

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

О.Г. Остапенко

ПРАВОВІ ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Харків – 2016

Тема. Підприємницьке право та підприємницьке законодавство

1. Поняття підприємницького права
2. Принципи підприємницького права
3. Підприємницькі правовідносини та їх класифікація
4. Система підприємницького права
5. Підприємницьке законодавство та його характеристика

1. Поняття підприємницького права

Підприємницьке право розглядають в наступних чотирьох аспектах:

- 1) як галузь права;
- 2) як науку;
- 3) як навчальну дисципліну;
- 4) як галузь законодавства.

Підприємницьке право є *комплексною галуззю* права, оскільки предмет підприємницького права складають відносини цивільно-правового (приватного) та адміністративно-правового (публічного) характеру.

Предмет підприємницького права складають такі правовідносини:

- 1) Цивільно-правові:
  - а) речові правовідносини;
  - б) зобов'язальні права;
  - в) особисті немайнові відносини, пов'язані з майновими;
  - г) особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими;
  - д) організаційні відносини.

- 2) Адміністративно-правові, які виникають в процесі виконавчої та розпорядчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері підприємства, в тому числі надання управлінських послуг.

Метод підприємницького права є спосіб впливу на юридичну поведінку суб'єктів:

в приватних відносинах він полягає в юридичній рівності сторін та можливості для них самостійно визначити свою правосуб'єктність (диспозитивний метод);

в публічних відносинах застосовується метод влади та підпорядкування (імперативний метод).

Концептуально методи підприємницького права будуються на двох принципах: загальнодозвільному (“дозволено все, що не заборонено законом”), за яким діють підприємства і підприємці, та зобов'язуючому (“суб'єкти господарського права зобов'язані і мають вчиняти те, що на них покладено законом”). Цей принцип в основному стосується органів державного управління економікою. Як зазначається в ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Господарські відносини є комплексними відносинами. Вони поєднують у

собі організаційні і майнові (вартісні) елементи. Тому у підприємницькому праві як комплексній галузі права загалом діють три (а не один, як у некомплексних галузях) основні методи правового регулювання. При цьому щодо певних конкретних відносин може діяти лише один з названих методів. Інші ж відступають на “другий план” і застосовуються тоді, коли це прямо передбачено (не заборонено) законодавством, якщо в них виникає потреба.

В умовах становлення ринкової економіки переважно застосовується *метод автономних рішень* суб’єктів господарських відносин. Він ґрунтується на тому, що суб’єкти господарювання мають право з власної ініціативи приймати будь-які рішення, які не суперечать законодавству України. Це означає, що суб’єкти господарських відносин самостійно: а) планують свою господарську діяльність; б) в межах законодавства вільно обирають предмети господарських договорів і визначають зобов’язання в них, інші умови господарських взаємовідносин.

Існує ще *метод владних приписів* (вимог законів і вказівок компетентних органів, обов’язкових для суб’єктів господарських відносин). Згідно з ним діяльність (поведінка) суб’єктів господарювання підпорядковується обов’язковим моделям правовідносин, визначеним законодавством. Це, зокрема, обов’язковість дотримання заборон закону щодо здійснення господарської діяльності (ліцензії, квоти, спеціальні режими тощо), обов’язок визначених у законодавстві суб’єктів господарювання укладати з державою державні контракти тощо.

У підприємницькому праві діє також *метод рекомендацій*. Держава регулює поведінку суб’єктів господарських відносин шляхом рекомендованих моделей відповідних правовідносин. Наприклад, примірні форми договорів щодо окремих видів відносин, методичні рекомендації стосовно окремих видів діяльності у сфері господарювання – це приклади застосування державою зазначеного методу.

Залежно від конкретних господарських ситуацій, інтересу держави стосовно тих або інших господарських відносин та інших чинників, що регулюють господарське життя, можуть використовуватися будь-які із зазначених методів, виходячи з того, який з них буде найефективнішим.

Підприємницьке право – самостійна комплексна галузь права, тобто сукупність правових норм, які засновані на приватному (цивільному) праві, які складаються в процесі здійснення права на заняття підприємницькою діяльністю і встановлюють правові основи правовідносин суб’єктів підприємницької діяльності, державою, в особі її органів.

2. Принципи підприємницького права

Принципи підприємницького права – це основоположні ідеї та положення, які відображають сутність підприємницького права.

У підприємницькому праві діють загальноправові принципи верховенства права; справедливості; законності; гуманізму; демократизму; рівності суб’єктів, взаємної відповідальності особи та держави.

Комплексний характер підприємницького права обумовлює використання цивільно-правових та адміністративно-правових галузевих принципів.

До першої групи належить:

- принцип рівності правового режиму всіх суб’єктів;

- принцип дозвільної спрямованості цивільно-правового регулювання;
- принцип непорушності права власності, тобто суб'єктами підприємництва забезпечується можливість вільно, на власний розсуд, володіти, користуватися та розпоряджатися належним їм майном;
- принцип свободи договору;
- принцип вільного переміщення товарів, послуг та фінансових коштів на території України.

До другої групи належить принцип влади та підкорення, який полягає у наявності права державних органів (посадових осіб), в межах компетенції, контролювати діяльність підприємців, а у разі виявлення правопорушень, застосовувати заходи впливу.

3. Підприємницькі правовідносини, їх ознаки та види

Підприємницькі правовідносини – це врегульовані нормами підприємницького права суспільні відносини, які виникають в процесі здійснення права на заняття підприємницькою діяльністю та безпосередньо в процесі підприємницької діяльності.

Класифікація підприємницьких правовідносин:

- 1) *В залежності від виду та цілі норм, на яких базується відносини:*
  - а) регулятивні (правомірна поведінка суб'єктів підприємницької діяльності);
  - б) охоронні (порушення норм підприємницької діяльності).
- 2) *В залежності від характеру та спрямованості правовідносин:*
  - а) цивільно-правові (приватні): абсолютні та відносні;
  - б) адміністративно-правові (управлінські чи публічні).
- 3) *В залежності від способів здійснення права на заняття підприємницькою діяльністю: вільні та дозвільні відносини.*

Розмежування відносин у сфері господарювання з іншими видами відносин встановлене ст. 4 ГК, в ч. 1 якої зазначено, що не є предметом регулювання Господарського кодексу:

- а) майнові та особисті немайнові відносини, що регулюються Цивільним кодексом України;
- б) земельні, гірничі, лісові та водні відносини, відносини щодо використання й охорони рослинного і тваринного світу, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, атмосферного повітря;
- в) трудові відносини;
- г) фінансові відносини за участі суб'єктів господарювання, що виникають у процесі формування та контролю виконання бюджетів усіх рівнів;
- д) адміністративні та інші відносини управління за участі суб'єктів господарювання, в яких орган державної влади або місцевого самоврядування не є суб'єктом, наділеним господарською компетенцією, і безпосередньо не здійснює організаційно-господарських повноважень щодо суб'єкта господарювання.

Відповідно до ч. 4 ст. 3 ГК сферу господарських відносин становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини.

Господарсько-виробничими є майнові та інші відносини, що виникають між

суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності (ч. 5 ст. 3 ГК).

Під *організаційно-господарськими відносинами* розуміють відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю (ч. 6 ст. 3 ГК).

Внутрішньогосподарськими є відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами (ч. 7 ст. 3 ГК). Слід зазначити, що регулювання цих відносин у зв'язку з їх особливим характером здійснюється не нормами ГК, а положеннями локальних правових актів, що приймаються самими господарськими організаціями стосовно своїх структурних підрозділів.

Господарські правовідносини можуть бути класифіковані за різними ознаками.

Так, за *характером правовідносин* розрізняють:

- відносини з безпосереднього здійснення господарської діяльності (виробництва та реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг);
- відносини з організації господарської діяльності (державна реєстрація, ліцензування, патентування, квотування та інші форми державного регулювання господарської діяльності),

За *взаємним становищем сторін* правовідносини поділяються на:

- горизонтальні, учасники яких рівноправні;
- вертикальні, в яких одним з учасників виступає орган управління, в тому числі власник майна чи уповноважений ним орган.

За *сферою дії* правовідносини поділяються на:

- внутрішньогосподарські, що виникають всередині господарської організації між її структурними підрозділами, а також між господарською організацією та її структурними підрозділами;
- міжгосподарські (зовнішньогосподарські), що виникають між юридично самостійними суб'єктами господарювання.

За *галузями господарювання і сферами управління*, в яких вони виникають і функціонують, виділяють такі правовідносини:

- у галузі промисловості;
- у галузі сільського господарства;
- у галузі транспорту;
- у галузі капітального будівництва;
- у сфері приватизації;
- у сфері антимонопольного (конкурентного) регулювання;
- у сфері зовнішньоекономічної діяльності тощо.

4. Система підприємницького права

Система підприємницького права визначається системою його складових частин (цивільного та адміністративного права) і включає відповідні норми та інститути, які регулюють підприємницьку діяльність.

Відповідно, Загальна частина підприємницького права включає норми та

інститути, які розповсюджуються на діяльність будь-яких суб'єктів.

До Особливої частини входять норми та інститути, які регулюють діяльність окремого суб'єкта чи окремий вид підприємницької діяльності.

5. Підприємницьке законодавство та його характеристика

Система підприємницького законодавства загалом обумовлена предметом регулювання. Офіційно межі цього предмета сьогодні визначені у кодифікованому нормативному акті – Господарському кодексі України.

Згідно зі ст. 1 ГК він визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Принцип пріоритету спеціальних норм міжнародного договірної права над загальними нормами господарського права України. Цей принцип сформульований, зокрема, у ст. 50 ГК: “У разі якщо чинним міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, встановлено інші правила щодо підприємництва, ніж ті, що передбачено законодавством України, застосовуються правила міжнародного договору. Правила міжнародних договорів України, чинних на момент прийняття Конституції України, застосовуються відповідно до Конституції України в порядку, визначеному цими міжнародними договорами”.

Принцип надання нормам міжнародних економічних договорів статусу національного законодавства України. Законом України від 29 червня 2004 р. “Про міжнародні договори України” чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (ст. 19 Закону). Якщо такого порядку не встановлено, пріоритет, згідно з нормами міжнародного права, мають норми міжнародних договорів.

Підприємницьке законодавство – це система нормативних актів, які регулюють підприємницькі правовідносини.

Сьогодні до системи підприємницького законодавства (джерел підприємницького права) включаються наступні види нормативних актів чи окремі їх частини:

- 1) Конституція України.
- 2) Нормативні акти міжнародного характеру.
- 3) Закони (Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України та інші звичайні закони).
- 4) Підзаконні нормативні акти:
  - а) укази та розпорядження Президента України, зокрема, з економічних питань;

- б) постанови, розпорядження Кабінету Міністрів;
  - в) постанови, накази та інструкції центральних органів виконавчої влади, які мають галузеву спрямованість;
  - г) розпорядження голів місцевих державних адміністрацій та рішення органів місцевого самоврядування.
- 5) локальні нормативні акти (засновницький (установчий) договір, статут, положення).

Крім нормативних актів, діюче законодавство передбачає можливість використання звичайних норм, тобто звичаїв, в тому числі звичаїв ділового обороту. Крім того, можливе використання норм рекомендаційного характеру, які містяться в постановах Пленуму Вищого господарського суду України та його інформаційних листах.

Стаття 7 Цивільного кодексу передбачає, що **звичаєм** є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин.

Якщо цивільні відносини не врегульовані Цивільним кодексом, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами вказаних актів, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (**аналогія закону**). У разі неможливості використати аналогію закону для регулювання цивільних відносин, вони регулюються відповідно до загальних засад цивільного законодавства (**аналогія права**).

Тема 2. Поняття підприємництва.

1. Загальна характеристика господарської діяльності.
2. Передумови здійснення підприємницької діяльності.
3. Поняття підприємницької діяльності та її ознаки.
4. Принципи підприємницької діяльності.
5. Види підприємницької діяльності.
6. Обмеження у здійсненні підприємницької діяльності.

1. Загальна характеристика господарської діяльності

Під господарською діяльністю у Господарському кодексі розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ч. 1 ст. 3 ГК).

У наведеному визначенні представлені такі ознаки господарської діяльності як:

- особливий суб'єктний склад (господарську діяльність здійснюють суб'єкти господарювання);
- особлива сфера здійснення господарської діяльності – сфера суспільного виробництва;
- вартісний характер результатів господарської діяльності, що мають цінову визначеність.

Отже, господарська діяльність розглядається як суспільно-корисна діяльність членів суспільства, їх спілок (об'єднань) щодо виготовлення продукції, надання послуг, виконання робіт.

Така суспільно-корисна господарська діяльність має наступні *ознаки*:

по-перше, вона полягає у виробництві продукції, виконанні робіт, наданні послуг не для власних потреб виробника, а для задоволення потреб інших осіб (сфера суспільного виробництва);

по-друге, вона виконується на професійних засадах;

по-третьє, результати такої діяльності мають вартісний характер, вони реалізуються за плату, тобто функціонують як товар;

по-четверте, ця діяльність поєднує як приватні інтереси виробника, так і публічні інтереси (держави, суспільства, значних прошарків населення тощо).

Господарська діяльність (господарювання) здійснюється *на загальних принципах*, перелік яких встановлено в ст. 6 ГК. До них належать:

- забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання;
- свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом;
- вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України;
- обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави;
- захист національного товаровиробника;

– заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини.

Залежно від мети і способу організації та здійснення господарської діяльності ч. 2 ст. 3 ГК виділяє два її види - господарську комерційну діяльність і некомерційну господарську діяльність.

Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти такої діяльності (підприємництва) є підприємцями.

Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Господарська комерційна діяльність (підприємництво) здійснюється суб'єктом господарювання (підприємцем) як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик діяльність з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку (ст. 42 ГК).

Підприємництво є основним видом господарської діяльності. Основні положення щодо здійснення підприємництва встановлені нормами Глави 4 ГК (статті 42–51). Так, згідно з ч. 1 ст. 43 ГК “Свобода підприємницької діяльності” підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Разом з тим, ч. 3 ст. 43 ГК встановлює обмеження у здійсненні підприємницької діяльності, що полягають:

а) у забороні здійснювати окремі види діяльності, перелік яких встановлює Закон України “Про ліцензування господарської діяльності” без спеціального дозволу (ліцензії);

б) у встановленні законом переліку видів діяльності, підприємництво в яких забороняється,

Частина 4 ст. 43 ГК встановлює загальне правило, відповідно до якого здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування,

Законом обмежується підприємницька діяльність посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Некомерційна господарська діяльність здійснюється з метою задоволення певних суспільних потреб незалежно від прибутковості такої діяльності: отримання прибутку від такої діяльності відіграє другорядну роль (такою є діяльність частини казенних, експериментальних та інших планово-збиткових підприємств, які фінансуються за рахунок держави).

Згідно з ч. 1 ст. 52 ГК некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких відповідно до ст. 12 ГК забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Некомерційна господарська діяльність може здійснюватись

також іншими суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва забороняється законом (ч. 2 ст. 52 ГК).

У разі якщо господарська діяльність громадян або юридичної особи, зареєстрованої як суб'єкт некомерційного господарювання, набуває характеру підприємницької діяльності, до неї застосовуються положення ГК та інших законів, якими регулюється підприємництво (ч. 3 ст. 53 ГК).

На суб'єктів господарювання, які здійснюють некомерційну господарську діяльність, поширюються загальні вимоги щодо регулювання господарської діяльності з урахуванням особливостей її здійснення різними суб'єктами господарювання, які визначаються ГК та іншими законодавчими актами (ч. 1 ст. 54 ГК).

2. Передумови здійснення підприємницької діяльності

Першою з передумов здійснення підприємницької діяльності була політична передумова, пов'язана з визнанням і закріпленням права людини на підприємницьку діяльність на національному конституційному рівні (закріплення права приватної власності, можливості здійснення приватизації, що сприяло появі нових професій та створенню недержавних структур з підготовки таких спеціалістів).

Підґрунтям для розвитку підприємництва була індивідуальна трудова діяльність, яка стимулювала громадян до такої діяльності і на цій основі по суті почали розвиватися приватні підприємницькі відносини наслідку процесу суверенізації всіх боків життя українського суспільства було спочатку визнання у ст. 4 Закону УРСР “Про економічну самостійність Української РСР” індивідуальної (особистої і приватної трудової) власності, а потім приватна власність стала домінуючою. Наступним кроком була приватизація. Такі важливі політичні кроки є основою для кардинальних змін в економічній сфері. Це стимулювало активну підприємницьку діяльність громадян (спочатку на “човниковому” рівні). Розвиток такої діяльності зумовив необхідність для її учасників у засвоєнні нових професій, нових підходів у взаємовідносинах, нових знань, допомоги держави та створюваних недержавних структур у підготовці та перепідготовці спеціалістів.

Проявлена політична воля на створення сприятливого соціального, економічного та політичного клімату сприяла розвитку підприємництва. Але щоб підприємець був зацікавлений у тривалій діяльності, повинна бути стабільною політична обстановка в країні та стійка впевненість у неможливості зміни політичного курсу, відміни чи поправлення закону. При політичній нестабільності капітал шукає більш сприятливий законодавчий, в тому числі податковий, “клімат” і уходить туди.

Для розвитку підприємницької діяльності в державі повинна бути сприятлива *економічна ситуація*, а також сприятлива і виважена інвестиційна політика. Перш за все це стосується зміни характеру відносин власності. Економічний устрій, що базувався на безмежному пануванні державної власності з її командно-розподільчим механізмом, не міг забезпечити умови для творчості та ініціативи. Без останнього неможливе широке розповсюдження нововведень.

Тому обов'язковою умовою розвитку підприємництва є наявність приватної власності, яка дає простір приватній ініціативі для праці, що обмежується фізичними та інтелектуальними можливостями людини. Тому проведена велика та мала приватизація мала метою відродження приватної власності як основи підприємництва, з притаманною їй конкуренцією, свободою дій підприємця та керівника комерційної структури (менеджера).

До передумов розвитку підприємницької діяльності належить стабільність державної економічної та соціальної політики, зважена податкова політика та пільговий податковий режим, наявність розвинутої інфраструктури підтримки підприємництва (перш за все малого), наявність ефективної системи захисту інтелектуальної власності, формування гнучких механізмів підвищення ділової активності, можливість вільного виходу на зовнішній ринок, стабільна та ефективна кредитна система тощо.

Якщо підприємництво стає економічно невігідним, якщо великий податковий тиск, то капітал втікає, що призводить до тінезації економіки.

Для прийняття рішення про зайняття підприємницькою діяльністю велике значення мають інфляційні процеси. Вони здатні призвести до банкрутства чи суттєвих неефективних витрат. Тому якщо доля фінансового ризику велика, то такою діяльністю займатись стає небезпечно і капітал уходить у більш сприятливу економічну зону чи в "тінь", або операції згортаються до кращих часів.

Особливе значення мають *правові передумови* – наявність стабільного законодавства та його спрямованість на забезпечення сприятливих умов для здійснення такої діяльності. Якщо воно враховує економічні закономірності і процеси, то воно відіграє стимулюючу роль, а якщо консервативне – навпаки. При цьому доля законів повинна бути переважаючою, при домінанті підзаконних актів виникає загроза частих змін та можливості тиску з боку держави.

Важливе значення серед умов дійсно вільного та безпечного підприємництва відводиться стану правопорядку. Якщо підприємець відчуває значний тиск з боку криміналітету, якщо держава проявляє безпорядність перед організованою злочинністю, якщо високий рівень корумпованості суспільства, то підприємець перепідпорядковується незаконним угрупованням і рано чи пізно припиняє свою діяльність. Тому при відкритті своєї справи фізична особа з'ясовує і можливі для неї наслідки через призму законності та правопорядку. Не випадково, що в останні роки приймаються рішучі реальні кроки щодо боротьби з організованою (в тому числі економічною) злочинністю, корумпованістю. Особливо це має велике значення для залучення в економіку України іноземних інвестицій. Розробляючи рекомендації щодо участі американських підприємців у інвестиційних процесах, Сенат США та Держдепартамент періодично проводять дослідження та публікують дані про стан правопорядку в тій чи іншій країні.

Для реалізації підприємницької правоздатності повинні бути *правосуб'єктні передумови* – відсутність заборон чи обмежень для зайняття нею конкретною особою. За загальним правилом підприємницька правоздатність – здатність мати підприємницькі права та обов'язки настає з досягненням

повноліття – 18 років (виключення – вступ до кооперативу – з 16 років, укладення шлюбу до досягнення повноліття, емансипація).

Не можуть займатися підприємництвом особи, які у встановленому порядку обмежені у дієздатності чи визнані недієздатними. Особи, яким за законом (наприклад, ч. 2 ст. 42 Конституції України) заборонено займатись підприємництвом, теж не можуть активно ним займатись. Але вони можуть бути власниками простих акцій і мати обмежені корпоративні права. Власне для цього і проводилась велика приватизація. Обмежуються права на здійснення такої діяльності для осіб, щодо яких вироком суду чи законом установа міра соціального захисту проти рецидиву скоєння ними злочинів.

До *організаційних передумов* можна віднести чітке визначення та закріплення механізму легалізації підприємництва, оптимізацію системи уповноважених державних органів, що здійснюють реєстрацію суб'єктів підприємництва, видають ліцензії тощо, спрощення порядку легалізації.

Оскільки людина самостійно реалізує свою підприємницьку правоздатність, то важливе значення при виборі роду занять відіграють психологічні особливості, схильність особи до такого роду діяльності, комфортність. Значення також має психологічна стабільність особи (у більшості випадків неспроможність підприємницьких структур і як їх наслідок – банкрутство – настає внаслідок людського фактору).

При виборі підприємництва, як соціально та юридично значимої діяльності, значна увага приділяється професійним знанням та досвіду, в тому числі організаційної діяльності. У більшості випадків при виборі видів підприємницької діяльності орієнтуються на фахові можливості. Більш того для ряду видів такої діяльності вони є обов'язковими (наприклад, адвокатська або торгівельна діяльність).

Підприємницька діяльність залежить від ряду інших передумов: кліматичних, сезонних, територіальних (наприклад, у курортних місцевостях підприємництво носить сезонний характер).

3. Поняття підприємницької діяльності та її ознаки.

Надії на покращення економічного стану в Україні і відповідно забезпечення гідного людини рівня життя пов'язуються з розвитком підприємницької діяльності. За своєю природою це економічна діяльність на ринках пропозицій, попиту, товару та праці. Вона базується на принципах, передбачених ГК України.

Аналіз цих принципів дає підставу зробити висновок, що основне концептуальне начало у підприємстві – це свобода. Без неї підприємство неможливе, бо не здатне швидко пристосовуватися до умов ринку, а отже буде неконкурентоздатним. Але якщо свобода – усвідомлена необхідність, яка реалізується особою в суспільстві, то необхідно рахуватися і з інтересами самого суспільства, з інтересами держави та інших осіб. Держава бере на себе обов'язок встановлювати рамки та умови реалізації такої свободи.

Відповідно до статті 42 Господарського Кодексу України, **підприємництво** розглядається як самостійна ініціативна систематична на власний ризик

господарська діяльність (щодо виготовлення та реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг), що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних та соціальних результатів і одержання прибутку.

Підприємництво повинно здійснюватися легально, тобто особа повинна у встановленому порядку зареєструватися як підприємець та у разі необхідності отримати спеціальні дозволи.

Ознаки підприємницької діяльності:

- 1) самостійність (особа сама визначає режим майна, самостійно користується, розпоряджається своєю власністю);
- 2) систематичність (непідприємницькою є діяльність, яка здійснюється менше чотирьох разів протягом календарного року).
- 3) ініціативність (зокрема, щодо обрання організаційно-правової форми, виду діяльності, ринку, контрагентів ф споживачів тощо);
- 4) легальність (правомірність і законність створеної структури, реєстрація тощо);
- 5) ризикованість (що має як об'єктивний, так і суб'єктивний характер);
- 6) мета підприємницької діяльності (досягнення економічних та соціальних результатів, тобто суспільне виробництво, та одержання прибутку).
- 7) формами підприємницької діяльності є виготовлення та реалізація продукції, виконання робіт та надання послуг.

4. Принципи підприємницької діяльності

Принципи підприємницької діяльності – основоположні базові ідеї та положення, яким повинна відповідати підприємницька діяльність і які виходять із загальних положень про свободу здійснення такої діяльності. Вони закріплені у ст. 44 ГК України:

- 1) вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності;
- 2) самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибір постачальників та споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;
- 3) вільний найм підприємцем працівників (на підставі цивільного або трудового законодавства);
- 4) комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;
- 5) вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших передбачених законом платежів;
- 6) самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

5. Види підприємницької діяльності.

Класифікацію видів підприємницької діяльності можна провести за різними критеріями.

1) *В залежності від форми власності, на якій заснована підприємницька діяльність виділяють:*

- 1.1 приватну;
- 1.2 державну;
- 1.3 комунальну;
- 1.4 колективну (за Господарським кодексом України).

2) *В залежності від способу отримання прибутку у країнах з високо розвинутою економікою:*

2.1 інтерпренерську (матеріальне виробництво, в результаті якого створюється товар);

2.1 антрепренерську (посередницька діяльність по доведенню такого товару до споживача).

3) *Залежно від характеру товару:*

3.1 матеріальне виробництво (створення товару, робіт, послуг);

3.2 нематеріальне виробництво (створення об'єктів інтелектуальної власності).

4) *В залежності від обсягу річного прибутку та чисельності працюючих:*

4.1 малий бізнес (середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України),

в тому числі мікропідприємство (середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України);

4.2 середній бізнес;

4.3 великий бізнес (середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України).

5) *За формальною ознакою:*

5.1 підприємницька діяльність з виробництва та реалізації товарів;

5.2 підприємницька діяльність з виконання робіт;

5.3 підприємницька діяльність з надання послуг;

5.4 комерційне підприємництво.

6) *В залежності від організаційно-правової форми:*

6.1 підприємницька діяльність без створення юридичної особи (просте підприємництво);

6.2 підприємницька діяльність зі створенням юридичної особи (складне підприємництво):

6.2.1.унітарне;

6.2.2 корпоративне.

6. Обмеження у здійсненні підприємницької діяльності

Обмеження у підприємницькій діяльності умовно можна поділити на декілька груп.

По-перше, це *обмеження суб'єктного складу*:

1) Законодавство встановлює неможливість заняття підприємницькою діяльністю певних категорій громадян (військовослужбовців, службових осіб органів прокуратури, суду, державної безпеки, нотаріату, внутрішніх справ, органів державної влади та місцевого самоврядування). Так, згідно з ч. 3 ст. 23 закону України “Про господарські товариства” посадовими особами органів управління товариства не можуть бути народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та інших органів виконавчої влади, військовослужбовці, нотаріуси, депутати місцевих рад, які працюють у цих радах на постійній основі, посадові особи органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, а також посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, крім випадків, коли державні службовці здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляють інтереси держави в наглядовій раді товариства або ревізійній комісії товариства. Посадовими особами органів акціонерного товариства не можуть бути народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, військовослужбовці, нотаріуси, посадові особи органів прокуратури, суду, служби безпеки, Національної поліції, державні службовці, крім випадків, коли вони виконують функції з управління корпоративними правами держави та представляють інтереси держави або територіальної громади в наглядовій раді або ревізійній комісії товариства (ч. 1 ст. 62 Закону України “Про акціонерні товариства”).

2) Не можуть займатися підприємницькою діяльністю і особи, які вчинили злочин і до яких судом застосовано покарання у вигляді позбавлення права на заняття окремим видом діяльності. Так, згідно з ч. 3 ст. 23 Закону України “Про господарські товариства” особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути посадовими особами тих товариств, які здійснюють цей вид діяльності. Особи, яким суд заборонив займатися певним видом діяльності, не можуть бути посадовими особами органів товариства, що провадить цей вид діяльності (ч. 1 ст. 62 закону України “Про акціонерні товариства”).

3) Особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, одержання неправомірної вигоди та інші корисливі злочини, не можуть займати у товариствах керівні посади і посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю (ч. 3 ст. 23 Закону України “Про господарські товариства”). Особи, які мають непогашену судимість за злочини проти власності, службові чи господарські злочини, не можуть бути посадовими особами органів товариства (ч. 1 ст. 62 Закону України “Про акціонерні товариства”).

Друга категорія обмежень *пов'язана з монополією держави на певну діяльність*. Так, діяльність, пов'язана з охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, перелік яких визначається у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку, а також діяльність, пов'язана з

проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз та розробленням, випробуванням, виробництвом та експлуатацією ракет-носіїв, у тому числі з їх космічними запусками із будь-якою метою, може здійснюватися тільки державними підприємствами та організаціями, а проведення ломбардних операцій – також і повними товариствами тощо.

Крім загальних обмежень здійснення підприємництва, чинним законодавством встановлено ряд спеціальних вимог:

1. Щодо місця заняття підприємництвом, наприклад у вільних економічних зонах. Так, згідно Закону України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” від 13 жовтня 1992 р, спеціальною (вільною) економічною зоною визнається частина території України, на якій встановлюється і діє спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. Це проявляється в запровадженні пільгових митних, валютно-фінансових, податкових та інших умовах діяльності національних та іноземних суб’єктів підприємництва;

2. Щодо організаційно-правової форми (наприклад, проведення ломбардних операцій можуть здійснювати лише повні товариства і державні підприємства).

Здійснення підприємництва на території України, на її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні іноземними юридичними особами визначається спеціальними нормативними актами. Так, Законом України “Про зовнішньоекономічну діяльність” встановлено, що юридичні особи здійснюють зовнішньоекономічну діяльність без державної реєстрації їх як її учасників;

3. Щодо форми власності. Хоча всі форми власності за загальним правилом рівні, але держава залишає за собою монопольне право на виготовлення та реалізацію наркотичних речовин, зброї та вибухових речовин, по виготовленню цінних паперів та грошових знаків. Держава може підтримувати деякі стратегічні для неї види підприємницької діяльності особливими правовими та, перш за все, економічними засобами. Це зокрема стосується сільськогосподарського виробництва;

4. В ряді випадків встановлюються спеціальні територіальні, часові та інші вимоги, наприклад щодо розміру статутного фонду та його величини на момент державної реєстрації (так, мінімальний розмір статутного фонду акціонерних товариств повинен бути не меншим, ніж 1250 мінімальних розмірів заробітної плати).

Володілець монопольних прав у разі надання їх іншим особам може встановлювати граничні обсяги виробництва товару, територіальні обмеження щодо його реалізації тощо. Вони встановлюються сторонами ліцензійної угоди чи договору франчайзингу.

Спеціальні правила підприємництва встановлені щодо територій, які мають певний особливий правовий статус (прикордонні, зони вільного підприємництва, порти тощо);

5. Щодо обсягів виробництва та реалізації товару шляхом встановлення квот. Такі квоти можуть бути встановлені як самою державою, так і володільцем виключного права;

6. Щодо способу здійснення підприємництва, яке повинно бути екологічно безпечне, не суперечити засадам моралі, людяності, гуманізму. У більшості випадків само виробництво повинно бути сертифіковане;

7. Щодо предмету діяльності. Так не допускається роздрібна торгівля вибухонебезпечними та піротехнічними виробами;

8. Щодо суміщення видів діяльності. Не допускається одночасна торгівля промисловими та продовольчими товарами, а також деякими продовольчими товарами (шоколадні вироби з рибопродукцією). Не допускається конкуренція видів діяльності між повним товариством та його учасником, останній не може займатись тим же видом діяльності, що повне товариство.

Чинні нормативні акти встановлюють ряд інших обмежень та правил, яких повинні дотримуватись у своїй діяльності суб'єкти підприємництва.

Так, аудиторська діяльність, як і можливість бути повіреним у справах інтелектуальної власності, може здійснюватися лише громадянином України. Громадяни інших держав чи піддані такою діяльністю на території України займатися не можуть. (Такі заборони діють в більшості країн.)

ТЕМА 3. СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРЮВАННЯ, ЇХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ.

1. Загальна характеристика суб'єктів господарювання
2. Поняття організаційно-правової форми підприємницької діяльності.
3. Підприємницька діяльність без утворення юридичної особи.
4. Підприємницька діяльність юридичних осіб. Загальна характеристика юридичної особи, їх класифікація.
5. Правовий статус підприємства, класифікація підприємств.
6. Загальна характеристика видів підприємств.
7. Правовий статус господарських товариств:
  - а) договірні товариства;
  - б) статутні товариства.
8. Правовий статус об'єднань підприємств.

1. Загальна характеристика суб'єктів господарювання

Поняття суб'єкта господарського права обґрунтоване теорією господарського права, яка виходить з того, що **суб'єктами господарського права** є учасники господарських відносин.

Згідно зі ст. 2 ГК учасниками відносин у сфері господарювання є:

- а) суб'єкти господарювання;
- б) споживачі;
- в) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією;
- г) громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Таким чином, усіх вищезазначених суб'єктів можна розглядати як суб'єктів господарського права.

Найбільшу і найважливішу для господарської діяльності групу суб'єктів господарського права складають суб'єкти господарювання. Тому саме їх правовому статусу приділяється головна увага у цій темі.

Частина 1 ст. 55 ГК визнає **суб'єктами господарювання** учасників господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Наведене визначення дає підстави виділити наступні ознаки суб'єкта господарювання:

- цей суб'єкт є учасником господарських відносин;
- він безпосередньо здійснює господарську діяльність;
- він наділений господарською компетенцією (сукупністю господарських прав і обов'язків), яку реалізує при здійсненні господарської діяльності, набуваючи при цьому нових прав і обов'язків. Цю ознаку суб'єкта господарського права в літературі ще називають господарською правосуб'єктністю. Суб'єкт господарського права має засновану на законі можливість набувати від свого

імені майнові та особисті немайнові права, вступати в зобов'язання, виступати у судових органах. Правосуб'єктність суб'єкта господарювання доктринально визначається як господарська компетенція, тобто сукупність встановлених законодавством і набутих у господарських правовідносинах прав і обов'язків;

– він має відокремлене від інших суб'єктів (в тому числі й від власника) майно;

– він несе відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах закріпленого за ним майна.

Суб'єктами господарювання згідно з ч. 2 ст. 55 ГК є:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Суб'єкти господарювання реалізують свою господарську компетенцію на основі права власності, права господарського відання, права оперативного управління та права оперативного використання майна відповідно до визначення цієї компетенції у ГК та інших законах.

Суб'єкти господарювання – господарські організації, які діють на основі права власності, права господарського відання чи оперативного управління, мають статус юридичної особи, що визначається цивільним законодавством та Господарським кодексом.

Суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Суб'єктами мікропідприємництва є:

фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами малого підприємництва є:

фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Інші суб'єкти господарювання належать до **суб'єктів середнього підприємництва**.

Для того, щоб особа могла здійснювати господарську діяльність, необхідно мати в повному обсязі **господарську правосуб'єктність** (право- та дієздатність), що зумовлено необхідністю вчинення юридичного значимих дій і можливістю нести відповідальність у передбачених законом чи договором випадках. Відомо, що цивільна правоздатність виникає в момент народження та припиняється смертю людини, може у випадках та порядку передбачених законом бути обмежена. Цивільна ж правосуб'єктність юридичних осіб виникає одночасно і пов'язується із її реєстрацією (точніше з моментом отримання свідоцтва про державну реєстрацію), а припинення із ліквідацією – підписанням передаточного (ліквідаційного) балансу.

Суб'єкт господарського права одночасно є і суб'єктом інших правових відносин, перш за все цивільних, адміністративних, трудових та інших що зумовлено як самим характером такої діяльності, так і його ціллі й наслідками. Останні проявляються як в цивільно-правових, так і публічно-правових обов'язках перед контрагентами, кредиторами, державою в особі її компетентних органів, казни.

Правоздатність будь-якого суб'єкта права може бути *загальною* та *спеціальною*. Якщо загальна правоздатність є передумовою для здійснення будь-яких видів діяльності та набуття будь-яких видів не заборонених законом прав, то спеціальна дає можливість здійснювати лише такі види діяльності, які відповідають предмету діяльності даного конкретного суб'єкта. В такій якості він є носієм специфічних лише для нього публічно-правових обов'язків.

Сьогодні відповідно до положень Цивільного кодексу України юридичні особи можуть здійснювати будь-яку не заборонену законом діяльність, і у зв'язку з цим їх господарська правосуб'єктність останніх є загальною. Господарська ж правоздатність фізичних осіб має не загальний, а спеціальний характер, який ще прийнято називати секундарним порівняно з їх цивільною правоздатністю. Спеціальна правоздатність на відміну від загальної виникає не в момент народження, а лише із досягненням відповідного віку, який встановлено законом. Це підтверджується тим, що із смертю власника приватного підприємства діяльність останнього повинна бути припинена. Особа, що є правонаступником померлого і виявила бажання продовжити його справу повинна зареєструватись

як суб'єкт підприємництва. Але у тому разі успадковується не право на заняття підприємництвом, а лише спадщина (спадкова маса), на основі якої такий спадкоємець в подальшому організовує свій власний бізнес. Стосовно підприємництва традиційно в Росії та в інших країнах використовувалась конструкція спеціальної правоздатності.

Якщо правоздатність як абстрактна можливість до правоволодіння особою може бути реалізована в будь-який момент, то право на заняття підприємництвом лише з 18 років. Хоча є думки науковців і про те, що цей вік дорівнює 16 рокам. Це передбачено і Цивільним кодексом, оскільки ч. 3 ст. 35 ЦК передбачає, що повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16-річного віку і яка бажає займатись підприємницькою діяльністю. За наявності письмової згоди батьків (усиновителів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації як підприємця, а відповідно, і підприємницьку дієздатність.

Особа повинна мати в повному обсязі цивільну дієздатність – здатність своїми діями набувати для себе суб'єктивні права та юридичні обов'язки (ст. 30 ЦК України) і як її необхідні складові елементи – угодоздатність (правочиноздатність) та деліктоздатність. Важко собі уявити ситуацію укладення господарського договору із особою, що не є повністю дієздатною та не може потенційно бути відповідачем по ньому.

2. Поняття організаційно-правової форми підприємницької діяльності.

Для досягнення встановленої мети будь-якої підприємницької діяльності – одержання прибутку необхідна організація, що припускає її здійснення та в межах встановленого законом порядку. Зазначений порядок зумовлений формами власності, способами розмежування повноважень власника по керуванню приналежним йому майном, імперативними вимогами чинного законодавства, безпосередньою метою створення та спеціалізацією підприємця, бажанням самого замовника (засновника) тощо.

Організаційно-правова форма підприємницької діяльності вказує на особливості правового положення власника майна, порядок здійснення ним повноважень по керівництву, визначає дозволені чинним законодавством види діяльності, керівні органи, межі та порядок відповідальності за підприємницькими зобов'язаннями. Вивчення та врахування цих особливостей сприяє оптимальній організації підприємництва в тій чи іншій сфері бізнесу, дозволяє більш цілеспрямовано домагатися встановленої мети, звівши до мінімуму елементи ризику при здійсненні, та найбільш прийнятним для себе способом забезпечити захист своїх законних підприємницьких прав та інтересів.

Такого роду діяльність здійснюється у будь-яких організаційно-правових формах на вибір підприємця. Саме волевиявлення останнього є основним фактором у виборі організаційно-правової форми підприємництва, що підкреслено у принципах підприємництва та охоплюється ст. 42 Конституції України. Але таке волевиявлення повинно враховувати об'єктивні тенденції та передусім вітчизняну практику. Тому порядок створення і діяльності,

реорганізації та ліквідації конкретних суб'єктів підприємництва детально визначається відповідними законодавчими актами України. Тобто останні містять моделі суб'єкта підприємництва, яким повинні слідувати особи, що реалізують свою підприємницьку правоздатність. У випадку, коли цей порядок спеціальним законодавством не встановлений, підприємець повинен керуватися загальними підходами законодавця і локальним нормативним актом, затвердженим ним або уповноваженим органом. Наприклад, якщо підприємство визначається як основна організаційно-правова форма народного господарства України, то всі створювані комерційні структури поза залежністю від особливостей засновників, майна тощо, повинні дотримуватися вимог щодо підприємства, але мають право власними установчими документами передбачити інші положення, які не повинні суперечити чинному законодавству.

Оптимальна організація підприємницької діяльності вимагає досконалого знання економічних прийомів і способів організації виробництва, високопрофесійного керування (менеджменту) підприємством, розуміння закономірностей міжособистого спілкування у колективі. У зв'язку з цим виділяють економічні, управлінські та психологічні форми організації підприємництва. В той же час ці форми організації бізнесу використовуються підприємництвами опосередковано, але суттєво впливають на вибір конкретної юридичної форми організації бізнесу та знаходять своє відображення в діяльності окремого підприємця, підприємства, його різновидів або іншої підприємницької структури.

В юридичній літературі як критерій класифікації підприємницької діяльності (за ознакою організаційно-правової форми) виділяють форми власності, види та способи розмежування повноважень в підприємствах окремих форм власності, управління його майном. Інші автори як критерій класифікації виділяють характеристику (коло) прав та обов'язків її учасників на майно підприємницької структури, а також мету діяльності.

У зв'язку з цим **організаційно-правову форму підприємництва** можна визначити як обраний власником юридичний спосіб організації керування його майном в порядку і на умовах, встановлених законодавством України, що відображає спеціальну правосуб'єктність, правове положення майна, спеціалізацію. Організаційно-правова форма безпосередньо визначає межі підприємницької правосуб'єктності, зумовлює порядок створення, правове положення засновників чи власників, особливості та наслідки припинення їх діяльності. Вона безпосередньо впливає на взаємодію між суб'єктами підприємництва, особливо при кооперації їх діяльності (так, невключення виробничих кооперативів та до нещодавнього часу і господарських товариств до переліку видів підприємств, ставало формальною перешкодою для їх вступу до об'єднань підприємств).

Відповідно до чинного законодавства України організаційно-правові форми підприємницької діяльності можна узагальнити в такий спосіб:

- підприємницька діяльність без утворення юридичної особи, що передбачає самостійне здійснення громадянином чи іншою фізичною особою такої діяльності за рахунок приналежного їм на праві приватної власності майна

та відокремленої його частини, що спеціально виділяється для цієї мети;

- підприємницька діяльність юридичних осіб (підприємств).

Кожна з визначених у законодавстві України форм підприємницької діяльності має свої особливості, пов'язані як з процесом її організації і створення, так і з можливостями здійснення бажаного виду (предмета) діяльності та її режимом. Наприклад, підприємництво без утворення юридичної особи є найпростішим в управлінні та організації бізнесу, в той же час ця організаційно-правова форма є непридатною при обранні такого виду підприємництва як страхування, здійснення банківських, ломбардних операцій та деяких інших. Підприємницька діяльність юридичних осіб передбачає вирішення проблеми, пов'язаної з формуванням статутного фонду, визначення взаємовідносин між засновниками юридичної особи, порядком розподілу прибутку і збитків у результаті підприємницької діяльності та ін. Таким чином, приймаючи рішення про те, яким видом діяльності буде займатися підприємницька структура, необхідно визначитися як із можливостями цієї структури її здійснювати, так і в оптимальних способах її організації, що дозволить уникнути ймовірних непорозумінь і конфліктів між підприємцями та органами влади та управління.

3. Підприємницька діяльність без утворення юридичної особи.

Організація підприємництва без створення юридичної особи є найбільш простим способом керування майном, необхідним для його здійснення. Це проявляється в автономності діяльності, де фізична особа самостійно приймає рішення про зайняття таким підприємництвом, його вид та місце, відповідно до чого і обирає конкретні стартові позиції. Для такої діяльності передбачено спрощений порядок легалізації: реєстрація здійснюється переважно за місцем проживання, як правило, не вимагає ліцензування, сертифікації тощо.

Підприємницька правосуб'єктність фізичних осіб базується на цивільній праводієздатності але має ряд своїх особливостей, які знайшли своє нормативне відображення в ЦК України, де є глава з назвою "Фізична особа – підприємець". Характерно, що в ч. 1 ст. 50 підкреслено, що право на заняття підприємницькою діяльністю надається лише фізичній особі з повною дієздатністю. Остання настає лише з 18 років, чи з моменту укладання шлюбу, чи у разі – емансипації. Під емансипацією розуміється визнання неповнолітнього, що досяг 16 років, за умови що він працює по трудовому договору чи за згоди батьків займається підприємницькою діяльністю, повністю дієздатним. Емансипація здійснюється в такому випадку за рішенням органу опіки та піклування за наявності згоди обох батьків або суду, якщо один з батьків не дає на це згоди. Емансипований неповнолітній повністю набуває правосуб'єктності і батьки, усиновителі та піклувальники не несуть відповідальності по його зобов'язанням. При емансипації повинен враховуватись психофізичний фактор – стан та рівень психічного розвитку особи, та юридичний – здатність нею віддавати звіт своїм діям та правильно їх оцінювати.

Фізична особа, що здійснює своє право на підприємництво, повинна бути зареєстрована у встановленому чинним законодавством порядку як підприємець,

в загальному порядку – виконавчим комітетом міської ради чи районними державними адміністраціями в тому числі в містах Києві та Севастополі. Після такої загальнодержавної реєстрації фізична особа, як підприємець включається до єдиного реєстру фізичних осіб, який відкритий для загального ознайомлення і забезпечує прозорість суб'єктів підприємницької діяльності.

В разі коли фізична особа розпочала підприємництво без державної реєстрації, уклавши відповідні договори (закупила оптом партію товару з метою її подальшої реалізації, уклала договір оренди тощо) вона не має права їх реалізувати як підприємець за тих міркувань що вона не легалізована, навіть і у тому разі, коли процедура легалізації (реєстрації) нею порушена, але на законних підставах реєстраційними органами в ній відмовлено. По укладеним договорам така особа несе повну відповідальність в межах загальної правосуб'єктності. Фізичні особи, що реалізували своє право на зайняття підприємницькою діяльністю прийнято називати *індивідуальними підприємцями*.

Цей термін встановився на початку 90-х років із прийняттям низки нормативних актів про індивідуальну трудову діяльність громадян. Вони діють використовуючи майно, що належить їм на праві приватної (індивідуальної) власності, виключно за своєю ініціативою та на свій ризик.

Реалізувавши своє право на підприємництво фізична особа повинна дотримуватись відповідних умов її здійснення: не порушувати законодавства, законних прав та інтересів інших осіб, дотримуватись моральних засад суспільства, не використовувати свої цивільні права з метою обмеження конкуренції та зловживання домінуючим становищем на ринку, не скоювати дій, що вчиняються виключно з наміром заподіяти шкоду іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Наявність вказаних зловживань може стати підставою для анулювання проведеної реєстрації.

Для ряду фізичних осіб як суб'єктів підприємницької діяльності встановлюються певні особливості. Так, голова фермерського господарства, яке не є юридичною особою, займається підприємництвом від імені всіх осіб.

В деяких випадках, як вже вказувалось, стосовно зайняття передбаченими законом видами підприємницької діяльності, для фізичних осіб встановлені спеціальні додаткові вимоги щодо їх фаху та кваліфікації.

Перевагами цієї організаційно-правової форми є :

1. можливість реєстрації не тільки по основному, але й тимчасовому місцю проживання громадянина;
2. можливість поєднання такої діяльності з іншими не забороненими чинним законодавством видами діяльності;
3. самостійне прийняття рішень щодо керування майном, виділенням для зайняття підприємницькою діяльністю;
4. відсутність імперативів щодо формування тих чи інших майнових фондів;
5. можливість легкого вилучення прибутку і не пов'язаність такого вилучення з формальностями;
6. спрощений перелік необхідної документації та порядок її ведення;

7. можливість тимчасового призупинення обраної діяльності та наступного поновлення у вигідний для себе час;

8. спрощений (у порівнянні з юридичними особами) порядок повного припинення підприємництва;

9. мінімальний розмір витрат громадянина при необхідності оплати реєстраційного збору, при одержанні ліцензій та ін.;

10. спрощений порядок бухгалтерського обліку та звітності, в тому числі податкової;

11. спрощений порядок оподаткування;

12. легкість пристосування до змін тенденцій на ринку – попиту на ті чи інші товари;

13. відсутність жорсткої залежності від механізму ціноутворення, характерного для комерційних структур.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності передбачає заміну оплати встановлених законом податків та платежів оплатою єдиного податку; сплату фізичними особами – підприємцями замість податків та обов'язкових платежів вартості патенту на заняття певним видом діяльності; застосування спрощеної форми ведення документів, бухгалтерського обліку та звітності. Ця система обирається за вибором суб'єкта малого підприємництва.

Основний зміст *недоліків цієї організаційно-правової форми* може бути зведений до обов'язку фізичної особи (громадянина – підприємця) відповідати за зобов'язаннями, що виникли у процесі такої діяльності, всім своїм майном. При цьому межі такої відповідальності, як правило, поширюється на все майно, що належить громадянину на праві приватної власності. Ця обставина обумовлює високий ступінь майнового та інших ризиків цієї організаційно-правової форми, що обирається громадянином. До *негативних моментів* також можна віднести:

1. законодавчі обмеження щодо предмету передбачуваної підприємницької діяльності (деякі з них можливо здійснювати тільки шляхом утворення юридичної особи, причому певних організаційно-правових форм – наприклад, здійснення ломбардних операцій поряд з державними підприємствами допускається тільки певними господарськими товариствами);

2. обмеження, обумовлені нездатністю громадянина здійснювати максимально широкий спектр бажаних видів діяльності, наявністю професійних, освітніх та матеріальних можливостей підприємця.

4. Підприємницька діяльність юридичних осіб. Загальна характеристика юридичної особи.

В законодавстві України **юридичними особами** визнаються організації, що мають відокремлене майно, можуть від свого імені набувати майнові та особисті немайнові права та нести обов'язки, бути позивачами та відповідачами в суді, господарському і третейському суді. Діючий ЦК України закріплює у ст. 80 наступне поняття юридичної особи: *“Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правосдатністю і дієздатністю, може бути позивачем і відповідачем у суді”*.

Ознаками юридичної особи є:

А. Організаційна єдність. Незважаючи на те, що людський склад та майно юридичної особи структуроване, що відображається в статуті, але в правовідносинах юридична особа виступає як одне ціле, Негативні наслідки невмілого підприємництва та прорахунки в його здійсненні безпосередньо виникають і займають інтереси кожного члена трудового колективу чи співзасновника;

Б. Наявність відокремленого майна юридичної особи проявляється в тому, що наявне її майно відособлене від майна засновників, інших юридичних осіб та держави. Держава гарантує недоторканність майна та забезпечує захист права власності підприємця. Вилучення державою у підприємця його основних та зворотних фондів і іншого використововуваного ним майна не допускається за виключенням випадків, передбачених законодавством України. Заподіяні підприємцю збитки внаслідок порушення його майнових прав громадянами, юридичними особами чи державними органами відшкодовуються згідно чинного законодавства.

Паї чи внески в статутний фонд корпоративної юридичної особи відособлюються і їх вкладник має лише майнові права. Майнова відокремленість юридичної особи проявляється в самостійності балансу.

В. Юридична особа *самостійно виступає в правовідносинах* від свого власного імені набуваючи майнові і особисті немайнові права та юридичні обов'язки.

Г. Юридична особа виступає як сторона процесуальних відносин, може бути позивачем стосовно своїх боржників і відповідно відповідачем перед своїм кредитором, в тому числі і нести юридичну відповідальність.

Формальна ознака юридичної особи полягає в тому, що вона повинна бути легалізована як суб'єкт підприємництва і зареєстрована, одержати необхідні ліцензії, торговельні патенти, квоти тощо. Лише така юридична особа може займатись підприємництвом.

З моменту державної реєстрації у юридичної особи як суб'єкта підприємництва і виникає правосуб'єктність. Праводієдатність юридичної особи на відміну від фізичної особи виникає одночасно і носить специфічний характер. Окрім цього дієдатність юридичної особи виникає не зразу ж із реєстрації, а перманентно і лише за умови ліцензування того виду діяльності, який передбачений законом.

Як правило комерційні юридичні особи в своїх статутах передбачають доволі широкий спектр видів підприємницької діяльності. Однак реально займатись такими видами діяльності вони можуть лише за умови одержання ліцензій. Виключення полягає в деяких видах діяльності, що не потребують ліцензування. Чим більше дозволів тим ширша правосуб'єктність із засновників чи місцезнаходженням будівлі що підтверджується відповідними правоустановчими документами.

Юридичні особи як учасники правовідносин мають ряд індивідуалізуючих ознак. До них належить:

1. *Найменування*, яке містить інформацію про її організаційно-правову

форму та назву. Найменування установи має містити інформацію про характер її діяльності. Найменування юридичної особи вказується в її установчих документах і вноситься до єдиного державного реєстру. Не допускається використання в найменуванні таких назв, що становлять об'єкт права інтелектуальної власності, є державними символами чи загальноживаними термінами. Виходячи із принципів гуманності, моральності не припустимо використання нецензурних виразів. За загальним правилом назви повинні бути на державній мові, однак в місцях компактного проживання некорінного населення підлягають реєстрації підприємницькі структури із назвами на мові переважної частини населення регіону. Юридичні особи, що засновані іноземними фізичними та юридичними особами, можуть називатись на мові засновника, це ж стосується їх філій, представництв чи дочірніх підприємств. Деякі юридичні особи повинні вказувати і на напрямок діяльності – довірчі, інвестиційні, дистриб'ютерні тощо. В інших випадках повинен віддаватись пріоритет державній мові в назвах комерційних юридичних осіб.

2. *Місцезнаходженням юридичної особи* є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю юридичної особи (переважно знаходиться керівництво) та здійснення управління і обліку.. Через місцезнаходження юридичної особи здійснюється його легалізація, будуються взаємовідносини із контрагентами, державою в особі її органів, органами місцевого самоврядування, контрольними органами. Місцезнаходження підприємця є атрибутом його реквізитів.

3. *Печатка, штамп* містять повне найменування юридичної особи, її номер. Гербові печатки можуть мати тільки державні юридичні особи; в цьому разі реєстраційний номер печатки проставляють по обідку печатки. Для недержавних юридичних осіб як суб'єктів підприємницької діяльності реєстраційний номер проставляють в центрі печатки.

4. *Розрахунковий рахунок* відкривається у встановленому порядку в банках для даної юридичної особи. Суб'єкти підприємництва, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, можуть відкривати і валютні розрахунки.

5. *Статут юридичної особи* (або інший засновницький документ) як її своєрідний паспорт максимально деталізує ряд попередніх ознак (назву, місцезнаходження) і внутрішню структуру, статутний фонд, порядок управління і комплектацію керівних органів тощо.

6. Юридичні особи як суб'єкти підприємницької діяльності згідно Закону України "Про охорону знаків для товарів та послуг" можуть зареєструвати *товарний знак, знак обслуговування, фірмове найменування*.

Товарний знак – позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від подібних товарів і послуг інших осіб. Група підприємців може зареєструвати і колективний знак – товарний знак, призначений для позначення товарів і послуг, що виробляються, або реалізуються чи надаються членами вказаного об'єднання та мають спільні характерні ознаки. Юридична особа може мати і фірмове найменування чи найменування місця походження товарів. Право на фірму, право на використання фірмової назви в цивільному обігу відноситься до особистих немайнових прав комерційних організацій і носить абсолютний

характер (як любе особисте право воно невід'ємне від самого суб'єкта підприємницької діяльності і може припинятись лише з припиненням юридичної особи). Відповідно до ст. 8 Паризької конвенції про охорону промислової власності право на фірмову назву охороняється у всіх державах – учасницях Конвенції на підставі лише самого факту його використання підприємством. В Україні товарні знаки, знаки для послуг та фірмові найменування підлягають державній реєстрації.

Окрім цих, ознак юридичні особи як суб'єкти підприємницької діяльності мають ряд спеціальних, які присвоюються їм в процесі легалізації – свій номер в державному реєстрі суб'єктів підприємницької діяльності, коди статистичної звітності, код платника податку.

Класифікація юридичних осіб.

1) Стаття 81 ЦК встановлює, що юридичні особи можуть створюватися шляхом об'єднання осіб і (чи) майна. *Юридичні особи в залежності від порядку їх створення* (ст. 81 ЦК) на юридичних осіб приватного права й юридичних осіб публічного права. До останніх належать організації, створені розпорядчим актом Президента України, органа державної влади, органа влади Автономної Республіки Крим чи органа місцевого самоврядування. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів і підлягає державній реєстрації.

Чинним законодавством можуть бути встановлені окремі винятки участі в підприємстві юридичних осіб публічного права. Так, відомчі навчальні заклади Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ можуть надавати платні послуги відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 38 від 20 січня 1997 р., яким затверджено перелік платних послуг, які можуть надаватися державними навчальними закладами. У випадках, передбачених законом, допускається також участь держави в особі її органів у формуванні майна та управлінні юридичних осіб, створюваних разом з приватними особами. Такі юридичні особи прийнято називати *змішаними*. Вони можуть бути створені в процесі приватизації державних підприємств в тому разі, коли держава залишає за собою частину їх майна чи майнових прав, наприклад акції.

Таким чином, юридичні особи бувають *чисто комерційними і відносно комерційними*. Для перших підприємство є основною ціллю їх існування, для других – це можливість залучення до свого фінансування позабюджетних коштів і зменшення тиску на державний бюджет. Їх підприємницька діяльність зумовлена перш за все економічним становищем, їх здатністю надати споживачеві конкурентоздатний продукт, зберегти кадровий потенціал та забезпечити зростання професійної майстерності.

2) *За формою власності*, на якій заснована діяльність комерційних юридичних осіб, виділяють *приватні*, засновані на власності фізичних осіб чи заснованих ними юридичних осіб, *державні і комунальні*. Так, приватні поділяються на ті, що *основані на власності однієї особи* (приватне підприємство), *двох та більше осіб* (сімейне, спільне), *з іноземними інвестиціями* тощо. В літературі наводиться і більш детальна класифікація: “приватні, колективні, державні, змішані (державно-колективні) тощо, іноземні, міжнародні

організації та об'єднання". У будь-якому випадку власником майна може бути юридична особа. З економічної точки зору колективна власність лише вказує на суб'єкта присвоєння.

Державні юридичні особи як суб'єкти підприємницької діяльності мають переваги та монопольне право на виробництво та реалізацію наркотичних речовин, зброї та вибухових речовин, виготовлення цінних паперів та грошових знаків. Усі інші юридичні особи, в тому числі змішані, спільні, іноземні чи міжнародні діють на території України як особи приватного права.

3) В залежності від складу засновників та організаційно-правової форми виділяються *унітарні* – засновані на власності однієї особи і не залежних від інших фізичних чи юридичних осіб та *корпоративні* – засновані на власності двох та більше фізичних чи юридичних осіб з правом брати участь в управлінні та розподілі прибутків.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

4) Стаття 83 ЦК визначає *організаційно-правові форми юридичних осіб*: вони можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, установлених законом. При цьому **товариством** є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), що мають право участі в цьому товаристві. Товариство може створюватися однією особою, якщо інше не встановлено законом. Товариства поділяються на підприємницькі (що мають за мету одержання прибутку і наступний його розподіл між учасниками товариства) і непідприємницькі (не мають за мету одержання прибутку для наступного його розподілу між учасниками). **Установою** є організація, створена однією чи декількома особами (засновниками), що не беруть участь у керуванні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками за рахунок цього майна.

5) В залежності від *прав засновників* можна виділити:

– юридичні особи, на майно яких засновники мають право власності чи інше майнове право (підприємства);

– юридичні особи, по відношенню до яких засновники мають зобов'язальні

права: *господарські товариства та кооперативи*.

– юридичні особи, по відношенню до яких замовники не мають майнових прав – об'єднання юридичних осіб як *союзи підприємців*.

б) В залежності від *обсягу майнових прав* можна виділити:

– юридичні особи, що мають право повного господарського відання. Здійснюючи це право, підприємство володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених ГК та іншими законами. Таке право мають державні комерційні і комунальні комерційні підприємства;

– юридичні особи, що мають право оперативного управління. Здійснюючи таке право, підприємство володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених ГК та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом). Таке право мають державні казенні та комунальні некомерційні підприємства;

– юридичні особи, що мають право власності. До них належать інші види підприємств.

7) В залежності від *установчих документів* можна виділити:

– статутні юридичні особи. Для їх реєстрації необхідна наявність статуту та рішення власника про їх створення. Це стосується більшості підприємств, акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, товариств з додатковою відповідальністю.

– договірні особи, які діють на підставі засновницького договору. До них належать повне та командитне товариство.

8) За *напрямами діяльності* розмежовуються промислові, сільськогосподарські (агропромислові) торговельні та інші юридичні особи. Однак оскільки в Україні ще чітко не проведено розподіл сфер праці, і важко виділити правові критерії такого поділу. Більш того, діяльність більшості юридичних осіб суб'єктів підприємництва переплітається.

5. Правовий статус підприємств, класифікація підприємств.

Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної та іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому ГК та іншими законами (ст. 62 ГК).

Підприємство, якщо законом не встановлено інше, діє на основі статуту або модельного статуту. Підприємства незалежно від форми власності, організаційно-правової форми, а також установчих документів, на основі яких вони створені та діють, мають рівні права та обов'язки. Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків та може мати печатки. Воно не може мати в своєму складі юридичних осіб.

Класифікація підприємств:

1) в залежності від форми власності:

а) приватне підприємство (діє на основі приватної власності громадян чи суб'єктів господарювання (юридичної особи));

б) підприємство, що діє на основі колективної власності (корпоративне або унітарне підприємство, яке діє на основі колективної власності засновника (засновників));

в) комунальне підприємство (діє на основі комунальної власності територіальної громади);

г) державне підприємство (діє на основі державної власності);

д) підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності);

е) спільне комунальне підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва;

– підприємство з іноземними інвестиціями;

– іноземне підприємство (у статутному фонді іноземні інвестиції становлять 100%);

2) в залежності від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду:

а) *унітарні* – створюються одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. До унітарних підприємств належать:

– державні;

– комунальні;

– підприємства, засновані на власності об'єднань громадян, релігійної організації;

– підприємства, засновані на приватній власності засновника.

б) *корпоративні* – утворюються двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та (або) підприємницької або трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами на основі корпоративних прав, в тому числі через створені ними органи, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. До корпоративних підприємств відносять:

– кооперативні підприємства;

– підприємства у формі господарського товариства;

– інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб;

3) в залежності від взаємозв'язку між підприємствами виділяють незалежні та залежні підприємства.

Незалежним є підприємство, статутний фонд чи капітал якого належить йому самостійно на праві власності, праві повного господарського відання чи праві оперативного управління.

Залежними є підприємства, в капіталі яких є значна частка іншого

підприємства.

Підприємства, що засновані іншими підприємствами та знаходяться в їхньому підпорядкуванні, називаються **дочірніми**, а підприємства, які їх створили, – **материнськими**.

Підприємство має самостійний баланс – систему показників, що характеризують його господарську діяльність шляхом співвідношення чи протиставлення окремих її боків. Баланс підприємства – основна форма бухгалтерської звітності, що характеризує в грошовому вираженні стан джерел формування та напрямки вкладення капіталу на визначену дату. Такі баланси, як правило, складаються за результатами діяльності за рік за станом на 31 грудня відповідного звітного року та подаються для перевірки у податкові та інші органи. Виділяють бухгалтерський, дебетовий, баланс доходів і витрат. Відповідно до чинного законодавства підприємство відкриває розрахункові та інші рахунки в комерційних банках. Воно має свою печатку, на якій відображена його назва та номер в Єдиному реєстрі підприємств. З метою індивідуалізації свого товару та виділення його від тотожних чи таких самих товарів інших виробників, підприємство має право в установленому порядку зареєструвати знак для товарів та послуг, а також фірмове найменування.

На вибір конкретної організаційно-правової форми самого підприємства впливають такі фактори як форма власності; правовий режим майна, що передано підприємству його засновниками; існуючі законодавчі обмеження стосовно предмета діяльності цієї організаційно-правової форми; повноваження по керуванню майном юридичної особи; мінімальні вимоги законодавства до складу його засновників; межі відповідальності засновників по боргах створеної ними юридичної особи; делегований характер повноважень управління та деякі інші особливості.

Підприємство може складатися з *виробничих структурних підрозділів* (виробництв, цехів, відділень, дільниць, бригад, бюро, лабораторій тощо), а також *функціональних структурних підрозділів* апарату управління (управління, відділів, бюро, служб).

Функції, права та обов'язки структурних підрозділів підприємства визначаються затвердженими у встановленому порядку положеннями про них. Свою організаційну структуру, чисельність працівників і штатний розклад підприємство визначає самостійно.

Підприємство має право створювати **філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи**, погоджуючи питання про розміщення таких підрозділів підприємства з відповідними органами місцевого самоврядування в установленому законом порядку. Такі відокремлені підрозділи не мають статусу юридичної особи і діють на основі положення про них, затвердженого підприємством. Підприємства можуть відкривати рахунки в установах банків через свої відокремлені підрозділи відповідно до закону.

Філія – відокремлений підрозділ підприємства, що розташований поза місцем його знаходження та здійснює всі або лише частину його функцій.

Представництво – відокремлений підрозділ підприємства, що також розташований поза місцем його знаходження та здійснює представництво та

захист законних прав та інтересів підприємства.

Відділення – первинна низова ланка підприємства, що безпосередньо здійснює частину визначених для нього функцій. Воно складає з підприємством одне ціле, має з ним єдиний капітал, статут та баланс, а також назву, що співпадає з назвою підприємства.

Підприємства можуть також створювати **агентства** – підрозділи підприємства, що виконують окремі доручення підприємства і, як правило, здійснюють обслуговування основних видів його діяльності. Розміщення таких підрозділів погоджується з органами місцевого самоврядування.

Філії та представництва не є юридичними особами, але наділені майном і діють на підставі затвердженого для них підприємством положення. Їх керівники призначаються юридичною особою і діють на підставі виданої нею довіреності. Відомості про відкриті відокремлені підрозділи підприємства мають бути внесені до Єдиного державного реєстру.

За загальним правилом **органи управління підприємством** поділяються на вищі, виконавчі і контрольні. До компетенції вищих органів управління підприємством – загальних зборів його засновників належить вирішення стратегічних питань його діяльності, що впливають на суттєві основи його діяльності чи діяльності засновників. Виконавчі органи вирішують тактичні питання, в тому числі пов'язані з щоденною діяльністю. При здійсненні визначених у встановленому порядку вищим органом для них повноважень вони йому підзвітні та підконтрольні. Контрольним органом, за загальним правилом, є контрольно-ревізійна комісія, яка обирається загальними зборами та підзвітна ним. Засновники приватних підприємств (заснованих на власності однієї особи) безпосередньо здійснюють керівництво підприємством самостійно або через уповноважену ними особу. Відповідно до особливостей тієї чи іншої організаційно-правової форми підприємства встановлено ряд особливостей управління ними (наприклад, акціонерні товариства створюють наглядову раду).

Управління підприємством здійснюється відповідно до його установчих документів на основі поєднання прав власника щодо господарського використання свого майна і участі в управлінні трудового колективу. При цьому власник підприємства здійснює свої права щодо управління безпосередньо сам або через уповноважені ним органи. Для керівництва господарською діяльністю підприємства власник (власники) або уповноважений ним орган призначає (обирає) керівника підприємства. Керівник підприємства без доручення діє від імені підприємства, представляє його інтереси в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, інших організаціях, у відносинах з юридичними особами та громадянами, формує адміністрацію підприємства і вирішує питання діяльності підприємства в межах та порядку, визначених установчими документами.

Рішення по соціально-економічним питанням щодо діяльності підприємства розробляються і приймаються його органами управління за участю трудового колективу і уповноважених ним органів. Останніми можуть бути Рада трудового колективу, її голова, а частіше профспілковий орган.

На підприємствах, що використовують найману працю між власником

(уповноваженим ним органом) і трудовим колективом повинен укладатись колективний договір, яким регулюються виробничі, трудові й соціальні відносини трудового колективу з адміністрацією підприємства.

Трудовий колектив підприємства становлять усі громадяни, які своєю працею беруть участь у його діяльності на основі трудового договору (контракту, угоди) або інших форм, що регулюють трудові відносини працівника з підприємством.

6. Загальна характеристика видів підприємств.

Державні підприємства утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління. Орган державної влади, до сфери управління якого входить підприємство, є представником власника і виконує його функції у межах, визначених ГК України та іншими законодавчими актами. Майно такого підприємства перебуває в державній власності та закріплюється за ним на праві господарського відання чи оперативного управління.

Основою для здійснення господарської діяльності державних комерційних підприємств є майно державної форми власності, що закріплюється за таким підприємством і належить йому на праві господарського відання. Необхідність існування державних підприємств обумовлена тим, що вони діють у найважливіших, стратегічних галузях економіки держави (військово-промисловий комплекс, комунікації, засоби зв'язку і сполучень та ін.), забезпечуючи її суверенітет і мають загальнодержавний характер. Ці підприємства здійснюють підприємницьку діяльність, що є виключною прерогативою самої держави і спрямована на забезпечення стратегічних державних інтересів та функцій самої держави.

Так, відповідно до ст. 4 Закону України “Про підприємництво” ряд видів підприємницької діяльності можуть здійснювати тільки державні підприємства (діяльність, пов'язана з охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, перелік яких визначається у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку, а також діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз та розробленням, випробуванням, виробництвом та експлуатацією ракет-носіїв, у тому числі з їх космічними запусками із будь-якою метою, може здійснюватися тільки державними підприємствами та організаціями тощо).

Такі підприємства діють на підставі статутів, затверджених їх засновниками, якими є органи, уповноважені державою управляти і розпоряджатися державним майном. Такими органами є міністерства та інші підвідомчі КМУ органи державного управління.

Державні комерційні підприємства діють на підставі статуту або модельного статуту на принципах підприємництва і несуть відповідальність за наслідки своєї діяльності всім належним йому на праві господарського відання майном.

Казенні підприємства створюються за рішенням Кабінету Міністрів

України в галузях народного господарювання, в яких:

- законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам;
- основним (понад 50%) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава;
- за умовами господарювання не можлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів;
- переважаючим (понад 50%) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняються, не може бути рентабельним;
- приватизація майнових комплексів державних підприємств заборонено законом.

Казенне підприємство створюється за рішенням Кабінету Міністрів України. У рішенні про створення казенного підприємства визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється. Реорганізація і ліквідація казенного підприємства проводяться відповідно до вимог цього Кодексу за рішенням органу, до компетенції якого належить створення даного підприємства. Майно закріплюється за ним на праві оперативного управління.

Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, затверджує статут підприємства, призначає його керівника, дає дозвіл на здійснення казенним підприємством господарської діяльності, визначає види продукції (робіт, послуг), на виробництво та реалізацію якої поширюється зазначений дозвіл.

Казенне підприємство здійснює господарську діяльність відповідно до виробничих завдань органу, до сфери управління якого воно входить.

Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням та збереженням належного підприємству майна, і має право вилучити у казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням, та розпорядитися ним у межах своїх повноважень.

Казенне підприємство не має права відчужувати або іншим способом розпоряджатися закріпленим за ним майном, що належить до основних фондів, без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно входить.

Казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями коштами та іншим майном, що знаходиться у його розпорядженні (крім основних фондів). При недостатності у казенного підприємства таких коштів і майна, відповідальність за його зобов'язаннями несе власник. Воно не підлягає банкрутству.

Комунальні унітарні підприємства утворюються в розпорядчому порядку компетентним органом місцевого самоврядування на базі відокремленої частини

комунальної власності і входить до сфери його управління. Орган, до сфери управління якого входить комунальне унітарне підприємство, є представником власника – відповідної територіальної громади і виконує його функції у межах, визначених ГК України та іншими законодавчими актами. Майно такого підприємства перебуває у комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (комунальне комерційне підприємство) або на праві оперативного управління (комунальне некомерційне підприємство).

Особливості господарської діяльності комунальних унітарних підприємств визначаються відповідно до вимог, встановлених ГК щодо діяльності державних комерційних або казенних підприємств, а також інших вимог, передбачених законом.

Підприємства колективної власності (гл. 10 ГК) – це корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника (засновників).

Засновники колективних підприємств, за загальним правилом, мають обмежену відповідальність за зобов'язаннями створених ними юридичних осіб, якщо інше не передбачено чинним законодавством України. Для колективного підприємства є характерним те, що поєднання майна та трудової діяльності, розподіл прибутків, отриманих в результаті такої діяльності, здійснюється за трудовою участю.

Підприємствами колективної власності є виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства громадських та релігійних організацій, інші підприємства, передбачені законом.

Кооперативи як добровільні об'єднання громадян з метою спільного вирішення ними економічних, соціально-побутових та інших питань можуть створюватися у різних галузях (виробничі, споживчі, житлові тощо). Діяльність різних видів кооперативів регулюється законом.

Виробничий кооператив – це добровільне об'єднання громадян, на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами відповідно до їх участі у його діяльності. Виробничі кооперативи можуть здійснювати виробничу, переробну, заготівельно-збутову, постачальницьку, сервісну і будь-яку іншу підприємницьку діяльність, не заборонену статутом.

Виробничий кооператив є юридичною особою і діє на основі статуту.

Членами виробничого кооперативу можуть бути громадяни, які досягли 16-річного віку, визнають статут кооперативу та дотримуються його вимог, беруть майнову і трудову участь у діяльності кооперативу.

Управління виробничим кооперативом здійснюється на основі самоврядування, гласності, участі його членів у вирішенні питань діяльності кооперативу. Вищим органом управління виробничого кооперативу є загальні збори членів кооперативу. До органів управління кооперативу належать правління (голова) кооперативу та ревізійна комісія (ревізор) кооперативу.

Споживча кооперація в Україні – це система самоврядних організацій

громадян (споживчих товариств, їх спілок, об'єднань), а також підприємств та установ цих організацій, яка є самостійною організаційною формою кооперативного руху.

Первинною ланкою споживчої кооперації є **споживче товариство** – самоврядна організація громадян, які на основі добровільності членства, майнової участі та взаємодопомоги об'єднуються для спільної господарської діяльності з метою колективного організованого забезпечення своїх економічних і соціальних інтересів. Кожний член споживчого товариства має свою частку в його майні. Споживче товариство є юридичною особою і діє на основі статуту.

Підприємствами споживчої кооперації визнаються унітарні або корпоративні підприємства, утворені споживчим товариством (товариствами) або спілкою (об'єднанням) споживчих товариств відповідно до вимог ГК та інших законодавчих актів з метою здійснення статутних цілей цих товариств, спілок (об'єднань).

Підприємство об'єднань громадян, релігійної організації – це унітарне підприємство, засноване на власності об'єднання громадян (громадської організації, політичної партії), або власності релігійної організації для здійснення господарської діяльності з метою виконання їх статутних завдань.

Засновником підприємства об'єднання громадян є відповідне об'єднання громадян, що має статус юридичної особи, а також об'єднання (спілка) громадських організацій у разі, якщо його статутом передбачено право заснування підприємств. Політичним партіям та юридичним особам, що ними створюються забороняється засновувати підприємства, за винятком засобів масової інформації, підприємств, що здійснюють продаж суспільно-політичної літератури, інших пропагандистсько-агітаційних матеріалів, виробів із власною символікою, проведення виставок, лекцій, фестивалів та інших суспільно-політичних заходів.

Релігійні організації мають право засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, необхідні для забезпечення діяльності цих організацій.

Приватне підприємство діє на підставі приватної власності юридичних осіб одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці.

Розповсюдженість цієї організаційно-правової форми обумовлена такими факторами: відсутність законодавчо встановленого обмеження, пов'язаного з утворенням статутного фонду, а внаслідок цього можливість оперативно збільшувати чи зменшувати його розмір, можливість розмежування повноважень власника майна підприємства (його засновника) від особи, що безпосередньо займається керуванням підприємством; досить широкий обсяг предметної діяльності цієї підприємницької структури; мінімальна відповідальність засновника підприємства.

Так, мінімальний розмір статутного фонду визначений лише для господарських товариств, де він дорівнює для акціонерних товариств – 1250. Оскільки законодавство України передбачає необхідність наділення юридичної особи (при її створенні) майном засновника, призначеним для здійснення

підприємницької діяльності, формувати статутний фонд приватного підприємства необхідно з майна, що відповідає вимогам “достатності для здійснення підприємницької діяльності” в залежності від передбачуваної виробничої або іншої діяльності підприємства. Основною ознакою “достатності майна” може служити обсяг споживчих якостей такого майна, що виділяється для забезпечення підприємництва. Наприклад, для виробничої діяльності юридичної особи – устаткування для виробництва продукції (верстати, матеріали, кошти); для сфери послуг – меблі, засоби комунікації і т. п. Зазначене вартісне вираження переданого майна закріплюється у статуті приватного підприємства.

Важливим моментом, що впливає на вибір зазначеної організаційно-правової форми підприємництва, є можливість розмежування повноважень власника майна від повноважень по керуванню цією структурою.

Так, відношення засновника підприємства до створеної ним юридичної особи мають тільки зобов'язальний характер, а саме: засновник зобов'язаний сформувати статутний фонд підприємства шляхом виділення майна, необхідного для здійснення підприємницької діяльності, затвердити його статут, призначити керівника підприємства, затвердити річні звіти і баланси, прийняти рішення про реорганізацію або припинення діяльності цієї структури. Інші повноваження по керуванню можуть бути покладені власником на керівника підприємства – директора, що буде нести всю повноту відповідальності за результатами діяльності юридичної особи як перед його засновником, так і перед державою, в тому числі відповідальність по сплаті обов'язкових податків, зборів та інших платежів у бюджет.

До переваг цієї організаційно-правової форми підприємницької діяльності належить також можливість широкого вибору предмета діяльності, за винятком здійснення страхових, банківських, ломбардних і довірчих операцій. Зазначені обмеження не позбавляють можливості приватного підприємства приймати опосередковану участь в цих видах підприємництва, виступаючи співзасновником у відповідних господарських товариствах. Більш того, саме опосередкована участь у господарських товариствах, що займаються названими ризиковими видами підприємницької діяльності, є найбільш прийнятним для приватних підприємств, тому що відповідальність його засновника – фізичної особи – за загальним правилом має обмежений характер, не виходячи за межі його внеску до статутного фонду створеного ним приватного підприємства (якщо інше не передбачено законодавством України та установчими документами підприємства).

Фермерське господарство – є формою підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарів сільськогосподарської продукції. Членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють в ньому за трудовим договором (контрактом, угодою).

Підприємство, створене відповідно до вимог ГК, в статутному капіталі якого не менш як десять відсотків становить іноземна інвестиція, визнається **підприємством з іноземними інвестиціями**. Підприємство набуває статусу підприємства з іноземними інвестиціями з дня зарахування іноземної інвестиції на його баланс. *Іноземною інвестицією* є цінності, що вкладаються іноземними

інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту. Іноземні інвестиції можуть вкладатися в об'єкти, інвестування в які не заборонено законами України.

Законом можуть бути визначені галузі господарювання та/або території, в яких встановлюється загальний розмір участі іноземного інвестора, а також території, на яких діяльність підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, виходячи з вимог забезпечення національної безпеки.

Іноземним підприємством є унітарне або корпоративне підприємство, створене за законодавством України, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діюче підприємство, придбане повністю у власність цих осіб. Іноземні підприємства не можуть створюватися в галузях, визначених законом, що мають стратегічне значення для безпеки держави.

7. Правовий статус господарських товариств.

Демократичний характер управління господарськими товариствами та інші притаманні їм позитивні риси, особливо для акціонерних товариств, призвели до появи останніх і державної форми власності. Господарські товариства засновані на 4 союзах:

- 1) союз капіталів (є характерним для всіх без виключення товариств);
- 2) союз відповідальності (для так званих товариств з необмеженою відповідальністю: повні товариства, повні товариші командитних товариств та товариства з додатковою відповідальністю);
- 3) союз діяльності (повні товариства);
- 4) союз управління.

Статус господарських товариств сьогодні регулюється главою 8 Цивільного кодексу “Підприємницькі товариства” (параграф 1 підрозділу 2 розділу II книги I), главою 9 Господарського кодексу “Господарські товариства” та Законом “Про господарські товариства” від 19 вересня 1991 року, а також Законом України “Про акціонерні товариства” від 17 вересня 2008 р.

Відповідно до ст. 1 Закону “Про господарські товариства” **господарськими товариствами** визнаються підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їхнього майна і підприємницької діяльності з метою одержання прибутку.

До спільних характеристик, властивих господарським товариствам, що створені згідно з законодавством України, необхідно віднести:

- 1) корпоративний характер прав його учасників (засновників), тобто відносини між учасниками обумовлені їхньою пайовою участю у формуванні статутного фонду;
- 2) обов'язковий розподіл статутного фонду на частини (долі) між його засновниками;
- 3) наявність власного майна;
- 4) законодавчо встановлена відповідальність (повна, змішана і обмежена) засновників кожного окремого виду господарського товариства;

5) наявність страхового фонду не менше 25% статутного фонду.

Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та (або) громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку (ч. 1 ст. 79 ГК).

Господарські товариства, крім повного та командитного, можуть створюватися однією особою. Установчі документи господарського товариства повинні містити відомості про вид товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників і учасників, склад і компетенцію органів товариства, порядок прийняття ними рішень та інші відомості.

Акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, рідше товариства з додатковою відповідальністю, є переважаючими формами господарських товариств. Товариства з додатковою відповідальністю, повні та командитні товариства хоча є більш бажаними для кредиторів, але, як свідчить практика, створюються лише в тому разі, коли для здійснення такої діяльності законодавством імперативно встановлюється така форма. При обранні засновниками таких організаційно-правових форм вони відповідають за зобов'язаннями виділеним для них майном, а у разі його недостатності додатково до матеріальної відповідальності притягуються засновники, які відповідають власним майном.

Найбільш поширеними формами є акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю. Відповідальність таких товариств обмежується тільки розміром статутного фонду, а при його недостатності для погашення боргових зобов'язань останні (у разі визнання банкрутами таких товариств) погашаються за неможливістю їх виконання.

Господарські товариства в залежності від строку, на який вони заснуються, можуть бути створені на невизначений або на визначений строк.

Установчі документи господарського товариства повинні містити повинні містити відомості про вид товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників та учасників, найменування, розмір та порядок утворення статутного (складеного) капіталу, порядок розподілу прибутків та збитків, склад та компетенцію органів товариства та порядок прийняття ними рішень, включаючи перелік питань, по яких необхідна кваліфікована більшість голосів, порядок внесення змін до установчих документів та порядок ліквідації і реорганізації товариства. Установчі документи кожного окремого виду товариства повинні відбивати особливості його діяльності (ч. 3 ст. 4 Закону України "Про господарські товариства").

Відсутність зазначених відомостей в установчих документах є підставою для відмови в державній реєстрації. В установчі документи можуть включатися також інші умови, що не суперечать чинному законодавству України.

Відповідно до ст. 13 Закону *вкладом до статутного (складеного) капіталу товариства* можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом. Грошова оцінка вкладу учасника господарського товариства здійснюється за згодою учасників товариства, а у випадках, встановлених законом, вона підлягає

незалежній експертній перевірці.

В товариствах, як і в інших підприємствах, створюються відповідні фонди: основні та зворотні, фонд винагороди (оплати), амортизаційний фонд та ін.

За загальним правилом *управління товариством* здійснюють його органи, склад і порядок обрання (призначення) яких здійснюється відповідно до виду товариства. Органи управління товариства поділяються на вищі, виконавчі, контрольні. Вищим органом є загальні збори, які вирішують найбільш важливі питання діяльності товариства. Поточні питання діяльності господарських товариств вирішуються виконавчими органами та їх посадовими особами. Посадовими особами органів управління товариства є фізичні особи – голова та члени виконавчого органу, ревізійної комісії, ревізор товариства, а також голова та члени іншого органу товариства, наділені повноваженнями з управління товариством, якщо утворення такого органу передбачено установчими документами товариства.

Посадовими особами органів управління товариства не можуть бути народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та інших органів виконавчої влади, військовослужбовці, нотаріуси, депутати місцевих рад, які працюють у цих радах на постійній основі, посадові особи органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, а також посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, крім випадків, коли державні службовці здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляють інтереси держави в наглядовій раді товариства або ревізійній комісії товариства. Особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути посадовими особами тих товариств, які здійснюють цей вид діяльності. Особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, одержання неправомірної вигоди та інші корисливі злочини, не можуть займати у товариствах керівні посади і посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю.

Посадові особи відповідають за заподіяну ними товариству шкоду відповідно до чинного законодавства.

Визначені особливості передбачені законодавцем щодо наслідків по правочинам, вчиненим до державної реєстрації товариства. Згідно зі ст. 8 Закону товариство може відкривати рахунки в банках, а також укладати договори та інші угоди тільки після його реєстрації. Угоди, вчинені від імені товариства до моменту реєстрації визнаються такими, що укладені товариством тільки за умови подальшого схвалення їх товариством.

Угоди, вчинені засновником до моменту реєстрації товариства і надалі не схвалені товариством, тягнуть за собою правові наслідки тільки для засновника. Це означає, що стороною в такій угоді замість юридичної особи буде виступати той із засновників, який уклав цю угоду. Це має особливе значення для діяльності товариств, ведення справ яких повинні здійснюватися за спільною згодою всіх учасників. Такого роду товариства є найбільш простими у створенні і керуванні, що обумовлено відсутністю законодавчо встановленого мінімуму майна, необхідного для формування статутного фонду. В міру збільшення вимог законодавця до особливостей створення статутного фонду ускладнюється і

порядок створення та діяльності такого товариства.

Учасниками господарських товариств можуть бути фізичні та юридичні особи, крім тих, яким це заборонено законом. Їх правове становище визначено у ст. ст. 10,11 Закону.

До договірних товариств належать повне та командитне товариство. Учасники повного товариства та повні учасники командитного товариства – завжди лише особи, які зареєстровані як суб'єкти підприємництва.

Повне товариство – це господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном (ч. 3 ст. 80 ГК).

Повне товариство здійснює свою діяльність на основі установчого (засновницького) договору.

Ведення справ повного товариства здійснюється за загальною згодою всіх учасників, всіма учасниками або одним чи декількома з них. В останньому випадку обсяг повноважень учасників визначається дорученням, яке підписується рештою учасників. Учасники товариства не вправі від свого імені та в своїх інтересах здійснювати угоди однорідні з цілями діяльності товариства, а також брати участь у будь-яких товариствах(крім акціонерного), які мають однорідну з повним товариством мету діяльності.

До особливостей створення і діяльності **повного товариства** належать: наявність єдиного установчого документа – установчого договору, відсутність встановлених законом вимог щодо розміру і порядку формування майна, відсутність встановлених законом органів управління товариством, тому що ведення справ товариства здійснюється самими учасниками (спільно всіма або одним чи деякими учасниками, що діють на підставі доручення), повна майнова відповідальність товариства за його зобов'язаннями, субсидіарна солідарна відповідальність учасників товариства за зобов'язаннями товариства, на які може бути звернене стягнення, наявність встановлених законом обмежень для учасників конкурувати з повним товариством, заборона звернення стягнення на частку учасника повного товариства за його власними зобов'язаннями, можливість ліквідації повного товариства за вимогою кредиторів (одного з учасників) у випадку, якщо товариство відмовляється виділити частку такого учасника-боржника для задоволення вимоги кредиторів.

Командитне товариство – господарське товариство, в якому один або декілька учасників (повні учасники) здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність всім своїм майном, на яке за законом може бути звернено стягнення, а решта учасників беруть участь в діяльності товариства лише своїми вкладками (вкладники) (ч. 6 ст. 80 ГК).

Правове становище вкладників близьке до асоційованих членів кооперативу та учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Так, якщо повний учасник може бути тільки в одному командитному товаристві, то вкладник може розміщувати свій капітал в декількох таких або інших товариствах. Повний учасник командитного товариства не може бути учасником повного товариства і

навпаки. Вкладник командитного товариства зобов'язаний зробити внесок до складеного капіталу, про що йому надається відповідне свідоцтво. Вони мають право у передбаченому установчим договором порядку одержувати частину прибутку товариства, яка належить на їх внесок, діяти від імені товариства тільки за наявності виданої на них довіреності та в її межах, вимагати позачергового повернення внеску у разі ліквідації товариства, знайомитися з його річним балансами, після закінчення фінансового року вийти з товариства та одержати належний внесок, передати свою частку у майні або її частину іншому вкладникові чи третій особі, про що повинні сповістити товариство у письмовій формі. При повній передачі такої частки участь у командитному товаристві припиняється. Установчим договором можуть бути передбачені й інші права, в тому числі на зміну свого становища і набуття права повного товариства.

До зазначених особливостей, що мають відношення до створення і діяльності командитного товариства, належить наявність двох категорій учасників (повних учасників, що відповідають за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, на яке може бути звернено стягнення; вкладників, розмір сукупної частини внеску яких обмежений 50% майна товариства і які не несуть додаткової відповідальності за зобов'язаннями товариства). Складений капітал командитного товариства підлягає сплаті його учасниками до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства.

Управління справами товариства здійснюють тільки повні учасники.

Командитне товариство підлягає ліквідації у випадку вибуття всіх повних учасників, а у випадку виходу всіх вкладників – таке товариство можна реорганізувати у повне товариство.

У статті 66 Закону України “Про господарські товариства” вказується, що **повне товариство** – таке товариство, в якому всі його учасники займаються спільною підприємницькою діяльністю (союз діяльності) і несуть солідарну відповідальність всім своїм майном. Оскільки діяльність такого товариства як юридичної особи неможлива без відокремленого майна, то ці товариства є союзом капіталів (тобто для них є характерним союз капіталу, діяльності та відповідальності).

Особа може бути учасником лише одного повного товариства і не має права без згоди інших учасників вчиняти від свого імені та у своїх інтересах третіх осіб угоди, що є однорідними з тими, що становлять предмет діяльності такого товариства, а також брати участь у будь-яких товариствах (крім акціонерних товариств), які мають однорідну з повним товариством мету діяльності. При порушенні цього правила товариство має право вимагати від такого учасника за своїм вибором відшкодувати завдані збитки чи передати набуту вигоду.

Повне товариство діє на підставі установчого договору, підписаного всіма учасниками, а управління здійснюється за спільною згодою всіх учасників. Установчим договором може бути встановлено перелік питань, рішення по яких приймається більшістю учасників. За загальним правилом кожний учасник повного товариства має один голос, хоча з урахуванням частки кожного в долі майна можна у договорі від цього правила відійти.

Право ведення справ повного товариства належить кожному його учаснику,

якщо установчим договором не передбачено інше – окремим учасникам. При спільному веденні справ для здійснення угод потрібна згода всіх учасників товариства. У відносинах з третіми особами товариство не має права посилається на положення установчого договору, які обмежують повноваження учасників товариства, крім випадків, коли товариство доведе, що третя особа на момент укладання договору знала чи повинна була знати про відсутність у такого учасника права вести справи від імені товариства. Якщо учасник товариства, не маючи на те повноважень, діяв у загальних інтересах, то його дії породжують правові наслідки лише при їх схваленні.

Одержані в результаті спільної підприємницької діяльності прибутки розподіляються пропорційно до їх часток у складеному капіталі, якщо інше не передбачено установчим договором чи додатковою угодою. Усунення когонебудь з учасників товариства від участі в одержанні прибутків чи у розподілі збитків не допускається.

Зміни у складі учасників повного товариства допускаються у разі виходу учасника товариства за власною ініціативою чи його виключення відповідно до правил установчого договору, вибуття з числа учасників по незалежним причинам. Учасник повного товариства, що було створено на невизначений строк, може в будь-який час вийти з товариства, попередивши про це не пізніше як за 3 місяці. Вихід із товариства, що було створено на визначений строк, допускається лише при наявності поважних причин та за умови, що попередження про це надійшло не пізніше як за 6 місяців. Якщо при виході учасника з повного товариства це товариство зберігається, то учаснику виплачується вартість його внеску відповідно до балансу, складеного на день виходу. На вимогу учасника та за згодою товариства вклад може бути повернуто повністю або частково в натуральній формі. Учаснику, який вибув, виплачується належна йому частина прибутку, одержаного товариством у даному році. Майно, передане учасникам товариства тільки для користування, повертається в натуральній формі без винагороди.

Учасника повного товариства, який систематично не виконує чи неналежним чином виконує обов'язки або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства в порядку, передбаченому установчими документами. Виключення учасника з повного товариства призводить до наслідків, передбачених статтею 71 цього Закону.

Повне товариство, крім загальних підстав, ліквідується в тому разі, коли в ньому залишається лише один учасник.

Серед господарських товариств найбільшого розповсюдження набули **статутні товариства**, що хоча і засновані на установчому договорі, але їх установчим документом є статут: товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства та товариства з додатковою відповідальністю. В умовах підвищених економічних ризиків, частоті зміни законодавства, особливо податкового, перші дві організаційно-правові форми максимально гарантують інтереси засновників і надають їм можливість одержати прибуток, а при несприятливих ситуаціях мінімізувати свої витрати.

Товариством з обмеженою відповідальністю визнається господарське

товариство, що має статутний фонд поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої внески, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, в межах своїх внесків (ч. 3 ст. 80 ГК).

Характерними ознаками цього виду господарських товариств є законодавчо встановлені вимоги щодо максимальної кількості учасників (100 осіб), обмеження відповідальності його учасників лише своєю часткою, в тому числі і невнесеною, відсутність у учасників субсидіарної майнової відповідальності за боргами товариства за умови, якщо вони цілком внесли свої частки.

Статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю підлягає сплаті учасниками товариства до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства. Якщо учасники до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства не внесли (не повністю внесли) свої вклади, загальні збори учасників приймають одне з таких рішень:

про виключення із складу товариства тих учасників, які не внесли (не повністю внесли) свої вклади, та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі;

про зменшення статутного капіталу та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі;

про ліквідацію товариства.

Учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства.

Відчуження учасником товариства з обмеженою відповідальністю своєї частки (її частини) третім особам допускається, якщо інше не встановлено статутом товариства. Учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки (її частини) учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права. Купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка (її частина) пропонувалася для продажу третім особам. Якщо учасники товариства не скористаються своїм переважним правом протягом місяця з дня повідомлення про намір учасника продати частку (її частину) або протягом іншого строку, встановленого статутом товариства чи домовленістю між його учасниками, частка (її частина) учасника може бути відчужена третій особі. Частка учасника товариства з обмеженою відповідальністю може бути відчужена до повної її сплати лише в тій частині, в якій її уже сплачено. У разі придбання частки (її частини) учасника самим товариством з обмеженою відповідальністю воно зобов'язане реалізувати її іншим учасникам або третім особам протягом строку, що не перевищує одного року, або зменшити свій статутний капітал відповідно до статті 52 Закону. Протягом цього періоду розподіл прибутку, а також голосування і визначення кворуму у вищому органі проводяться без урахування частки, придбаної товариством.

При виході з товариства учасникам виплачується вартість частини майна товариства, пропорційна його частці у статутному фонді. Виплата проводиться

після затвердження звіту за рік, але не пізніше 12 місяців з дня виходу. На вимогу учасника та за згодою товариства його вклад повністю або частково може бути повернуто в натуральній формі. Учаснику, який вибув, виплачується належна йому частка прибутку, одержаного товариством в даному році до моменту його виходу. Майно, передане учасником товариству тільки в користування, повертається в натуральній формі без винагороди.

При реорганізації юридичної особи, учасника товариства, або у зв'язку із смертю громадянина, учасника товариства, правонаступники (спадкоємці) мають переважне право вступу до цього товариства.

При відмові правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства з обмеженою відповідальністю або відмові товариства у прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця) йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала реорганізованій або ліквідованій юридичній особі (спадкодавцю), вартість якої визначається на день реорганізації або ліквідації (смерті) учасника. У цих випадках розмір статутного капіталу товариства підлягає зменшенню.

Учасника товариства з обмеженою відповідальністю, який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства на основі рішення, за яке проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 відсотками загальної кількості голосів учасників товариства. При цьому цей учасник (його представник) у голосуванні участі не бере. Виключення учасника з товариства призводить до наслідків, передбачених статтями 54 і 55 Закону.

Товариство з обмеженою відповідальністю має свої **керівні органи**: вищий орган – збори учасників, виконавчий орган – одноособовий або колегіальний (дирекцію або директора), контрольний – ревізійну комісію.

Вищим органом товариства з обмеженою відповідальністю є загальні збори учасників. Вони складаються з учасників товариства або призначених ними представників. Представники учасників можуть бути постійними або призначеними на певний строк. Учасник вправі в будь-який час замінити свого представника у загальних зборах учасників, сповістивши про це інших учасників. Учасник товариства з обмеженою відповідальністю вправі передати свої повноваження на зборах іншому учаснику або представникові іншого учасника товариства. Учасники мають кількість голосів, пропорційну розміру їх часток у статутному капіталі.

Загальні збори учасників товариства обирають голову товариства.

До компетенції зборів товариства належить:

- 1) визначення основних напрямів діяльності акціонерного товариства і затвердження його планів та звітів про їх виконання;
- 2) внесення змін до статуту товариства, у тому числі зміна розміру його статутного капіталу;
- 3) утворення і відкликання виконавчого та інших органів товариства;
- 4) затвердження річних результатів діяльності товариства, включаючи його дочірні підприємства, затвердження звітів і висновків ревізійної комісії, порядку розподілу прибутку, строку та порядку виплати частки прибутку (дивідендів) з

урахуванням вимог, передбачених цим та іншими законами, визначення порядку покриття збитків;

5) створення, реорганізація та ліквідація дочірніх підприємств, філій та представництв, затвердження їх статутів та положень;

6) винесення рішень про притягнення до майнової відповідальності посадових осіб органів управління товариства;

7) затвердження правил процедури та інших внутрішніх документів товариства, визначення організаційної структури товариства;

8) визначення умов оплати праці посадових осіб товариства, його дочірніх підприємств, філій та представництв;

9) затвердження договорів (угод), укладених на суму, що перевищує вказану в статуті товариства;

10) прийняття рішення про припинення діяльності товариства, призначення ліквідаційної комісії, затвердження ліквідаційного балансу;

11) прийняття рішення про обрання уповноваженої особи учасника для представлення його інтересів у випадках, передбачених законом;

12) встановлення розміру, форми і порядку внесення учасниками додаткових вкладів;

13) вирішення питання про придбання товариством частки учасника;

14) виключення учасника з товариства;

15) визначення форм контролю за діяльністю виконавчого органу, створення та визначення повноважень відповідних контрольних органів.

З питань, зазначених у пунктах 1 і 2, а також при вирішенні питання про виключення учасника з товариства рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосують учасники, що володіють у сукупності більш як 50 відсотками загальної кількості голосів учасників товариства. З решти питань рішення приймається простою більшістю голосів.

Загальні збори учасників вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представники учасників), що володіють у сукупності більш як 50 відсотками голосів. Установчими документами товариств, у статутному капіталі яких відсутня державна частка, може бути встановлений інший відсоток голосів учасників (представників учасників), за умови присутності яких загальні збори учасників вважаються повноважними.

Брати участь у зборах з правом дорадчого голосу можуть члени виконавчих органів, які не є учасниками товариства. Учасники зборів, які беруть участь у зборах, реєструються з зазначенням кількості голосів, яку має кожний учасник. Цей перелік підписується головою та секретарем зборів.

Будь-хто з учасників товариства з обмеженою відповідальністю вправі вимагати розгляду питання на загальних зборах учасників за умови, що воно було ним поставлено не пізніш як за 25 днів до початку зборів.

У випадках, передбачених установчими документами або затвердженими товариством правилами процедури, допускається прийняття рішення методом опитування. У цьому разі проект рішення або питання для голосування надсилається учасникам, які повинні у письмовій формі сповістити щодо нього свою думку. Протягом 10 днів з моменту одержання повідомлення від останнього

учасника голосування всі вони повинні бути проінформовані головою про прийняте рішення.

Голова зборів товариства організує ведення протоколу. Книга протоколів має бути у будь-який час надана учасникам товариства. На їх вимогу повинні видаватися засвідчені витяги з книги протоколів.

Загальні збори учасників товариства з обмеженою відповідальністю скликаються не рідше двох разів на рік, якщо інше не передбачено установчими документами.

Позачергові загальні збори учасників скликаються головою товариства при наявності обставин, зазначених в установчих документах, у разі неплатоспроможності товариства, а також у будь-якому іншому випадку, якщо цього потребують інтереси товариства в цілому, зокрема, якщо виникає загроза значного скорочення статутного капіталу.

Загальні збори учасників товариства повинні скликатися також на вимогу виконавчого органу.

Учасники товариства, що володіють у сукупності більш як 20 відсотками голосів, мають право вимагати скликання позачергових загальних зборів учасників у будь-який час і з будь-якого приводу, що стосується діяльності товариства. Якщо протягом 25 днів голова товариства не виконав зазначеної вимоги, вони вправі самі скликати загальні збори учасників.

Про проведення загальних зборів товариства учасники повідомляються передбаченим статутом способом з зазначенням часу і місця проведення зборів та порядку денного. Повідомлення повинно бути зроблено не менш як за 30 днів до скликання загальних зборів. Будь-хто з учасників товариства вправі вимагати розгляду питання на загальних зборах учасників за умови, що воно було ним поставлено не пізніш як за 25 днів до початку зборів. Не пізніш як за 7 днів до скликання загальних зборів учасникам товариства повинна бути надана можливість ознайомитися з документами, внесеними до порядку денного зборів. З питань, не включених до порядку денного, рішення можуть прийматися тільки за згодою всіх учасників, присутніх на зборах.

У товаристві з обмеженою відповідальністю створюється *виконавчий орган*: колегіальний (дирекція) або одноособовий (директор). Дирекцію очолює генеральний директор. Членами виконавчого органу можуть бути також і особи, які не є учасниками товариства.

Дирекція (директор) вирішує усі питання діяльності товариства, за винятком тих, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників. Загальні збори учасників товариства можуть винести рішення про передачу частини повноважень, що належать їм, до компетенції дирекції (директора).

Дирекція (директор) підзвітна загальним зборам учасників і організує виконання їх рішень. Дирекція (директор) не вправі приймати рішення, обов'язкові для учасників товариства.

Дирекція (директор) діє від імені товариства в межах, встановлених даним Законом та установчими документами.

Генеральний директор має право без довіреності виконувати дії від імені товариства. Інші члени дирекції також можуть бути наділені цим правом.

Генеральний директор (директор) не може бути одночасно головою загальних зборів учасників товариства.

Контроль за діяльністю виконавчого органа товариства з обмеженою відповідальністю здійснює ревізійна комісія, що утворюється загальними зборами учасників товариства з їх числа, в кількості, передбаченій установчими документами, але не менше 3 осіб. Члени дирекції (директор) не можуть бути членами ревізійної комісії.

Перевірка діяльності дирекції (директора) товариства проводиться ревізійною комісією за дорученням зборів, з власної ініціативи або на вимогу учасників товариства. Ревізійна комісія вправі вимагати від посадових осіб товариства подання їй усіх необхідних матеріалів, бухгалтерських чи інших документів та особистих пояснень.

Ревізійна комісія доповідає результати проведених нею перевірок вищому органу товариства.

Ревізійна комісія складає висновок по річних звітах та балансах. Без висновку ревізійної комісії загальні збори учасників товариства не мають права затверджувати баланс товариства.

Ревізійна комісія має право ставити питання про скликання позачергових загальних зборів учасників, якщо виникла загроза суттєвим інтересам товариства або виявлено зловживання посадовими особами товариства.

Відповідно до положень ЦК України (ст. 146) загальні збори товариства з обмеженою відповідальністю можуть формувати органи, що здійснюють постійний контроль за фінансово-господарською діяльністю виконавчого органу. Порядок створення і повноваження контрольного органу встановлюються загальними зборами його учасників. В той же час ч. 3 ст. 146 ЦК встановлює, що для здійснення контролю за фінансовою діяльністю товариства з обмеженою відповідальністю згідно з рішенням його загальних зборів, а також в інших випадках, встановлених статутом товариства і законом, може призначатися аудиторська перевірка.

Товариством з додатковою відповідальністю визнається господарське товариство, статутний (складений) капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного (складеного) капіталу, а при недостатності цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеска кожного учасника. Граничний розмір відповідальності учасників передбачається в установчих документах.

Характерними ознаками товариства з додатковою відповідальністю є:

- 1) дольовий поділ його майна між учасниками;
- 2) корпоративність в управлінні;
- 3) можливість звернення стягнення на майно учасників у разі перевищення боргових зобов'язань розміру статутного фонду в кратному розмірі до частки кожного засновника.

Таким чином, відповідальність засновників субсидіарна (додаткова), але за механізмом сплати – дольова. У кого більша частка у майні товариства, той і відповідає у більшій мірі. Навпаки, у повних товариствах можна звернути (за

вибором кредиторів) стягнення на майно всіх учасників у розмірі припадаючої на кожного долі, а можна весь борг стягнути з одного, як правило, в майновому положенні найбільш стабільного та забезпеченого учасника. Після погашення боргу він має право регресу до інших учасників.

Акціонерне товариство – господарське товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій (ч. 2 ст. 80 ГК).

У передбачених статутом випадках акціонери, які не повністю оплатили акції, несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства тільки в межах несплаченої суми своїм власним майном. Таким чином, акціонерні товариства за своєю сутністю – це союз залучених від засновників та інших його членів капіталів через розповсюдження чи продаж акцій – цінних паперів, що посвідчують право її утримувача (акціонера) на одержання частини прибутку акціонерного товариства у формі дивідендів, на участь в управлінні справами акціонерного товариства та на частину майна, що залишилась після його ліквідації. Своє право на вихід з акціонерного товариства акціонер може реалізувати лише шляхом продажу чи уступки належних йому акцій.

Зазначені підприємницькі структури є найбільш складними щодо управління, що зумовлено полярністю майнових інтересів акціонерів (інвесторів), керівництва, трудового колективу, реєстраторів та інших осіб. Так, в залежності від приналежності акцій акціонери можуть бути стратегічними (великими) та дрібними. Великі інвестори, наприклад, інвестиційні компанії, володіють контрольними пакетами акцій, що дозволяє їм мати переваги при прийнятті стратегічних рішень, бо вони зацікавлені отримати більшу частку прибутку та оправдати витрати на утримання власного управлінського апарату. Дрібні інвестори володіють незначними акціями і зацікавлені максимально отримати прибуток. Тому ця категорія інвесторів непостійна і схильна проводити операції з відчуження акцій малоприбуткових акціонерних товариств та придбання прибуткових і над прибуткових.

Основними характеристиками акціонерних товариств є:

- 1) діє на підставі статуту. Засновницький договір не є установчим документом товариства і діє до дати реєстрації Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;
- 2) обов'язкова наявність статутного фонду, мінімальний розмір якого повинен бути не менше суми, еквівалентної 1250 мінімальних заробітних плат; резервний капітал не менше 15% від статутного і поповнюється за рахунок щорічних відрахувань, які не можуть бути менше 5% суми чистого прибутку);
- 3) розподіл статутного капіталу на частини, рівні за номінальною вартістю (акції);
- 4) відповідальність акціонерного товариства за своїми зобов'язаннями тільки майном, що належить йому на праві власності;
- 5) відсутність у акціонерів субсидіарної відповідальності, за виключенням

акціонерів, які повністю не виконали свої зобов'язання щодо товариства;

б) обов'язковість майнової участі акціонерів в АТ та необов'язковість для них персональної участі в діяльності АТ;

7) демократичний характер управління, що проявляється у можливості мати пропорційну вартості належних акціонеру акцій кількість голосів;

8) корпоративний характер управління і наявність трирівневого управління:

а) вищий керівний орган – загальні збори акціонерів чи їх представників;

б) виконавчий орган – одноособовий або колегіальний;

в) контрольні:

– ревізійна комісія (за фінансово-господарською діяльністю товариства);

– наглядова рада (за діяльністю правління); (Слід враховувати в цьому аспекті положення ЦК України, де у ст. 162 передбачено, що акціонерне товариство, яке зобов'язане відповідно до закону публікувати для загального відома документи: річний звіт, бухгалтерський баланс, відомості про прибутки і збитки, а також іншу інформацію, передбачену законом, повинне для перевірки та підтвердження правильності річної фінансової звітності щорічно залучати аудитора, не пов'язаного майновими інтересами з товариством чи його учасниками. Якщо ж товариство не зобов'язане публікувати для загального відома документи, аудиторська перевірка має бути проведена у будь-який час на вимогу акціонерів, які разом володіють не менш як 10% акцій. Таким чином, ЦК не передбачає створення такого контрольного органу як ревізійна комісія);

9) участь акціонерів в управлінні в залежності від кількості акцій, що належать їм на праві власності;

10) визначення обсягу прав акціонерів у залежності від типу акцій (привілейовані або прості), що належать їм на праві власності;

11) вихід акціонера з товариства шляхом відчуження акцій;

12) збори акціонерів вважаються повноважними (*кворум*) за умови реєстрації для участі у них акціонерів, які сукупно є власниками не менше як 60% голосуючих акцій;

13) можливість залучення значних інвесторів на правах власників привілейованих акцій;

14) кількість привілейованих акцій у статутному фонді не може перевищувати 25%;

15) вихід акціонера з АТ шляхом відчуження акцій.

Відповідно до ст. 25 Закону України “Про господарські товариства”, ст. 81 ГК, ст. 5 Закону України “Про акціонерні товариства” акціонерні товариства за типом поділяються на публічні акціонерні товариства та приватні.

Відмінності між публічними АТ (ПАТ) і приватними АТ (ПрАТ)

Критерій відмінностей	ПАТ	ПрАТ
Кількість учасників (ч. 1 ст. 5 Закону)	не обмежена	1-100 осіб
Процедура	обов'язкова; публічне	Акції приватного акціонерного

лістингу (ст. 24) [Особливості обігу акцій]	акціонерне товариство зобов'язане пройти процедуру включення акцій до біржового списку хоча б однієї фондової біржі (лістинг)	товариства не можуть купуватися та/або продаватися на фондовій біржі, за винятком продажу шляхом проведення на біржі аукціону.
Розміщення акцій (ч. 2 ст. 5)	публічне та приватне	приватне
Порядок руху учасників (ст. 7)	вільний	обмежений
Порядок відчуження акцій (ст. 7)	Акціонери мають право відчужувати акції без згоди інших акціонерів	Статутом може бути передбачено переважне право його акціонерів та самого товариства на придбання акцій, що пропонуються їх власником до продажу третій особі
Порядок розміщення акцій додаткової емісії (ч. 2 ст. 5)	Приватне і публічне (тобто шляхом публічної пропозиції по купівлі акцій невизначеному колу осіб) розміщення акцій	Приватне розміщення акцій (серед визначеного кола осіб)
Річна фінансова звітність (ст. 75)	обов'язкова перевірка незалежним аудитором	-
Повідомлення про виплату дивідендів (ч. 4 ст. 30)	фондову біржу, де перебуває в біржовому реєстрі	лише осіб, які мають право на отримання дивідендів
Повідомлення про загальні збори акціонерів (ст. 25)	акціонерів та фондову біржу, де пройдено лістинг	лише акціонерів персонально
Порядок голосування на загальних зборах (ст. 43)	тільки з використанням бюлетенів	не встановлено; якщо кількість учасників не більше 25 осіб, допускається прийняття рішення методом опитування
Власна веб- сторінка в мережі Інтернет (ч. 3 ст. 78)	обов'язкова	-
Обрання членів наглядової ради (ч. 4 ст. 53)	кумулятивно	кумулятивно або пропорційним представництвом за кількістю акцій (згідно зі статутом)

Розкриття інформації про діяльність	на основі міжнародних стандартів бухобліку	-
-------------------------------------	--	---

У формі акціонерних товариств створюються комерційні банки та страхові товариства (компанії).

Приватне акціонерне товариство може здійснювати тільки приватне розміщення акцій. У разі прийняття загальними зборами приватного акціонерного товариства рішення про здійснення публічного розміщення акцій до статуту товариства вносяться відповідні зміни, у тому числі про зміну типу товариства – з приватного на публічне.

Зміна типу товариства з приватного на публічне або з публічного на приватне не є його перетворенням.

Акціонери публічного акціонерного товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства.

Статутом приватного акціонерного товариства може бути передбачено переважне право його акціонерів та самого товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до продажу третій особі. У разі, якщо статутом приватного акціонерного товариства передбачено таке переважне право, воно реалізовується відповідно до частин 3-6 ст. 7 Закону.

Засновниками акціонерних товариств можуть бути фізичні й юридичні особи. Вони укладають між собою установчий договір, яким визначають порядок здійснення спільної діяльності у створеному акціонерному товаристві, його форму, відповідальність осіб, що підписалися на акції, перед третіми особами. Засновники несуть солідарну відповідальність лише за зобов'язаннями, що виникли до моменту реєстрації акціонерного товариства. До створення акціонерного товариства засновники повинні письмово сповістити про свій намір, здійснити підписку на акції, провести установчі збори, а після цього – державну реєстрацію товариства.

Як засновники можуть виступати громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства та біженці, що легально перебувають на території України.

Статутний капітал акціонерного товариства утворюється з вартості вкладів акціонерів, внесених внаслідок придбання ними акцій.

Статутний капітал товариства визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів. Він не може бути меншим розміру, встановленого законом. У процесі створення акціонерного товариства його акції підлягають розміщенню виключно серед засновників шляхом приватного розміщення. Публічне розміщення акцій здійснюється після отримання свідоцтва про реєстрацію першого випуску акцій.

Засновники несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, що виникли відповідно до установчого договору.

Акція товариства посвідчує корпоративні права акціонера щодо цього акціонерного товариства. Усі акції товариства є іменними. Акції товариств існують виключно в бездокументарній формі.

Акціонерне товариство може здійснювати розміщення акцій двох типів - простих та привілейованих. Статутом товариства може передбачатися розміщення одного чи кількох класів привілейованих акцій, що надають їх власникам різні права. Товариство не може встановлювати обмеження щодо кількості акцій або кількості голосів за акціями, що належать одному акціонеру. Прості акції товариства не підлягають конвертації у привілейовані акції або інші цінні папери акціонерного товариства. Частина привілейованих акцій у розмірі статутного капіталу акціонерного товариства не може перевищувати 25 відсотків.

Згідно зі ст. 6 Закону України "Про акціонерні товариства" *створення акціонерного товариства здійснюється за такими етапами:*

- 1) прийняття зборами засновників рішення про створення акціонерного товариства та про закрите (приватне) розміщення акцій;
- 2) подання заяви та всіх необхідних документів на реєстрацію випуску акцій до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку;
- 3) реєстрація Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку випуску акцій та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;
- 4) присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів;
- 5) укладення з депозитарієм цінних паперів договору про обслуговування емісії акцій або з реєстратором іменних цінних паперів договору про ведення реєстру власників іменних цінних паперів;
- 6) закрите (приватне) розміщення акцій серед засновників товариства;
- 7) оплата засновниками повної номінальної вартості акцій;
- 8) затвердження установчими зборами товариства результатів закритого (приватного) розміщення акцій серед засновників товариства, затвердження статуту товариства, а також прийняття інших рішень, передбачених законом;
- 9) реєстрація товариства та його статуту в органах державної реєстрації;
- 10) подання Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;
- 11) реєстрація Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;
- 12) отримання свідоцтва про державну реєстрацію випуску акцій;
- 13) видача засновникам товариства документів, що підтверджують право власності на акції.

Дії, що порушують процедуру створення акціонерного товариства, встановлену Законом, є підставою для прийняття Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку рішення про відмову в реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій. У разі прийняття такого рішення Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку звертається до суду з позовом про ліквідацію акціонерного товариства.

Посадовими особами органів акціонерного товариства не можуть бути народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, військовослужбовці, нотаріуси, посадові особи органів прокуратури, суду, служби безпеки, Національної поліції, державні службовці,

крім випадків, коли вони виконують функції з управління корпоративними правами держави та представляють інтереси держави або територіальної громади в наглядовій раді або ревізійній комісії товариства. Особи, яким суд заборонив займатися певним видом діяльності, не можуть бути посадовими особами органів товариства, що провадить цей вид діяльності. Особи, які мають непогашену судимість за злочини проти власності, службові чи господарські злочини, не можуть бути посадовими особами органів товариства.

Посадові особи органів акціонерного товариства не мають права розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства, крім випадків, передбачених законом. Посадові особи органів товариства на вимогу ревізійної комісії (ревізора) або аудитора зобов'язані надати документи про фінансово-господарську діяльність товариства (ст. 62 Закону “Про акціонерні товариства”).

Загальні збори є *вищим органом акціонерного товариства* (ст. 32 Закону). Акціонерне товариство зобов'язане щороку скликати загальні збори (річні загальні збори), які проводяться не пізніше 30 квітня наступного за звітним року. До порядку денного річних загальних зборів обов'язково вносяться питання, передбачені пунктами 11, 12 і 24 частини другої статті 33 Закону “Про акціонерні товариства”.

До порядку денного річних загальних зборів публічного акціонерного товариства також обов'язково вносяться питання, передбачені пунктами 17 і 18 частини другої статті 33 Закону.

Не рідше ніж раз на три роки до порядку денного річних загальних зборів приватного акціонерного товариства також обов'язково вносяться питання, передбачені пунктами 17 і 18 частини другої статті 33 Закону.

Усі інші загальні збори, крім річних, вважаються позачерговими.

Загальні збори проводяться за рахунок коштів акціонерного товариства. У разі якщо позачергові загальні збори проводяться з ініціативи акціонера (акціонерів), цей акціонер (акціонери) оплачує (оплачують) витрати на організацію, підготовку та проведення таких загальних зборів.

Згідно з ч. 2 ст. 159 ЦК України до виключної компетенції загальних зборів акціонерів належить:

- 1) внесення змін до статуту товариства, у тому числі зміна розміру його статутного капіталу;
- 2) утворення та ліквідація наглядової ради та інших органів товариства, обрання та відкликання членів наглядової ради;
- 3) затвердження річного звіту товариства;
- 4) рішення про ліквідацію товариства.

До виключної компетенції загальних зборів статутом товариства і законом може бути також віднесене вирішення інших питань.

Більш детально компетенція загальних зборів визначена Законом України “Про акціонерні товариства” (ст. 33). Так, загальні збори можуть вирішувати будь-які питання діяльності акціонерного товариства. *До виключної компетенції загальних зборів належить:*

- 1) визначення основних напрямів діяльності акціонерного товариства;

- 2) внесення змін до статуту товариства;
- 3) прийняття рішення про анулювання викуплених акцій;
- 4) прийняття рішення про зміну типу товариства;
- 5) прийняття рішення про розміщення акцій;
- 6) прийняття рішення про збільшення статутного капіталу товариства;
- 7) прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства;
- 8) прийняття рішення про дроблення або консолідацію акцій;
- 9) затвердження положень про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію (ревізора) товариства, а також внесення змін до них;
- 10) затвердження інших внутрішніх документів товариства, якщо це передбачено статутом товариства;
- 11) затвердження річного звіту товариства;
- 12) розподіл прибутку і збитків товариства з урахуванням вимог, передбачених законом;
- 13) прийняття рішення про викуп товариством розміщених ним акцій, крім випадків обов'язкового викупу акцій, визначених статтею 68 Закону;
- 14) прийняття рішення про форму існування акцій;
- 15) затвердження розміру річних дивідендів з урахуванням вимог, передбачених законом;
- 16) прийняття рішень з питань порядку проведення загальних зборів;
- 17) обрання членів наглядової ради, затвердження умов цивільно-правових договорів, трудових договорів (контрактів), що укладатимуться з ними, встановлення розміру їх винагороди, обрання особи, яка уповноважується на підписання договорів (контрактів) з членами наглядової ради;
- 18) прийняття рішення про припинення повноважень членів наглядової ради, за винятком випадків, встановлених Законом;
- 19) обрання членів ревізійної комісії (ревізора), прийняття рішення про дострокове припинення їх повноважень;
- 20) затвердження висновків ревізійної комісії (ревізора);
- 21) обрання членів лічильної комісії, прийняття рішення про припинення їх повноважень;
- 22) прийняття рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства;
- 23) прийняття рішення про виділ та припинення товариства, крім випадку, передбаченого частиною четвертою статті 84 Закону, про ліквідацію товариства, обрання ліквідаційної комісії, затвердження порядку та строків ліквідації, порядку розподілу між акціонерами майна, що залишається після задоволення вимог кредиторів, і затвердження ліквідаційного балансу;
- 24) прийняття рішення за наслідками розгляду звіту наглядової ради, звіту виконавчого органу, звіту ревізійної комісії (ревізора);
- 25) затвердження принципів (кодексу) корпоративного управління товариства;
- 26) обрання комісії з припинення акціонерного товариства;

27) вирішення інших питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів згідно із статутом товариства.

Повноваження з вирішення питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів, не можуть бути передані іншим органам товариства.

Акціонер має право призначити свого представника для участі у зборах. Представник може бути постійним чи призначеним на певний строк. Акціонер має право у будь-який момент замінити свого представника у вищому органі товариства, повідомивши про це виконавчий орган акціонерного товариства.

У загальних зборах акціонерного товариства можуть брати участь особи, включені до переліку акціонерів, які мають право на таку участь, або їх представники. На загальних зборах за запрошенням особи, яка скликає загальні збори, також можуть бути присутні представник аудитора товариства та посадові особи товариства незалежно від володіння ними акціями цього товариства, представник органу, який відповідно до статуту представляє права та інтереси трудового колективу.

Перелік акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, складається станом на 24 годину за три робочих дні до дня проведення таких зборів у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України. На вимогу акціонера товариство або особа, яка веде облік права власності на акції товариства, зобов'язані надати інформацію про включення його до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах.

Вносити зміни до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах акціонерного товариства, після його складення заборонено. Обмеження права акціонера на участь у загальних зборах встановлюється законом (ст. 34 Закону).

Порядок прийняття рішень загальними зборами визначається ст. 42 Закону.

Одна голосуюча акція надає акціонеру один голос для вирішення кожного з питань, винесених на голосування на загальних зборах акціонерного товариства, крім проведення кумулятивного голосування.

Рішення загальних зборів акціонерів **приймаються більшістю не менше як у 3/4 голосів акціонерів, які беруть участь у зборах**, щодо:

- 1) внесення змін до статуту товариства;
- 2) ліквідації товариства, крім випадків, встановлених законом;
- 3) питань, передбачених законом, що регулюють питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

З інших питань рішення приймаються простою більшістю голосів акціонерів, які беруть участь у зборах.

Виконавчий орган акціонерного товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства (ст. 58 Закону). До компетенції виконавчого органу належить вирішення всіх питань, пов'язаних з керівництвом поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів та наглядової ради.

Виконавчий орган акціонерного товариства підзвітний загальним зборам і наглядовій раді, організовує виконання їх рішень. Виконавчий орган діє від імені

акціонерного товариства у межах, встановлених статутом акціонерного товариства і законом.

Виконавчий орган акціонерного товариства може бути колегіальним (правління, дирекція) або одноосібним (директор, генеральний директор). Членом виконавчого органу акціонерного товариства може бути будь-яка фізична особа, яка має повну цивільну дієздатність і не є членом наглядової ради чи ревізійної комісії цього товариства.

Права та обов'язки членів виконавчого органу акціонерного товариства визначаються цим Законом, іншими актами законодавства, статутом товариства та/або положенням про виконавчий орган товариства, а також контрактом, що укладається з кожним членом виконавчого органу. Від імені товариства контракт підписує голова наглядової ради чи особа, уповноважена на таке підписання наглядовою радою.

Виконавчий орган на вимогу органів та посадових осіб товариства зобов'язаний надати можливість ознайомитися з інформацією про діяльність товариства в межах, встановлених законом, статутом та внутрішніми положеннями товариства. Особи, які при цьому отримали доступ до інформації з обмеженим доступом, несуть відповідальність за її неправомірне використання.

Наглядова рада акціонерного товариства (ст. 51 Закону) є органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства, і в межах компетенції, визначеної статутом та цим Законом, контролює та регулює діяльність виконавчого органу.

В акціонерних товариствах з кількістю акціонерів - власників простих акцій 10 осіб і більше створення наглядової ради є обов'язковим. У товаристві з кількістю акціонерів - власників простих акцій 9 осіб і менше у разі відсутності наглядової ради її повноваження здійснюються загальними зборами.

У такому разі передбачені цим Законом повноваження наглядової ради з підготовки та проведення загальних зборів здійснюються виконавчим органом, якщо інше не встановлено статутом акціонерного товариства.

Порядок роботи членів наглядової ради та виплати їм винагороди визначається цим Законом, статутом товариства, положенням про наглядову раду акціонерного товариства, а також цивільно-правовим чи трудовим договором (контрактом), що укладається з членом наглядової ради. Такий договір або контракт від імені товариства підписується головою виконавчого органу чи іншою уповноваженою загальними зборами особою на умовах, затверджених рішенням загальних зборів. У разі укладення з членом наглядової ради товариства цивільно-правового договору такий договір може бути оплатним або безоплатним.

Член наглядової ради повинен виконувати свої обов'язки особисто і не може передавати власні повноваження іншій особі. Члени наглядової ради мають право на оплату своєї діяльності за рахунок товариства. Визначення умов оплати покладається на загальні збори за затвердженим зборами кошторисом.

До компетенції наглядової ради належить вирішення питань, передбачених Законом, статутом, а також переданих на вирішення наглядової ради загальними зборами. До виключної компетенції наглядової ради належить (ст. 52 Закону):

- 1) затвердження в межах своєї компетенції положень, якими регулюються питання, пов'язані з діяльністю товариства;
- 2) підготовка порядку денного загальних зборів, прийняття рішення про дату їх проведення та про включення пропозицій до порядку денного, крім скликання акціонерами позачергових загальних зборів;
- 3) прийняття рішення про проведення чергових або позачергових загальних зборів відповідно до статуту товариства та у випадках, встановлених Законом;
- 4) прийняття рішення про продаж раніше викуплених товариством акцій;
- 5) прийняття рішення про розміщення товариством інших цінних паперів, крім акцій;
- 6) прийняття рішення про викуп розміщених товариством інших, крім акцій, цінних паперів;
- 7) затвердження ринкової вартості майна у випадках, передбачених Законом;
- 8) обрання та припинення повноважень голови і членів виконавчого органу;
- 9) затвердження умов контрактів, які укладатимуться з членами виконавчого органу, встановлення розміру їх винагороди;
- 10) прийняття рішення про відсторонення голови або члена виконавчого органу від здійснення повноважень та обрання особи, яка тимчасово здійснюватиме повноваження голови виконавчого органу;
- 11) обрання та припинення повноважень голови і членів інших органів товариства;
- 12) обрання реєстраційної комісії, за винятком випадків, встановлених Законом;
- 13) обрання аудитора товариства та визначення умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг. У разі, якщо наглядова рада відсутня, це питання належить до компетенції виконавчого органу, якщо інше не встановлено статутом;
- 14) визначення дати складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядку та строків виплати дивідендів у межах граничного строку, визначеного частиною другою статті 30 Закону;
- 15) визначення дати складення переліку акціонерів, які мають бути повідомлені про проведення загальних зборів відповідно до частини першої статті 35 Закону та мають право на участь у загальних зборах відповідно до статті 34 Закону;
- 16) вирішення питань про участь товариства у промислово-фінансових групах та інших об'єднаннях, про заснування інших юридичних осіб;
- 17) вирішення питань, віднесених до компетенції наглядової ради розділом XVI Закону, у разі злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення товариства;
- 18) прийняття рішення про вчинення значних правочинів у випадках, передбачених частиною першою статті 70 Закону;
- 19) визначення ймовірності визнання товариства неплатоспроможним внаслідок прийняття ним на себе зобов'язань або їх виконання, у тому числі внаслідок виплати дивідендів або викупу акцій;

20) прийняття рішення про обрання оцінювача майна товариства та затвердження умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг;

21) прийняття рішення про обрання (заміну) депозитарної установи, яка надає акціонерному товариству додаткові послуги, затвердження умов договору, що укладатиметься з нею, встановлення розміру оплати її послуг;

22) надсилання пропозиції акціонерам про придбання належних їм простих акцій особою (особами, що діють спільно), яка придбала контрольний пакет акцій, відповідно до статті 65 Закону;

23) вирішення інших питань, що належать до виключної компетенції наглядової ради згідно із статутом акціонерного товариства, в тому числі прийняття рішення про переведення випуску акцій документарної форми існування у бездокументарну форму існування.

Питання, що належать до виключної компетенції наглядової ради акціонерного товариства, не можуть вирішуватися іншими органами товариства, крім загальних зборів, за винятком випадків, встановлених Законом.

Члени наглядової ради публічного акціонерного товариства обираються акціонерами під час проведення загальних зборів товариства на строк до наступних річних зборів товариства (ст. 53 Закону). Якщо річні збори публічного акціонерного товариства не були проведені у строк, встановлений статтею 32 Закону, або не було прийнято рішення, передбачені пунктами 17 та 18 частини другої статті 33 Закону, повноваження членів наглядової ради припиняються, крім повноважень з підготовки, скликання і проведення річних зборів товариства. Особи, обрані членами наглядової ради, можуть переобиратися необмежену кількість разів.

Членом наглядової ради акціонерного товариства може бути лише фізична особа. Член наглядової ради не може бути одночасно членом виконавчого органу та/або членом ревізійної комісії (ревізором) цього товариства.

До складу наглядової ради обираються акціонери або особи, які представляють їхні інтереси, та/або незалежні директори.

Наглядова рада публічного акціонерного товариства та акціонерного товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток, паїв) належить державі, а також акціонерного товариства, 50 і більше відсотків акцій (часток, паїв) якого знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, частка держави в яких становить 100 відсотків, має включати щонайменше двох незалежних директорів.

Згідно зі ст. 73 Закону для проведення перевірки фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства загальні збори можуть обирати *ревізійну комісію (ревізора)*. В акціонерних товариствах з кількістю акціонерів – власників простих акцій товариства, що не перевищує 100 осіб, може запроваджуватися посада ревізора або обиратися ревізійна комісія, а в товариствах з кількістю акціонерів – власників простих акцій товариства більше 100 осіб може обиратися лише ревізійна комісія.

Члени ревізійної комісії в акціонерних товариствах обираються виключно шляхом кумулятивного голосування з числа фізичних осіб, які мають повну

цивільну дієздатність, та/або з числа юридичних осіб – акціонерів. Голова ревізійної комісії обирається членами ревізійної комісії з їх числа простою більшістю голосів від кількісного складу ревізійної комісії, якщо інше не передбачено статутом товариства.

Статутом акціонерного товариства можуть бути передбачені додаткові вимоги щодо обрання ревізійної комісії (ревізора), кількісного складу ревізійної комісії, порядку її діяльності, а також додаткові повноваження (компетенція) ревізійної комісії (ревізора).

Ревізійна комісія (ревізор) може обиратися для проведення спеціальної перевірки фінансово-господарської діяльності товариства або на визначений період. Строк повноважень членів ревізійної комісії (ревізора) встановлюється на період до дати проведення чергових річних загальних зборів, якщо статутом товариства, або положенням про ревізійну комісію, або рішенням загальних зборів акціонерного товариства не передбачено інший строк повноважень, але не більше ніж на п'ять років.

Не можуть бути членами ревізійної комісії (ревізором): 1) член наглядової ради; 2) член виконавчого органу; 3) корпоративний секретар; 4) особа, яка не має повної цивільної дієздатності; 5) члени інших органів товариства. Члени ревізійної комісії (ревізор) не можуть входити до складу лічильної комісії товариства.

Права та обов'язки членів ревізійної комісії (ревізора) визначаються цим Законом, іншими актами законодавства, статутом, а також договором, що укладається з кожним членом ревізійної комісії (ревізором).

Ревізійна комісія (ревізор) має право вносити пропозиції до порядку денного загальних зборів та вимагати скликання позачергових загальних зборів. Члени ревізійної комісії (ревізор) мають право бути присутніми на загальних зборах та брати участь в обговоренні питань порядку денного з правом дорадчого голосу.

Члени ревізійної комісії (ревізор) мають право брати участь у засіданнях наглядової ради та виконавчого органу у випадках, передбачених цим Законом, статутом або внутрішніми положеннями товариства.

Ревізійна комісія (ревізор) проводить перевірку фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства за результатами фінансового року, якщо інше не передбачено статутом товариства. Виконавчий орган забезпечує членам ревізійної комісії (ревізору) доступ до інформації в межах, передбачених статутом або положенням про ревізійну комісію. За підсумками перевірки фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства за результатами фінансового року ревізійна комісія (ревізор) готує висновок, в якому міститься інформація про: підтвердження достовірності та повноти даних фінансової звітності за відповідний період; факти порушення законодавства під час провадження фінансово-господарської діяльності, а також встановленого порядку ведення бухгалтерського обліку та подання звітності (ст. 74 Закону).

Згідно зі ст. 75 Закону річна фінансова звітність публічного акціонерного товариства підлягає обов'язковій перевірці *незалежним аудитором*. Посадові особи товариства зобов'язані забезпечити доступ незалежного аудитора до всіх

документів, необхідних для перевірки результатів фінансово-господарської діяльності товариства. Незалежним аудитором не може бути: 1) афілійована особа товариства; 2) афілійована особа посадової особи товариства; 3) особа, яка надає консультаційні послуги товариству.

Висновок аудитора крім даних, передбачених законодавством про аудиторську діяльність, повинен містити інформацію, передбачену частиною другою статті 74 цього Закону, а також оцінку повноти та достовірності відображення фінансово-господарського стану товариства у його бухгалтерській звітності.

Аудиторська перевірка діяльності акціонерного товариства також має бути проведена на вимогу акціонера (акціонерів), який (які) є власником (власниками) більше 10 відсотків простих акцій товариства. У такому разі акціонер (акціонери) самостійно укладає (укладають) з визначеним ним (ними) аудитором (аудиторською фірмою) договір про проведення аудиторської перевірки фінансово-господарської діяльності товариства, в якому зазначається обсяг перевірки. Витрати, пов'язані з проведенням перевірки, покладаються на акціонера (акціонерів), на вимогу якого проводилася перевірка. Загальні збори акціонерів можуть ухвалити рішення про відшкодування витрат акціонера (акціонерів) на таку перевірку.

Товариство зобов'язане протягом 10 днів з дати отримання запиту акціонера (акціонерів) про таку перевірку забезпечити аудитору можливість проведення перевірки. У зазначений строк виконавчий орган має надати акціонеру (акціонерам) відповідь з інформацією щодо дати початку аудиторської перевірки.

Аудиторська перевірка на вимогу акціонера (акціонерів), який є власником більше ніж 10 відсотків акцій товариства, може проводитися не частіше двох разів на календарний рік.

У разі проведення аудиту товариства за заявою акціонера (акціонерів), який (які) є власником (власниками) більше 10 відсотків простих акцій товариства, виконавчий орган товариства на вимогу такого акціонера (акціонерів) зобов'язаний надати завірені підписом уповноваженої особи товариства копії всіх документів протягом п'яти робочих днів з дати отримання відповідного запиту аудитора.

8. Правовий статус об'єднань підприємств.

З метою кооперації господарської діяльності підприємства, незалежно від форми власності, мають право об'єднувати свою виробничу, наукову, комерційну та іншу діяльність і створювати господарські об'єднання, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству України. Таким чином, при створенні об'єднань підприємств не може монополізуватись виробництво та збут і порушуватись антимонопольне законодавство.

Об'єднанням підприємств (ст. 117 ГК) є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Види об'єднань підприємств:

1) в залежності від порядку заснування:

а) господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворені за їх ініціативою, не залежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднують свою господарську діяльність.

б) державні чи комунальні господарські об'єднання – об'єднання підприємств, утворені державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України, міністерств або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування (як правило у формі корпорацій або концернів незалежно від назви об'єднання).

Таким чином, об'єднання підприємств створюються самими підприємствами на договірній основі або за ініціативою та рішенням власника: уряду, галузевих міністерств або відповідних державних комітетів за погодженням з Антимонопольним комітетом України. Недержавні підприємства також можуть добровільно вступати до таких об'єднань, якщо це передбачено їх установчими документами.

До об'єднань зареєстрованих в Україні підприємств можуть входити підприємства інших держав, як і підприємства України до об'єднань підприємств, що зареєстровані на території інших країн. Порядок вступу до таких об'єднань та їх організації та діяльності здійснюється відповідно до законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність.

2) за організаційно-правовою формою:

а) **асоціація** – це договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації та кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. Асоціація не може втручатися в діяльність підприємств – учасників. Таким чином, асоціація виконує лише координуючу роль;

б) **корпорація** – це договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації. Консорціум користується і розпоряджається виділеним для нього засновниками майном, в тому числі централізованими коштами, а також коштами, що надходять з інших джерел. В Україні консорціуми визнаються юридичними особами, а в інших країнах (Великобританії, США) – ні, діють на підставі особливого різновиду договору про сумісну діяльність – консорціумного договору;

в) **консорціум** – це тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо);

г) **концерн** – це статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. В

кінцевому результаті концерни, як правило, підпадають під фінансову залежність створених їх учасниками банків;

3) **асоційовані підприємства (господарські організації)** – група суб'єктів господарювання – юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та (або) організаційної залежності у формі участі в статутному фонді та (або) в управлінні. Залежність між асоційованими підприємствами може бути простою або вирішальною (ч. 1 ст. 126 ГК);

4) **холдингова компанія** – акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (ч. 5 ст. 126 ГК та ст. 1 Закону України “Про холдингові компанії в Україні” від 15.03.2006 р.).

Підприємства – учасники об'єднання підприємств зберігають статус юридичної особи незалежно від організаційно-правової форми об'єднання і на них поширюються положення ГК та інших законів щодо регулювання діяльності підприємств.

Підприємства – учасники господарських об'єднань зберігають правове положення юридичної особи і мають право:

1) добровільно вийти у будь-який момент з об'єднання на умовах і в порядку, визначених установчим договором про його утворення чи статутом;

2) бути членом інших об'єднань підприємств, якщо законом, засновницьким договором чи статутом господарського об'єднання не встановлено інше;

3) одержувати від господарського об'єднання у встановленому порядку інформацію, пов'язану з інтересами підприємства;

4) одержувати частину прибутку від діяльності господарського об'єднання відповідно до його статуту.

Підприємство може мати інші права, передбачені засновницьким договором чи статутом господарського об'єднання відповідно до законодавства.

Підприємство, яке входить до складу державного або комунального господарського об'єднання, не має права без згоди об'єднання виходити з його складу, а також об'єднувати на добровільних засадах свою діяльність з іншими суб'єктами господарювання та приймати рішення про припинення своєї діяльності.

Об'єднання не відповідає за зобов'язаннями підприємств, що входять до його складу, як і підприємства не відповідають за зобов'язаннями об'єднань, крім випадків, коли установчими документами передбачено інше. Підприємства – учасники об'єднання можуть вийти з його складу із збереженням взаємних зобов'язань та укладених договорів з іншими суб'єктами господарювання.

Вищим органом управління є загальні збори учасників, а виконавчим – управління, дирекція тощо. Вищий орган об'єднання підприємств уповноважений затверджувати статут та інші установчі документи, вносити до них зміни, вирішувати питання про прийняття в господарське об'єднання нових учасників та виключати учасників з його складу вирішувати фінансові та інші питання відповідно до установчих документів господарського об'єднання, утворювати виконавчий орган господарського об'єднання відповідно до його статуту чи договору.

Виконавчі органи вирішують питання поточної діяльності об'єднання підприємств, які відповідно до статуту або договору віднесено до його компетенції.

Тема 4. Легалізація суб'єктів підприємництва

1. Поняття, види та етапи легалізації.
2. Загальна характеристика державної реєстрації.
3. Загальна характеристика порядку державної реєстрації.
4. Загальна характеристика реєстрації внесення змін і доповнень до засновницьких документів юридичної особи та відомостей про фізичну особу – підприємця.
5. Загальна характеристика підстав реєстрації припинення суб'єктів підприємництва.
6. Загальна характеристика ліцензування господарської діяльності.

1. Поняття, види та етапи легалізації

Легалізація розглядається як узаконення чи надання законної сили, перехід на легальне положення. У більшості випадків легалізація пов'язується з державною реєстрацією суб'єкта, але деякі види легалізації мають перманентний характер (необов'язковий), наприклад, ліцензування.

Легалізація є необхідною обов'язковою передумовою для участі у господарських (підприємницьких) відносинах; вона свідчить про намір особи здійснювати господарську (підприємницьку) діяльність на законних підставах і через легалізацію суб'єкти реалізують своє право на зайняття господарською (підприємницькою) діяльністю і, відповідно, набувають господарську (підприємницьку) правосуб'єктність.

Сутність легалізації проявляється у здійсненні ряду послідовних юридично значимих дій, спрямованих на набуття прав і обов'язків суб'єкта господарювання (підприємництва). Відповідно легалізацію поділяють на:

- ✓ внутрішню;
- ✓ зовнішню.

Внутрішня легалізація проявляється в ініціативній стадії, проходить організаційну і закінчується формалізацією (вибір керівника; організаційно-правової форми; виду діяльності; місцезнаходження). Така внутрішня легалізація є передумовою *зовнішньої*, яка починається процедурою державної реєстрації, потім відбувається статистичний, дозвільний, фіскальний, страховий, пожежний, санітарний тощо “облік”, а також спеціальна легалізація: ліцензування, сертифікація, акредитація тощо.

Під **легалізацією** розуміють певну послідовність юридично значимих дій особи по реалізації власного права на заняття господарською діяльністю (підприємництвом) з метою її узаконення.

Таким чином, легалізація виконує контрольну функцію, що має за мету дотримання законодавства щодо виконання умов здійснення підприємництва, ведення Єдиного державного реєстру, забезпечення пріоритетів національного товаровиробника тощо.

Легалізація проводиться у заявочному та дозвільному порядку (заява в органи внутрішніх справ, органи доходів і зборів).

Порядок державної реєстрації детально врегульований спеціальним

нормативним актом – Законом України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – суб’єктів підприємницької діяльності” від 15 травня 2003 р. (далі – Закон).

2. Загальна характеристика державної реєстрації

Державна реєстрація юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців (далі – державна реєстрація) – офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об’єднання, професійної спілки, її організації або об’єднання, політичної партії, організації роботодавців, об’єднань організацій роботодавців та їхньої символіки, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу – підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених Законом.

Систему органів у сфері державної реєстрації становлять:

- 1) Міністерство юстиції України;
- 2) інші суб’єкти державної реєстрації.

Державним реєстратором юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (далі – державний реєстратор) є особа, яка перебуває у трудових відносинах з суб’єктом державної реєстрації, нотаріус. *Суб’єктом державної реєстрації відповідно до Закону є:*

1) Міністерство юстиції України – у разі державної реєстрації політичних партій, всеукраїнських професійних спілок, їх об’єднань, всеукраїнських об’єднань організацій роботодавців; відокремлених підрозділів іноземних неурядових організацій, представництв, філій іноземних благодійних організацій, постійно діючих третейських судів, засновниками яких є всеукраїнські громадські організації, всеукраїнських творчих спілок та їхньої символіки;

2) територіальні органи Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі – у разі державної реєстрації обласних, регіональних і республіканських професійних спілок, їх організацій та об’єднань, структурних утворень політичних партій, регіональних (місцевих) творчих спілок, територіальних осередків всеукраїнських творчих спілок, обласних, республіканських Автономної Республіки Крим, Київської та Севастопольської міських організацій роботодавців та їх об’єднань, постійно діючих третейських судів;

3) районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції – у разі державної реєстрації громадських об’єднань, їхніх відокремлених підрозділів, громадських об’єднань, що не мають статусу юридичної особи, місцевих та первинних професійних спілок, їх організацій та об’єднань, структурних утворень політичних партій, регіональних (місцевих) творчих спілок, територіальних осередків всеукраїнських творчих спілок, місцевих організацій роботодавців та їх об’єднань, підтвердження

всеукраїнського статусу громадського об'єднання;

4) виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська та Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, нотаріуси, акредитовані суб'єкти – у разі державної реєстрації інших юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

Виконавчі органи сільських, селищних та міських рад (крім міст обласного та/або республіканського Автономної Республіки Крим значення) набувають повноважень з державної реєстрації інших юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців відповідно до Закону “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності” у разі прийняття відповідною радою такого рішення.

Акредитованим суб'єктом може бути юридична особа публічного права, у трудових відносинах з якою перебуває не менше ніж три державні реєстратори та яка до початку здійснення повноважень у сфері державної реєстрації уклала: а) договір страхування цивільно-правової відповідальності з мінімальним розміром страхової суми у тисячу мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року; б) договір з іншим суб'єктом державної реєстрації та/або нотаріусом (у разі коли акредитований суб'єкт здійснює повноваження виключно в частині забезпечення прийняття та видачі документів у сфері державної реєстрації).

Стаття 6 Закону передбачає, що **державним реєстратором може бути громадянин України, який має вищу освіту, відповідає кваліфікаційним вимогам, визначеним Міністерством юстиції України, та перебуває у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації (крім нотаріусів), та нотаріус.**

Державна реєстрація базується на таких **основних принципах**:

- 1) обов'язковості державної реєстрації в Єдиному державному реєстрі;
- 2) публічності державної реєстрації в Єдиному державному реєстрі та документів, що стали підставою для її проведення;
- 3) врегулювання відносин, пов'язаних з державною реєстрацією, та особливостей державної реєстрації виключно цим Законом;
- 4) державної реєстрації за *заявницьким принципом*;
- 5) *прийняття документів для державної реєстрації та здійснення державної реєстрації за принципом екстериторіальності в межах України*;
- 6) єдності методології державної реєстрації;
- 7) об'єктивності, достовірності та повноти відомостей у Єдиному державному реєстрі;
- 8) внесення відомостей до Єдиного державного реєстру виключно на підставі та відповідно до Закону;
- 9) відкритості та доступності відомостей Єдиного державного реєстру (ч. 1 ст. 4 Закону).

Документи для державної реєстрації можуть подаватися у паперовій або електронній формі. У паперовій формі документи подаються особисто заявником або поштовим відправленням.

Якщо документи подаються особисто, заявник пред'являє свій паспорт громадянина України або тимчасове посвідчення громадянина України, або

паспортний документ іноземця, або посвідчення особи без громадянства, або посвідку на постійне або тимчасове проживання.

У разі подання документів представником додатково подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, що засвідчує його повноваження.

Документи в електронній формі подаються заявником через портал електронних сервісів у порядку, визначеному Міністерством юстиції України в Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи.

Документи в паперовій формі приймаються за описом, примірник якого в день їх надходження видається заявнику з відміткою про дату їх отримання та кодом доступу в той спосіб, відповідно до якого були подані документи (ст. 14 Закону).

Документи, що подаються для державної реєстрації, повинні відповідати таким вимогам (ст. 15 Закону):

1) документи мають бути викладені державною мовою та додатково, за бажанням заявника, – іншою мовою (крім заяви про державну реєстрацію);

2) текст документів має бути написаний розбірливо (машинодруком або від руки друкованими літерами);

3) документи не повинні містити підчищення або дописки, закреслені слова та інші виправлення, не обумовлені в них, орфографічні та арифметичні помилки, заповнюватися олівцем, а також містити пошкодження, які не дають змоги однозначно тлумачити їх зміст;

4) документи в електронній формі мають бути оформлені згідно з вимогами, визначеними законодавством;

5) заява про державну реєстрацію підписується заявником. У разі подання заяви про державну реєстрацію поштовим відправленням справжність підпису заявника повинна бути нотаріально засвідчена;

6) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи повинно бути оформлено з дотриманням вимог, встановлених законом, та відповідати законодавству;

7) рішення про припинення юридичної особи має містити відомості про персональний склад комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії), її голову або ліквідатора, реєстраційні номери облікових карток платників податків або серію та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта), про порядок та строк заявлення кредитором своїх вимог;

8) установчий документ юридичної особи, положення, регламент, список суддів постійно діючого третейського суду, статут (положення) громадського формування, що не має статусу юридичної особи, повинен містити відомості, передбачені законодавством, та відповідати законодавству;

9) установчий документ юридичної особи викладається у письмовій формі,

прошивається, пронумеровується та підписується засновниками (учасниками) або уповноваженими ними особами;

10) установчі документи банків, інших юридичних осіб, які згідно із законом підлягають погодженню (реєстрації) відповідно Національним банком України, іншими державними органами, подаються з відміткою про їх погодження відповідним органом;

11) внесення змін до установчого документа юридичної особи, положення, регламенту, списку суддів постійно діючого третейського суду, статуту (положення) громадського формування, що не має статусу юридичної особи, оформляється шляхом викладення його в новій редакції;

12) передавальний акт (у разі злиття, приєднання, перетворення) та розподільчий баланс (у разі поділу або виділу) юридичної особи повинні відповідати вимогам, встановленим законом;

13) документи, видані відповідно до законодавства іноземної держави, повинні бути легалізовані (консульська легалізація чи проставлення апостиля) в установленому законодавством порядку, якщо інше не встановлено міжнародними договорами;

14) документ, викладений іноземною мовою, повинен бути перекладений на державну мову із засвідченням вірності перекладу з однієї мови на іншу або підпису перекладача в установленому законодавством порядку;

15) зображення та опис символіки повинні бути оформлені з дотриманням вимог, встановлених законом, та відповідати законодавству.

Форми заяв про державну реєстрацію затверджуються Міністерством юстиції України.

Стаття 16 Закону встановлює **вимоги до найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу**. Воно повинно містити інформацію про її організаційно-правову форму (крім державних органів, органів місцевого самоврядування, органів влади Автономної Республіки Крим, державних, комунальних організацій, закладів, установ) та назву. Організаційно-правова форма юридичної особи визначається відповідно до класифікації організаційно-правових форм господарювання, затвердженої центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері технічного регулювання.

Назва юридичної особи може складатися з власної назви юридичної особи, а також містити інформацію про мету діяльності, вид, спосіб утворення, залежність юридичної особи та інші відомості згідно з вимогами до найменування окремих організаційно-правових форм юридичних осіб, установленими ЦК, ГК та вказаним Законом. Найменування юридичної особи не може бути тотожним найменуванню іншої юридичної особи (крім органів місцевого самоврядування).

У найменуванні юридичних осіб забороняється використовувати:

повне чи скорочене найменування державних органів або органів місцевого самоврядування, або похідні від цих найменувань, або історичні державні найменування, перелік яких установлює Кабінет Міністрів України, - у найменуваннях юридичних осіб приватного права;

символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського)

тоталітарних режимів, заборона використання яких встановлена Законом України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”;

терміни, абрєвіатури, похідні терміни, заборона використання яких передбачена законом.

Законами можуть бути встановлені особливості найменування товариств, холдингових компаній, банків, пенсійних фондів, корпоративних інвестиційних фондів, торгово-промислової палати, навчальних закладів, юридичних осіб, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності, волонтерських організацій, адвокатських бюро, операторів державних лотерей, асоціацій органів місцевого самоврядування та їх добровільних об’єднань, політичних партій, громадських об’єднань, профспілок, їх організацій та об’єднань, організацій роботодавців, їх об’єднань.

Вимоги до написання найменування юридичної особи, її відокремленого підрозділу, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, крім організації профспілки, встановлюються Міністерством юстиції України.

3. Загальна характеристика порядку державної реєстрації

Для державної реєстрації створення юридичної особи (у тому числі в результаті виділу, злиття, перетворення, поділу), крім створення центрального органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, подаються такі документи (ст. 17 Закону):

1) заява про державну реєстрацію створення юридичної особи. У заяві про державну реєстрацію створення юридичної особи, утвореної в результаті поділу, додатково зазначаються відомості про відокремлені підрозділи в частині їх належності до юридичної особи – правонаступника;

2) заява про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість, та/або заява про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій за формами, затвердженими відповідно до законодавства, – за бажанням заявника;

3) установчий документ юридичної особи – у разі створення юридичної особи на підставі власного установчого документа;

4) документ про сплату адміністративного збору - у випадках, передбачених ст. 36 Закону;

5) документ, що підтверджує реєстрацію іноземної особи у країні її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського, судового реєстру тощо), – у разі створення юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа;

6) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта – у разі створення юридичної особи в результаті перетворення, злиття або виділу;

7) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого балансу – у разі створення юридичної особи в результаті поділу;

8) документи для державної реєстрації змін про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, визначені частиною четвертою цієї

статті, – у разі створення юридичної особи в результаті виділу;

9) документи для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття та поділу – у разі створення юридичної особи в результаті злиття та поділу тощо.

Для громадських формувань, політичних парті передбачено додатково подання й інших документів.

Для державної реєстрації створення юридичної особи – державного органу подається заява про державну реєстрацію створення юридичної особи.

Для державної реєстрації створення, припинення юридичної особи - місцевої ради, виконавчого комітету місцевої ради, а також змін до відомостей про неї подається заява про державну реєстрацію створення, припинення юридичної особи, внесення змін до відомостей про неї.

Для державної реєстрації включення відомостей про юридичну особу, зареєстровану до 1 липня 2004 року, відомості про яку не містяться в Єдиному державному реєстрі, подається заява про державну реєстрацію включення відомостей про юридичну особу до Єдиного державного реєстру.

Для державної реєстрації переходу юридичної особи на діяльність на підставі модельного статуту подаються такі документи:

1) заява про державну реєстрацію переходу з власного установчого документа на діяльність на підставі модельного статуту;

2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про перехід на діяльність на підставі модельного статуту.

Для державної реєстрації переходу юридичної особи з модельного статуту на діяльність на підставі власного установчого документа подаються такі документи:

1) заява про державну реєстрацію переходу з модельного статуту на діяльність на підставі власного установчого документа;

2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про перехід на діяльність на підставі власного установчого документа та затвердження установчого документа;

3) установчий документ юридичної особи.

Для державної реєстрації рішення про виділ юридичної особи подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення учасників або відповідного органу юридичної особи про виділ юридичної особи.

Для державної реєстрації створення відокремленого підрозділу юридичної особи подаються такі документи:

1) заява про державну реєстрацію створення відокремленого підрозділу юридичної особи;

2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про створення відокремленого підрозділу.

Для державної реєстрації змін до відомостей про відокремлений підрозділ юридичної особи, що містяться в Єдиному державному реєстрі, подається заява

про державну реєстрацію змін до відомостей про відокремлений підрозділ юридичної особи, що містяться в Єдиному державному реєстрі.

Для державної реєстрації припинення відокремленого підрозділу юридичної особи подається заява про державну реєстрацію припинення відокремленого підрозділу юридичної особи.

У разі подання документів, крім випадку, коли відомості про повноваження цього представника містяться в Єдиному державному реєстрі, представником додатково подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, що засвідчує його повноваження.

У разі участі представника засновника (учасника) юридичної особи у прийнятті рішення уповноваженим органом управління юридичної особи додатково подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, що засвідчує його повноваження.

Для державної реєстрації фізичної особи підприємцем подаються такі документи (ст. 18 Закону):

1) заява про державну реєстрацію фізичної особи підприємцем;

2) заява про обрання фізичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість за формою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної податкової і митної політики, – за бажанням заявника;

3) нотаріально засвідчена письмова згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника чи органу опіки та піклування – для фізичної особи, яка досягла шістнадцяти років і має бажання займатися підприємницькою діяльністю, але не має повної цивільної дієздатності.

Для державної реєстрації включення відомостей про фізичну особу – підприємця, зареєстровану до 1 липня 2004 року, відомості про яку не містяться в Єдиному державному реєстрі, подається заява про державну реєстрацію включення відомостей про фізичну особу – підприємця до Єдиного державного реєстру.

Якщо документи подаються особисто, заявник пред'являє свій паспорт громадянина України або тимчасове посвідчення громадянина України, або паспортний документ іноземця, або посвідчення особи без громадянства, або посвідку на постійне чи тимчасове проживання.

У разі подання документів, крім випадку, коли відомості про повноваження цього представника містяться в Єдиному державному реєстрі, представником додатково подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, що засвідчує його повноваження.

Забороняється вимагати додаткові документи для проведення реєстраційних дій, якщо вони не передбачені цією статтею.

Стаття 25 Закону регламентує **порядок проведення державної реєстрації та інших реєстраційних дій**. Так, *державна реєстрація та інші реєстраційні дії проводяться на підставі:*

1) документів, що подаються заявником для державної реєстрації;

2) судових рішень, що набрали законної сили та тягнуть за собою зміну

відомостей в Єдиному державному реєстрі або заборону (скасування заборони) вчинення реєстраційних дій, а також надійшли в електронній формі від суду або державної виконавчої служби відповідно до Закону України “Про виконавче провадження”;

3) рішень, прийнятих за результатами оскарження в адміністративному порядку відповідно до ст. 34 Закону.

Порядок проведення державної реєстрації та інших реєстраційних дій на підставі документів, що подаються заявником для державної реєстрації, включає:

1) заповнення форми заяви про державну реєстрацію - у разі подання документів особисто заявником (за бажанням заявника);

2) прийом документів за описом – у разі подання документів у паперовій формі;

3) виготовлення копій документів в електронній формі – у разі подання документів у паперовій формі;

4) внесення копій документів в електронній формі до Єдиного державного реєстру;

5) перевірку документів на наявність підстав для зупинення розгляду документів;

6) перевірку документів на наявність підстав для відмови в державній реєстрації;

7) прийняття рішення про проведення реєстраційної дії – для громадських формувань, символіки та засвідчення факту наявності всеукраїнського статусу громадського об’єднання;

8) проведення реєстраційної дії (у тому числі з урахуванням принципу мовчазної згоди) за відсутності підстав для зупинення розгляду документів та відмови в державній реєстрації шляхом внесення запису до Єдиного державного реєстру;

9) формування та оприлюднення на порталі електронних сервісів виписки, результатів надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації та установчих документів юридичної особи.

Суб’єкт державної реєстрації не пізніше наступного робочого дня з дати отримання судового рішення, передбаченого п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону:

1) звертається до суду за роз’ясненням судового рішення – у разі якщо судові рішення є незрозумілим для суб’єкта державної реєстрації;

2) повідомляє суд або державну виконавчу службу про неможливість виконання рішення із зазначенням підстав – у разі неможливості виконання судового рішення;

3) проводить відповідну реєстраційну дію шляхом внесення запису до Єдиного державного реєстру (крім випадків, передбачених п. п. 1 та 2 цієї частини);

4) формує виписку для її оприлюднення на порталі електронних сервісів – у разі зміни відомостей, що містяться у виписці.

Розгляд документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, здійснюється у такі строки (ст. 26 Закону):

1) щодо юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців – протягом 24 годин після надходження документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, крім вихідних та святкових днів;

2) щодо політичної партії, творчої спілки, місцевого осередку творчої спілки – не пізніше 30 робочих днів з дати подання документів для державної реєстрації;

3) щодо постійно діючого третейського суду – не пізніше 15 робочих днів з дати подання документів для державної реєстрації;

4) щодо акредитації в Україні відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації, філії та представництва іноземної благодійної організації – не пізніше 20 робочих днів з дати подання документів для державної реєстрації.

Строк розгляду документів, встановлений пунктами 2, 6 і 7 ч. 1 ст. 26 Закону, може бути продовжений суб'єктом державної реєстрації за необхідності, але не більше ніж на 15 робочих днів.

Державна реєстрація може проводитися у скорочені строки. Підстави, порядок та розмір плати за проведення державної реєстрації у скорочені строки встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Підставами для зупинення розгляду документів, поданих для державної реєстрації, є (ст. 27 Закону):

1) подання документів або відомостей, визначених цим Законом, не в повному обсязі;

2) невідповідність документів вимогам, установленим ст. 15 Закону;

3) невідповідність відомостей, зазначених у заяві про державну реєстрацію, відомостям, зазначеним у документах, поданих для державної реєстрації, або відомостям, що містяться в Єдиному державному реєстрі;

4) невідповідність відомостей, зазначених у документах, поданих для державної реєстрації, відомостям, що містяться в Єдиному державному реєстрі;

5) невідповідність реєстраційного номера облікової картки платника податків або серії та номера паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта) відомостям, наданим відповідно до ст.13 Закону;

6) несплата адміністративного збору або сплата не в повному обсязі;

7) подання документів з порушенням встановленого законодавством строку для їх подання.

Зупинення розгляду документів з підстав, не передбачених цією статтею, не допускається.

Зупинення розгляду документів здійснюється протягом 24 годин, крім вихідних та святкових днів, після надходження документів, поданих для державної реєстрації.

Розгляд документів зупиняється на строк, що становить 15 календарних днів з дати їх подання.

Повідомлення про зупинення розгляду документів із зазначенням строку та виключного переліку підстав для його зупинення та рішення суб'єкта державної

реєстрації про зупинення розгляду документів розміщуються на порталі електронних сервісів у день зупинення та надсилаються заявнику на адресу його електронної пошти.

У разі подання документів, необхідних для усунення підстав для зупинення розгляду документів, протягом встановленого строку розгляд документів поновлюється.

У разі поновлення розгляду документів обчислення строку розгляду документів, поданих для державної реєстрації, і проведення реєстраційних дій починається з дня подання документів, необхідних для усунення підстав для зупинення розгляду документів.

Документи, що потребують усунення підстав для зупинення розгляду документів, повертаються (видаються, надсилаються поштовим відправленням) заявнику не пізніше наступного робочого дня з дня надходження від заявника заяви про їх повернення.

Підстави для відмови у державній реєстрації (ст. 28 Закону):

- 1) документи подано особою, яка не має на це повноважень;
- 2) у Єдиному державному реєстрі містяться відомості про судові рішення щодо заборони проведення реєстраційної дії;
- 3) у Єдиному державному реєстрі містяться відомості про судові рішення про арешт корпоративних прав – у разі державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, у зв'язку із зміною частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи;
- 4) не усунуто підстави для зупинення розгляду документів протягом встановленого строку;
- 5) документи суперечать вимогам Конституції та законів України;
- 6) невідповідність найменування юридичної особи вимогам закону;
- 7) щодо засновника (учасника) юридичної особи, що створюється, проведено державну реєстрацію рішення про припинення юридичної особи в результаті її ліквідації;
- 8) щодо юридичної особи, стосовно якої подано заяву про державну реєстрацію змін до відомостей Єдиного державного реєстру, пов'язаних із зміною засновників (учасників) юридичної особи, проведено державну реєстрацію рішення про припинення юридичної особи в результаті її ліквідації;
- 9) документи для державної реєстрації припинення юридичної особи подані: раніше строку, встановленого Законом;
щодо юридичної особи, що припиняється в результаті її ліквідації та є засновником (учасником) інших юридичних осіб та/або має не закриті відокремлені підрозділи;
в Єдиному державному реєстрі відсутній запис про державну реєстрацію юридичної особи, утвореної шляхом реорганізації в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення;
щодо акціонерного товариства, стосовно якого надійшли відомості про наявність нескасованої реєстрації випуску акцій;
щодо юридичної особи – емітента цінних паперів, стосовно якого надійшли

відомості про наявність несплачених випусків цінних паперів;

щодо юридичної особи, що ліквідується, стосовно якої надійшли відомості про наявність заборгованості із сплати податків і зборів та/або наявність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

щодо юридичної особи, що реорганізується, стосовно якої надійшли відомості про наявність заборгованості із сплати податків і зборів та/або наявність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та відсутній узгоджений план реорганізації юридичної особи;

щодо юридичної особи, стосовно якої надійшли відомості про наявність заборгованості із сплати страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування;

щодо юридичної особи, стосовно якої надійшли відомості про відкрите виконавче провадження;

щодо юридичної особи, стосовно якої відкрито провадження у справі про банкрутство тощо.

Підстави для відмови у державній реєстрації фізичної особи – підприємця:

- 1) документи подано особою, яка не має на це повноважень;
- 2) у Єдиному державному реєстрі містяться відомості про судові рішення щодо заборони у проведенні реєстраційної дії;
- 3) не усунуто підстави для зупинення розгляду документів протягом встановленого строку;
- 4) наявні обмеження на зайняття підприємницькою діяльністю, встановлені законом;
- 5) наявність в Єдиному державному реєстрі запису, що фізична особа вже зареєстрована як фізична особа – підприємець.

Повідомлення про відмову у проведенні державної реєстрації повинно містити посилання на конкретну норму (пункт, статтю) законодавства із зазначенням, що саме порушено під час оформлення та подання документів, а також повинно бути зазначено, який саме пункт чи стаття поданого заявником документа (статуту, протоколу тощо) не відповідає нормам законодавства.

Відмова у державній реєстрації з підстав, не передбачених ст. 28 Закону, а також відмова у державній реєстрації (легалізації) професійної спілки, її організації або об'єднання не допускається.

Відмова у державній реєстрації здійснюється протягом 24 годин після надходження документів, поданих для державної реєстрації, крім вихідних та святкових днів.

Повідомлення про відмову у державній реєстрації із зазначенням виключного переліку підстав для відмови та рішення суб'єкта державної реєстрації про відмову у державній реєстрації розміщуються на порталі електронних сервісів у день відмови у державній реєстрації.

У разі відмови у державній реєстрації документи, подані для державної реєстрації (крім документа про сплату адміністративного збору), повертаються

(видаються, надсилаються поштовим відправленням) заявнику не пізніше наступного робочого дня з дня надходження від заявника заяви про їх повернення.

Після усунення причин, що були підставою для відмови у державній реєстрації, заявник може повторно подати документи для державної реєстрації.

Реєстраційна справа (ст. 29 Закону) формується в паперовій та електронній формі після внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію створення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, державну реєстрацію фізичної особи – підприємця і державну реєстрацію включення відомостей про юридичну особу та фізичну особу – підприємця.

Реєстраційна справа має реєстраційний номер, що присвоюється при внесенні до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію створення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, державну реєстрацію фізичної особи – підприємця і державну реєстрацію включення відомостей про юридичну особу та фізичну особу – підприємця.

Реєстраційна справа в паперовій формі зберігається у суб'єкта державної реєстрації за місцезнаходженням юридичної особи, громадського формування, фізичної особи – підприємця:

щодо юридичної особи (крім громадського формування) та фізичної особи – підприємця – у виконавчих органах міської ради міст обласного та/або республіканського Автономної Республіки Крим значення, Київській, Севастопольській міських, районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністраціях;

щодо громадського формування, професійних спілок, їх організацій, об'єднань профспілок – у Міністерстві юстиції України, територіальних органах Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних, міжрайонних управліннях юстиції.

Суб'єкт державної реєстрації, який провів реєстраційну дію, протягом трьох робочих днів з дня її проведення надсилає документи, подані для проведення реєстрації, відповідному суб'єкту державної реєстрації, уповноваженому зберігати реєстраційні справи.

Реєстраційна справа в паперовій формі зберігається протягом п'яти років з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, або державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця. Після закінчення цього строку реєстраційні справи в паперовій формі, не внесені за результатами експертизи їх цінності до Національного архівного фонду, знищуються в установленому законодавством порядку.

Реєстраційна справа в електронній формі зберігається протягом 75 років з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи, громадських формувань, що не мають статусу

юридичної особи, або державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця.

Порядок формування та зберігання реєстраційних справ визначається Міністерством юстиції України.

За державну реєстрацію справляється адміністративний збір у такому розмірі (ст. 30 Закону):

140 мінімальних заробітних плат – за державну реєстрацію політичної партії;

0,28 мінімальної заробітної плати – за державну реєстрацію відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації, представництва, філії іноземної благодійної організації;

0,14 мінімальної заробітної плати – за державну реєстрацію всеукраїнської творчої спілки;

0,07 мінімальної заробітної плати – за державну реєстрацію територіального осередку всеукраїнської творчої спілки та регіональної (місцевої) творчої спілки;

0,06 мінімальної заробітної плати – за державну реєстрацію символіки політичної партії, організації роботодавців, об'єднання організації роботодавців;

0,03 мінімальної заробітної плати – за державну реєстрацію символіки громадського об'єднання інвалідів та осіб, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;

0,3 мінімальної заробітної плати – за державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, крім внесення змін до інформації про здійснення зв'язку з юридичною особою;

0,1 мінімальної заробітної плати – за державну реєстрацію змін відомостей про прізвище, ім'я, по батькові або місцезнаходження фізичної особи – підприємця;

75 відсотків адміністративного збору, встановленого цією частиною, – за державну реєстрацію на підставі документів, поданих в електронній формі.

За державну реєстрацію структурних утворень політичної партії, громадського об'єднання, професійної спілки, їх організацій або об'єднання, благодійної організації, постійно діючого третейського суду та символіки молодіжних і дитячих громадських об'єднань адміністративний збір не справляється. Також не справляється адміністративний збір за державну реєстрацію змін до відомостей про професійні спілки, їх організації або об'єднання.

За виправлення технічної помилки, допущеної з вини заявника, справляється адміністративний збір у розмірі 30 відсотків адміністративного збору, встановленого ч. 1 ст. 30 Закону.

У разі відмови в державній реєстрації адміністративний збір не повертається.

За надання відомостей з Єдиного державного реєстру справляється плата в такому розмірі:

0,05 мінімальної заробітної плати – за надання виписки для проставлення апостилю та витягу в паперовій формі;

0,07 мінімальної заробітної плати – за надання документа в паперовій

формі, що міститься в реєстраційній справі;

75 відсотків плати, встановленої цією частиною за надання відповідного документа в паперовій формі – за надання витягу в електронній формі та документа в електронній формі, що міститься в реєстраційній справі.

Адміністративний збір та плата за надання відомостей з Єдиного державного реєстру справляються у відповідному розмірі мінімальної заробітної плати у місячному розмірі, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому подаються відповідні документи для проведення реєстраційної дії або запит про надання відомостей з Єдиного державного реєстру, та округлюються до найближчих 10 гривень.

Державні органи, у тому числі суди, органи Національної поліції, органи прокуратури, органи Служби безпеки України, а також органи місцевого самоврядування та їхні посадові особи звільняються від справляння адміністративного збору за державну реєстрацію та від плати за надання відомостей з Єдиного державного реєстру через портал електронних сервісів.

Адміністративний збір за державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців зараховується до бюджетів у порядку, встановленому Бюджетним кодексом України (ч. 1 ст. 37 Закону).

Фінансове забезпечення державних реєстраторів (крім приватних нотаріусів та акредитованих суб'єктів) здійснюється за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів.

За сумлінне виконання повноважень з державної реєстрації державні реєстратори мають право на винагороду за рахунок коштів, отриманих за справляння адміністративного збору за державну реєстрацію, у розмірі не менше 10 відсотків адміністративного збору.

Порядок виплати і розмір винагороди для державних реєстраторів, які перебувають у трудових відносинах з органами місцевого самоврядування, їх виконавчими органами, встановлюються відповідним органом місцевого самоврядування, а для державних реєстраторів, які перебувають у трудових відносинах з органами державної влади, – Кабінетом Міністрів України.

Фінансове забезпечення приватних нотаріусів та акредитованих суб'єктів здійснюється за рахунок 60 відсотків коштів адміністративного збору, що залишається у приватних нотаріусів або акредитованих суб'єктів, які здійснили державну реєстрацію.

Фінансування ведення та функціонування Єдиного державного реєстру здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

4. Реєстрація внесення змін та доповнень до засновницьких документів юридичної особи та відомостей про фізичну особу - підприємця

Внесення змін до установчого документа юридичної особи, положення, регламенту, списку суддів постійно діючого третейського суду, статуту (положення) громадського формування, що не має статусу юридичної особи, оформляється шляхом викладення його в новій редакції.

Для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, у тому числі змін до установчих

документів юридичної особи, подаються такі документи:

1) заява про державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі;

2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про зміни, що вносяться до Єдиного державного реєстру, крім внесення змін до інформації про кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) юридичної особи, у тому числі кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) її засновника, якщо засновник – юридична особа, про місцезнаходження та про здійснення зв'язку з юридичною особою;

3) документ, що підтверджує реєстрацію іноземної особи в країні її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського, судового реєстру тощо), – у разі змін, пов'язаних із входженням до складу засновників юридичної особи іноземної юридичної особи;

4) документ про сплату адміністративного збору – у випадках, передбачених ст. 36 Закону;

5) установчий документ юридичної особи в новій редакції – у разі внесення змін, що містяться в установчому документі;

б) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта – у разі внесення змін, пов'язаних із внесенням даних про юридичну особу, правонаступником якої є зареєстрована юридична особа;

7) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про вихід із складу засновників (учасників) та/або заява фізичної особи про вихід із складу засновників (учасників), та/або договору, іншого документа про перехід чи передачу частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи, та/або рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про примусове виключення із складу засновників (учасників) юридичної особи або ксерокопія свідоцтва про смерть фізичної особи, судове рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою - у разі внесення змін, пов'язаних із зміною складу засновників (учасників) юридичної особи тощо.

Для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, у зв'язку із зупиненням (припиненням) членства у громадському формуванні керівника (члена керівного органу) така особа подає копію заяви про зупинення (припинення) нею членства до відповідних статутних органів громадського формування з відміткою про її прийняття.

Для державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу – підприємця, що містяться в Єдиному державному реєстрі, подаються такі документи:

1) заява про державну реєстрацію змін до відомостей про фізичну особу – підприємця, що містяться в Єдиному державному реєстрі;

2) документ про сплату адміністративного збору – у випадках, передбачених Законом;

3) копія довідки про зміну реєстраційного номера облікової картки – у разі

внесення змін, пов'язаних із зміною реєстраційного номера облікової картки платника податків;

4) копія першої сторінки паспорта та сторінки з відміткою про наявність права здійснювати будь-які платежі за серією та номером паспорта – у разі внесення змін, пов'язаних із зміною серії та номера паспорта, – для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта.

5. Загальна характеристика реєстрації припинення суб'єктів підприємництва

Для державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи, прийнятого її учасниками або відповідним органом юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – відповідним державним органом, подаються такі документи:

1) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення учасників юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – рішення відповідного державного органу, про припинення юридичної особи;

2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, яким затверджено персональний склад комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) або ліквідатора, реєстраційні номери облікових карток платників податків (або відомості про серію та номер паспорта – для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта), строк заявлення кредитором своїх вимог, – у разі відсутності зазначених відомостей у рішенні учасників юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – у рішенні відповідного державного органу, про припинення юридичної особи.

Для державної реєстрації рішення про відміну рішення про припинення юридичної особи, прийнятого її учасниками або відповідним органом юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – відповідним державним органом, подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення учасників юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – рішення відповідного державного органу, про відміну рішення про припинення юридичної особи.

Для державної реєстрації зміни складу комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії), голови комісії або ліквідатора подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення учасників юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – рішення відповідного державного органу, про зміни.

Для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її

ліквідації на підставі рішення про припинення юридичної особи, прийнятого учасниками юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – рішення відповідних державних органів, або судового рішення про припинення юридичної особи, не пов'язаного з її банкрутством, після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредитором, подаються такі документи:

1) заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її ліквідації;

2) довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню.

Для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її реорганізації після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредитором, подаються такі документи:

1) заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її реорганізації;

2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого балансу – у разі припинення юридичної особи в результаті поділу;

3) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта – у разі припинення юридичної особи в результаті перетворення, злиття або приєднання;

4) довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню, – у разі припинення юридичної особи в результаті поділу, злиття або приєднання;

5) документи для державної реєстрації створення юридичної особи, визначені частиною першою цієї статті, – у разі припинення юридичної особи в результаті перетворення;

6) документи для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, визначені частиною четвертою цієї статті, – у разі припинення юридичної особи в результаті приєднання.

Для державної реєстрації рішення про припинення банку у зв'язку з прийняттям рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку Фондом гарантування вкладів фізичних осіб подаються:

1) копія рішення Національного банку України про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку;

2) копія рішення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб про призначення уповноваженої особи Фонду.

Для державної реєстрації припинення банку у зв'язку з прийняттям рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку подається рішення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб про затвердження звіту про завершення ліквідації банку.

Для державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця подається один з таких документів:

1) заява про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця за її рішенням – у разі державної реєстрації

припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця за її рішенням;

2) ксерокопія свідоцтва про смерть фізичної особи, судові рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою – у разі державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця у зв'язку з її смертю, визнанням її безвісно відсутньою або оголошенням померлою.

Спрощена процедура державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації проводиться на підставі:

1) судового рішення про скасування (визнання недійсною) державної реєстрації юридичної особи у випадках, передбачених законом, якщо таке рішення прийнято судом до 1 липня 2004 року, крім судового рішення про визнання юридичної особи банкрутом;

2) судового рішення про припинення юридичної особи, не пов'язаного з банкрутством юридичної особи, якщо таке рішення прийнято судом після 1 липня 2004 року, і в разі якщо голова ліквідаційної комісії з припинення юридичної особи або ліквідатор юридичної особи протягом трьох років з дати оприлюднення повідомлення про постановлення судового рішення про припинення юридичної особи, не пов'язаного з банкрутством юридичної особи, не надав суб'єкту державної реєстрації документи, необхідні для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації;

3) неподання головою ліквідаційної комісії з припинення юридичної особи або ліквідатором юридичної особи документів, необхідних для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації протягом одного року з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про зупинення проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації.

Порядок проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації включає:

1) проведення реєстраційної дії щодо початку проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації шляхом внесення запису до Єдиного державного реєстру – не пізніше наступного робочого дня з дати настання підстави, ч. 4 ст. 25 Закону;

2) державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її ліквідації – не пізніше наступного робочого дня після отримання відомостей:

про відсутність заборгованості із сплати податків і зборів та відсутність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

про відсутність заборгованості із сплати страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування;

про відсутність нескасованих випусків цінних паперів юридичної особи – емітента;

про відсутність нескасованої реєстрації випуску акцій акціонерного товариства.

У разі недержання від державних органів відомостей, зазначених у цій частині, у порядку та строки, визначені Законом, державна реєстрація припинення

юридичної особи в результаті її ліквідації проводиться за принципом мовчазної згоди;

3) проведення реєстраційної дії щодо зупинення проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації шляхом внесення запису до Єдиного державного реєстру – не пізніше наступного робочого дня з дати отримання відомостей про наявність заборгованості із сплати податків і зборів або наявність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, або наявність заборгованості із сплати страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування, або наявність нескасованих випусків цінних паперів юридичної особи – емітента, або наявність нескасованої реєстрації випуску акцій акціонерного товариства;

4) формування та оприлюднення на порталі електронних сервісів виписки – у разі зміни відомостей, що містяться у ній.

6. Загальна характеристика ліцензування господарської діяльності.

Відносини, пов'язані з ліцензуванням певних видів господарської діяльності, регулюються законом “Про ліцензування видів господарської діяльності” в ред. 2 березня 2015 р. Дія цього Закону не поширюється на порядок видачі, переоформлення та анулювання ліцензій на здійснення таких видів господарської діяльності: 1) банківську діяльність, яка здійснюється відповідно до Закону України “Про банки і банківську діяльність”; 2) діяльність в галузі телебачення і радіомовлення, яка здійснюється відповідно до Закону України “Про телебачення і радіомовлення”; 3) виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами, що здійснюється відповідно до Закону України “Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів”.

Стаття 7 Закону передбачає 30 видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, зокрема, банківська діяльність, надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів), освітня діяльність закладів освіти, перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів річковим, морським, автомобільним, залізничним та повітряним транспортом, міжнародні перевезення пасажирів та вантажів автомобільним транспортом, охоронна діяльність тощо.

Ліцензування – це засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів.

Ліцензійними умовами є нормативно-правовий акт Кабінету Міністрів України, положення якого встановлюють вичерпний перелік вимог, обов'язкових для виконання ліцензіатом, та вичерпний перелік документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії. Залежно від особливостей провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, вимоги ліцензійних умов встановлюються стосовно суб'єкта господарювання загалом та /або відносно

кожного місця провадження кожного виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

Вимоги ліцензійних умов до суб'єкта господарювання мають бути обумовлені особливостями провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та включають:

1) вичерпний перелік підтвердних документів, що підтверджують відповідність суб'єкта господарювання вимогам ліцензійних умов, крім документів, які органи влади не можуть вимагати відповідно до ч. 7 ст. 9 Закону України "Про адміністративні послуги", щодо:

відомостей про місця провадження господарської діяльності із зазначенням щодо кожного з них виду діяльності (повністю або частково стосовно зазначеного у заяві) або операцій, що за ним провадитимуться;

відомостей про засоби провадження господарської діяльності;

2) кадрові вимоги щодо:

мінімальної кількості працівників за окремими посадами (у разі якщо це зумовлено особливостями провадження певного виду господарської діяльності, встановлюються вимоги щодо наявності у певних працівників відповідної освіти, кваліфікації та (або) стажу роботи, зокрема у фізичних осіб – підприємців, мінімальної частки кваліфікованих працівників за певними посадами, які уклали трудові договори з ліцензіатом);

даних про наявність трудових договорів з усіма найманими працівниками;

3) організаційні вимоги щодо:

зберігання протягом дії ліцензії документів, копії яких подавалися органу ліцензування відповідно до вимог Закону;

зберігання протягом строку дії ліцензії документів (копій), які підтверджують достовірність даних, що зазначалися здобувачем ліцензії у документах, які подавалися органу ліцензування відповідно до вимог Закону;

строку повідомлення органу ліцензування про всі зміни даних (у тому числі розширення, звуження), зазначених у документах, що додавалися до заяви, який не може бути меншим, ніж один місяць з дня настання таких змін;

провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, виключно в межах місць провадження господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, зазначених у відомостях про них, поданих органу ліцензування згідно з вимогами ліцензійних умов, використання виключно таких місць у провадженні виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню;

провадження виду господарської діяльності виключно з використанням засобів їх провадження, що зазначені у відомостях про них, які подані органу ліцензування згідно з вимогами ліцензійних умов;

подання передбаченої законом звітності;

порядку дій ліцензіата у разі планового або позапланового припинення (у зв'язку з неможливістю використання матеріально-технічної бази, виникненням форс-мажорних обставин тощо) провадження ним виду господарської діяльності загалом або за певними місцями провадження такої діяльності та відновлення її провадження;

забезпечення присутності керівника ліцензіата, його заступника або іншої

уповноваженої особи під час проведення органом ліцензування в установленому законом порядку перевірки додержання ліцензіатом вимог ліцензійних умов;

4) технологічні вимоги щодо наявності певної матеріально-технічної бази разом з даними, що дають можливість її ідентифікувати;

5) спеціальні вимоги, передбачені законом, стосовно: обмеження щодо суміщення здійснення видів господарської діяльності; можливості провадження видів господарської діяльності лише юридичними особами або лише юридичними особами окремих організаційно-правових форм; розміру статутного капіталу;

обмеження щодо здійснення над суб'єктом господарювання контролю, у значенні, наведеному у ст. 1 Закону України "Про захист економічної конкуренції", резидентами держав, що здійснюють збройну агресію проти України у значенні, наведеному у ст. 1 Закону України "Про оборону України", та/або дії яких створюють умови для виникнення воєнного конфлікту та застосування воєнної сили проти України.

До ліцензійних умов не можуть бути включені вимоги:

1) щодо додержання законодавства України у відповідній сфері та/або окремих законів у цілому;

2) законодавства, обов'язкові до виконання всіма суб'єктами господарювання.

Ліцензійними умовами встановлюються зміст та форма: 1) заяви про одержання ліцензії; 2) документів, що додаються до заяви про одержання ліцензії; 3) опису документів, що подаються для одержання ліцензії; 4) документів щодо кожного місця провадження господарської діяльності.

Ліцензія – це документ, що надається органом ліцензування, на право провадження суб'єктом господарювання визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, в електронному вигляді (запис про наявність ліцензії у такого суб'єкта господарювання в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців) або на паперовому носії.

Документи, подання яких до органу ліцензування та видача яких органом ліцензування передбачені цим Законом, можуть бути подані до органу ліцензування та отримані від цього органу ліцензування за вибором здобувача ліцензії:

1) нарочно відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 6 та у порядку, встановленому ст. 9 Закону України "Про адміністративні послуги";

2) поштовим відправленням з описом вкладення (орган ліцензування надсилає поштові відправлення з повідомленням за місцезнаходженням здобувача ліцензії протягом одного робочого дня з дня оформлення відповідного документа, якщо інший строк надсилання не встановлено законом);

3) в електронному вигляді за допомогою телекомунікаційних засобів зв'язку.

Заява про отримання ліцензії та підтвердні документи приймаються за описом. При надходженні до органу ліцензування заяви про отримання ліцензії разом з підтвердними документами на двох екземплярах опису документів уповноваженою посадовою особою органу ліцензування робиться відмітка про

дату прийняття документів і засвідчується своїм підписом із зазначенням прізвища, ініціалів, посади. Один екземпляр опису уповноваженою посадовою особою органу ліцензування видається здобувачу ліцензії (а у разі подання здобувачем ліцензії документів до органу ліцензування нарочно – видається йому нарочно одразу після заповнення), а другий екземпляр опису залишається в органі ліцензування.

Здобувач ліцензії подає до органу ліцензування заяву про отримання ліцензії за визначеною ліцензійними умовами формою. *У заяві про отримання ліцензії повинна міститися інформація про:*

1) здобувача ліцензії:

для юридичної особи – повне найменування, місцезнаходження, ідентифікаційний код;

для фізичної особи – підприємця – прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), дані про місце проживання, реєстраційний номер облікової картки платника податків (не зазначається фізичною особою, яка через свої релігійні переконання відмовляється від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомила про це відповідний орган державної податкової служби і має відмітку у паспорті, – подається копія цієї відмітки) та згода на обробку персональних даних з метою забезпечення виконання вимог цього Закону;

2) вид господарської діяльності (повністю або частково), зазначений у ст. 7 Закону, на провадження якого здобувач ліцензії має намір одержати ліцензію;

3) бажаний спосіб одержання документів.

До заяви про отримання ліцензії додаються:

1) документи відповідно до ліцензійних вимог;

2) копія паспорта керівника здобувача ліцензії (або довіреної особи) із відміткою органу державної податкової служби про повідомлення про відмову через свої релігійні переконання від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків (подається тільки фізичними особами – підприємцями, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби);

3) опис документів, що подаються для одержання ліцензії, у двох екземплярах.

Перелік підтвердних документів встановлюється ліцензійними умовами і є виключним.

Орган ліцензування протягом трьох робочих днів з дня одержання заяви про отримання ліцензії встановлює наявність або відсутність підстав для залишення її без розгляду і в разі їх наявності приймає відповідне рішення. Копія рішення про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду надається у триденний строк здобувачеві ліцензії (ч. 1 ст. 12 Закону).

Орган ліцензування після встановлення відсутності підстав для залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду розглядає її та підтвердні документи з метою встановлення відсутності або наявності підстав для відмови у видачі ліцензії шляхом аналізу підтвердних документів та одержання інформації з

державних паперових та електронних інформаційних ресурсів. Строк прийняття рішення про видачу ліцензії становить десять робочих днів з дня одержання органом ліцензування заяви про отримання ліцензії.

Ліцензія на провадження здобувачем ліцензії визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, оформлюється органом ліцензування в електронному вигляді (запис про рішення органу ліцензування щодо видачі ліцензії суб'єкту господарювання в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців).

Ліцензія видається на необмежений строк.

За бажанням здобувача ліцензії чи ліцензіата ліцензія (копія ліцензії) може бути видана органом ліцензування і на паперовому носії.

У ліцензії, що видається на паперовому носії, повинні бути зазначені такі дані:

1) найменування органу ліцензування, що прийняв рішення про видачу ліцензії, номер і дата прийняття такого рішення;

2) вид господарської діяльності;

3) дані про ліцензіата щодо:

юридичної особи або її філій, інших відокремлених підрозділів – найменування, ідентифікаційний код;

фізичної особи – підприємця – прізвище, ім'я, по батькові, реєстраційний номер платника податків ліцензіата – фізичної особи – підприємця (серія, номер та дата видачі її паспорта, яка через свої релігійні переконання відмовляється від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомила про це відповідний орган державної податкової служби та має відмітку у паспорті);

4) прізвище, ім'я, по батькові керівника органу ліцензування, який підписав рішення про видачу ліцензії.

Ліцензія на паперовому носії має бути підписана керівником органу ліцензування, який підписав рішення про видачу ліцензії (або уповноваженою ним посадовою особою), і завірена гербовою печаткою цього органу ліцензування (ст. 13 Закону).

За видачу ліцензії справляється разова плата в розмірі однієї мінімальної заробітної плати, виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, що діє на день прийняття органом ліцензування рішення про видачу ліцензії, якщо інший розмір плати не встановлений законом (ч. 1 ст. 14 Закону).

Тема 5. Припинення суб'єктів підприємництва.

1. Підстави, способи і форми припинення суб'єктів підприємництва. Загальна характеристика реорганізації суб'єктів підприємницької діяльності.
2. Ліквідація суб'єкта підприємництва – юридичної особи.
3. Банкрутство суб'єктів підприємництва:
  - а) поняття та підстави банкрутства;
  - б) провадження у справах про банкрутство;
  - в) санація боржника;
  - г) ліквідаційна процедура;
  - д) стягнення боргів з банкрута та порядок задоволення вимог кредиторів.

1. Підстави, способи і форми припинення суб'єктів підприємництва. Загальна характеристика реорганізації суб'єктів підприємницької діяльності.

Припинення суб'єктів підприємництва, як і їх утворення, здійснюється в порядку, передбаченому в законі. Розрізняють підстави, способи і форми припинення суб'єктів підприємництва.

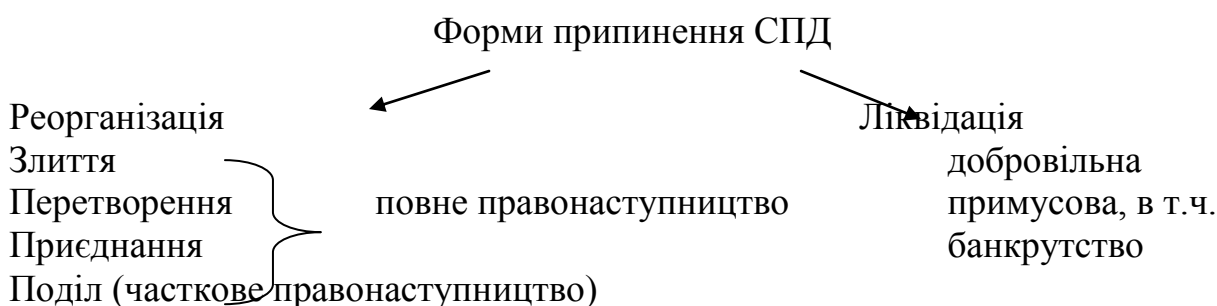
Підстави припинення є певні життєві обставини, з якими закон пов'язує припинення суб'єкта (юридичні факти).

Способи припинення – це передбачений законом порядок здійснення процедури припинення, яка починається за волею власника або уповноваженої ним особи або за рішенням компетентного органу держави (суду).

Форми припинення – це прийоми, за допомогою яких здійснюється процедура припинення. До таких форм належать реорганізація та ліквідація.

Стаття 104 ЦК передбачає, що юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників.

Юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Повним (універсальним) визнається *правонаступництво*, при якому до правонаступника переходять всі права та обов'язки.

При *частковому* (сингулярному) *правонаступництві* до створеного суб'єкта підприємницької діяльності (правонаступника) переходить тільки

частина активів та пасивів реорганізованого суб'єкта за розподільним балансом.

Злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи здійснюються за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, – за рішенням суду або відповідних органів державної влади. Законом може бути передбачено одержання згоди відповідних органів державної влади на припинення юридичної особи шляхом злиття або приєднання (ст. 106 ЦК).

Стаття 107 ЦК регламентує порядок припинення юридичної особи шляхом злиття, приєднання, поділу та перетворення. Так, кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом.

Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорується сторонами.

Передавальний акт та розподільчий баланс затверджуються учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення, крім випадків, встановлених законом.

Порушення зазначених положень (ч. ч. 2 і 3 ст. 107 ЦК) є підставою для відмови у внесенні до єдиного державного реєстру запису про припинення юридичної особи та державній реєстрації створюваних юридичних осіб – правонаступників.

Юридична особа – правонаступник, що утворилася внаслідок поділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, що припинилася, які згідно з розподільчим балансом перейшли до іншої юридичної особи – правонаступника. Якщо юридичних осіб – правонаступників, що утворилися внаслідок поділу, більше двох, таку субсидіарну відповідальність вони несуть солідарно.

Якщо правонаступниками юридичної особи є декілька юридичних осіб і точно визначити правонаступника щодо конкретних обов'язків юридичної особи, що припинилася, неможливо, юридичні особи – правонаступники несуть солідарну відповідальність перед кредиторами юридичної особи, що припинилася. Учасники (засновники) припиненої юридичної особи, які відповідно до закону або установчих документів відповідали за її зобов'язаннями, відповідають за зобов'язаннями правонаступників, що виникли до моменту припинення юридичної особи, у такому самому обсязі, якщо більший обсяг відповідальності учасників (засновників) за зобов'язаннями правонаступників не встановлено законом або їх установчими документами.

Перетворенням юридичної особи є зміна її організаційно-правової форми. У разі перетворення до нової юридичної особи переходять усе майно, усі права та обов'язки попередньої юридичної особи (ст. 108 ЦК).

Виділ до прийняття ЦК 2003 р. розглядався як вид реорганізації, а сьогодні є різновидом створення юридичної особи.

Виділом є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб. Після прийняття рішення про виділ учасники юридичної особи або орган, що прийняв рішення про виділ, складають та затверджують розподільчий баланс.

Суд, що прийняв рішення про виділ, у своєму рішенні визначає учасника юридичної особи або вищий орган юридичної особи (власника), який зобов'язаний скласти та затвердити розподільчий баланс.

Юридична особа, що утворилася внаслідок виділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, з якої був здійснений виділ, які згідно з розподільчим балансом не перейшли до юридичної особи, що утворилася внаслідок виділу. Юридична особа, з якої був здійснений виділ, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями, які згідно з розподільчим балансом перейшли до юридичної особи, що утворилася внаслідок виділу. Якщо юридичних осіб, що утворилися внаслідок виділу, дві або більше, субсидіарну відповідальність вони несуть спільно з юридичною особою, з якої був здійснений виділ, солідарно. Якщо після виділу неможливо точно встановити обов'язки особи за окремим зобов'язанням, що існувало у юридичної особи до виділу, юридична особа, з якої здійснено виділ, та юридичні особи, що були створені внаслідок виділу, несуть солідарну відповідальність перед кредитором за таким зобов'язанням.

У разі виділу юридичних осіб здійснюється державна реєстрація юридичних осіб, утворених у результаті виділу, та державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, про юридичну особу, з якої здійснено виділ, щодо юридичної особи – правонаступника. Виділ вважається завершеним з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться у Єдиному державному реєстрі, про юридичну особу, з якої здійснено виділ, щодо юридичної особи – правонаступника (ч. 2 ст. 4 Закону).

У разі злиття юридичних осіб здійснюється державна реєстрація новоутвореної юридичної особи та державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття. Припинення вважається завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття (ч. 3 ст. 4 Закону).

У разі перетворення юридичних осіб здійснюється державна реєстрація припинення юридичної особи, що припиняється у результаті перетворення, та державна реєстрація новоутвореної юридичної особи. Перетворення вважається завершеним з дати державної реєстрації новоутвореної юридичної особи (ч. 4 ст. 4 Закону).

У разі поділу юридичних осіб здійснюється державна реєстрація

новоутворених юридичних осіб та державна реєстрація припинення юридичної особи, що припиняється у результаті поділу. Поділ вважається завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичної особи, що припиняється у результаті поділу (ч. 5 ст. 4 Закону).

У разі приєднання юридичних осіб здійснюється державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті приєднання, та державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються. Приєднання вважається завершеним з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються (ч. 6 ст. 4 Закону).

Згідно зі ст. 105 ЦК учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані *протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення* письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію. Зазначені суб'єкти призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора та встановлюють порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється.

Виконання функцій комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) може бути покладено на орган управління юридичної особи.

До комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) або ліквідатора з моменту призначення переходять повноваження щодо управління справами юридичної особи. Голова комісії, її члени або ліквідатор юридичної особи представляють її у відносинах з третіми особами та виступають у суді від імені юридичної особи, яка припиняється.

Строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи.

Кожна окрема вимога кредитора, зокрема щодо сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування, розглядається, після чого приймається відповідне рішення, яке надсилається кредитору не пізніше тридцяти днів з дня отримання юридичною особою, що припиняється, відповідної вимоги кредитора.

Фізична особа – підприємець позбавляється статусу підприємця з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності цією фізичною особою (ч. 8 ст. 4 Закону).

2. Ліквідація суб'єкта підприємництва – юридичної особи.

Ліквідація суб'єкта підприємницької діяльності означає повне

припинення його діяльності.

Юридична особа ліквідується (ст. 110 ЦК):

1) за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами;

2) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади;

3) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, – за позовом відповідного органу державної влади.

Якщо з позовом про ліквідацію юридичної особи звернувся орган державної влади, ліквідатором може бути призначений цей орган, якщо він наділений відповідними повноваженнями.

Якщо вартість майна юридичної особи є недостатньою для задоволення вимог кредиторів, юридична особа здійснює всі необхідні дії, встановлені законом про відновлення платоспроможності або визнання банкрутом.

Порядок ліквідації юридичної особи передбачений ст. 111 ЦК. Так, з дати внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи, суду або уповноваженого ними органу щодо ліквідації юридичної особи ліквідаційна комісія (ліквідатор) зобов'язана вжити всіх необхідних заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості юридичної особи, що ліквідується, та письмово повідомити кожного з боржників про припинення юридичної особи в установлені цим Кодексом строки.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) заявляє вимоги та позови про стягнення заборгованості з боржників юридичної особи.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) зобов'язана повідомити учасників юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, про її участь в інших юридичних особах та/або надати відомості про створені нею господарські товариства, дочірні підприємства.

Під час проведення заходів щодо ліквідації юридичної особи до завершення строку пред'явлення вимог кредиторів ліквідаційна комісія (ліквідатор) закриває рахунки, відкриті у фінансових установах, крім рахунка, який використовується для розрахунків з кредиторами під час ліквідації юридичної особи.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) вживає заходів щодо інвентаризації майна юридичної особи, що припиняється, а також майна її філій та представництв, дочірніх підприємств, господарських товариств, а також майна, що підтверджує її корпоративні права в інших юридичних особах, виявляє та вживає заходів щодо повернення майна, яке перебуває у третіх осіб.

У випадках, встановлених законом, ліквідаційна комісія (ліквідатор)

забезпечує проведення незалежної оцінки майна юридичної особи, що припиняється.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) вживає заходів щодо закриття відокремлених підрозділів юридичної особи (філій, представництв) та відповідно до законодавства про працю здійснює звільнення працівників юридичної особи, що припиняється.

Ліцензії, документи дозвільного характеру та інші документи, а також печатки та штампи, які підлягають поверненню органам державної влади, органам місцевого самоврядування, повертаються їм ліквідаційною комісією (ліквідатором).

Для проведення перевірок та визначення наявності або відсутності заборгованості із сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування ліквідаційна комісія (ліквідатор) забезпечує своєчасне надання органам доходів і зборів та Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування документів юридичної особи (її філій, представництв), у тому числі первинних документів, реєстрів бухгалтерського та податкового обліку.

До моменту затвердження ліквідаційного балансу ліквідаційна комісія (ліквідатор) складає та подає органам доходів і зборів, Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування звітність за останній звітний період.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами складає проміжний ліквідаційний баланс, що включає відомості про склад майна юридичної особи, що ліквідується, перелік пред'явлених кредиторами вимог та результат їх розгляду.

Проміжний ліквідаційний баланс затверджується учасниками юридичної особи, судом або органом, що прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи.

Виплата грошових сум кредиторам юридичної особи, що ліквідується, у тому числі за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування, провадиться у порядку черговості, встановленому ст. 112 ЦК.

У разі недостатності в юридичної особи, що ліквідується, коштів для задоволення вимог кредиторів ліквідаційна комісія (ліквідатор) організовує реалізацію майна юридичної особи.

До затвердження ліквідаційного балансу ліквідаційна комісія (ліквідатор) складає та подає органам доходів і зборів, Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування звітність за останній звітний період.

Після завершення розрахунків з кредиторами ліквідаційна комісія (ліквідатор) складає ліквідаційний баланс, забезпечує його затвердження учасниками юридичної особи, судом або органом, що прийняв рішення про

припинення юридичної особи, та забезпечує подання органам доходів і зборів.

Майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів (у тому числі за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування), передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом.

Документи, що підлягають обов'язковому зберіганню, передаються в установленому законодавством порядку відповідним архівним установам.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) забезпечує подання державному реєстраторові документів, передбачених законом для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в установленій законом строк.

У разі ліквідації платоспроможної юридичної особи вимоги її кредиторів задовольняються у такій черговості (ст. 112 ЦК):

1) у першу чергу задовольняються вимоги щодо відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, та вимоги кредиторів, забезпечені заставою чи іншим способом;

2) у другу чергу задовольняються вимоги працівників, пов'язані з трудовими відносинами, вимоги автора про плату за використання результату його інтелектуальної, творчої діяльності;

3) у третю чергу задовольняються вимоги щодо податків, зборів (обов'язкових платежів);

4) у четверту чергу задовольняються всі інші вимоги.

Вимоги однієї черги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належать кожному кредитору цієї черги.

Черговість задоволення вимог кредиторів за договорами страхування визначається законом.

У разі відмови ліквідаційної комісії у задоволенні вимог кредитора або ухилення від їх розгляду кредитор має право протягом місяця з дати, коли він дізнався або мав дізнатися про таку відмову звернутися до суду із позовом до ліквідаційної комісії. За рішенням суду вимоги кредитора можуть бути задоволені за рахунок майна, що залишилося після ліквідації юридичної особи.

Вимоги кредитора, заявлені після спливу строку, встановленого ліквідаційною комісією для їх пред'явлення, задовольняються з майна юридичної особи, яку ліквідовують, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених своєчасно.

Вимоги кредиторів, які не визнані ліквідаційною комісією, якщо кредитор у місячний строк після одержання повідомлення про повну або часткову відмову у визнанні його вимог не звертався до суду з позовом, вимоги, у задоволенні яких за рішенням суду кредиторіві відмовлено, а також вимоги, які не задоволені через відсутність майна юридичної особи, що ліквідується, вважаються погашеними.

- 3. Банкрутство суб'єктів підприємництва:**
- а) поняття та підстави банкрутства;**
  - б) провадження у справах про банкрутство;**
  - в) санація боржника;**
  - г) ліквідаційна процедура;**
  - д) стягнення боргів з банкрута та порядок задоволення вимог кредиторів.**

Засновники (учасники, акціонери) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, центральні органи виконавчої влади, органи Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень зобов'язані вживати своєчасних заходів для запобігання банкрутству боржника (ч. 1 ст. 5 Закону). Одним з таких заходів є **санація боржника до порушення справи про банкрутство** як система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати засновник (учасник, акціонер) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, кредитор боржника, інші особи з метою запобігання банкрутству боржника шляхом вжиття організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до порушення провадження у справі про банкрутство, що регламентується ст. 6 Закону.

Відповідно до цього Закону щодо боржника застосовуються такі судові процедури банкрутства:

- розпорядження майном боржника;
- мирова угода;
- санація (відновлення платоспроможності) боржника;
- ліквідація банкрута.

Санація боржника або ліквідація банкрута здійснюється з дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції.

Залежно від категорії боржника, виду його діяльності та наявності у нього майна господарський суд застосовує загальний, спеціальний або спрощений *порядок провадження у справі про банкрутство*.

Загальний порядок передбачає застосування процедури розпорядження майном з подальшим переходом до процедур санації, ліквідації або мирової угоди.

Спеціальний порядок передбачає залучення до участі у справі додаткових учасників, продовження строків санації, збігу процедур розпорядження майном та санації.

Спрощений порядок застосовується під час ліквідації банкрута без застосування процедур розпорядження майном та санації.

Боржник, щодо якого були застосовані судові процедури банкрутства, вважається особою, що не має нерегульованих грошових зобов'язань (ст. 7 Закону).

Банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність

боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури (абз.2 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”).

Процедура банкрутства може бути розпочата (порушується справа про банкрутство) лише у випадку, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку, якщо інше не передбачено Законом (ч. 3 ст. 10 Закону).

Формальною підставою для порушення справи про банкрутство є письмова заява будь-кого з кредиторів або самого боржника до господарського суду.

Банкрутство є досить тривалою і складною процедурою, і до боржника можуть застосовуватися спеціальні процедури – позасудові засоби запобігання банкрутству – домовленість боржника та кредиторів про узгодження умов продовження його діяльності або добровільної самоліквідації, досудова санація, спеціальне управління його майном, мирова угода та примусова ліквідація.

Мирова угода у справі про банкрутство – це домовленість між боржником і кредиторами стосовно відстрочки та/або розстрочки, а також прощення (списання) кредиторами боргів боржника, яка оформляється шляхом укладення угоди між сторонами (ст. 77 Закону).

Провадження у справі про банкрутство:

1) Порушення провадження у справі (ст. ст. 9-16 Закону).

Процедура банкрутства, провадження у справах про банкрутство починається поданням відповідної заяви про це боржником або кредитором письмово до Господарського суду (ст. 11 Закону).

При цьому боржник зобов’язаний звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство у разі виникнення таких обставин:

задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов’язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами (загроза неплатоспроможності);

під час ліквідації боржника не у зв’язку з процедурою банкрутства встановлено неможливість боржника задовольнити вимоги кредиторів у повному обсязі;

в інших випадках, передбачених Законом (ч. 5 ст. 11 Закону).

У разі відсутності підстав для відмови у прийнятті або для повернення заяви про порушення справи про банкрутство господарський суд приймає заяву до розгляду, про що не пізніше п’яти днів з дня її надходження виносить ухвалу. Ухвала про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство надсилається сторонам та органу державної виконавчої служби за місцезнаходженням (місцем проживання) боржника, державному

реєстратору за місцезнаходженням (місцем проживання) боржника, органу, уповноваженому управляти державним майном боржника, у статутному капіталі якого частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, арбітражному керуючому, визначеному автоматизованою системою з числа осіб, внесених до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України (ч. ч.1, 3 ст. 12 Закону).

Боржник до дати проведення підготовчого засідання надає до господарського суду та заявнику відзив на заяву про порушення справи про банкрутство. До відзиву боржника мають бути додані докази відправлення заявнику копії відзиву (ч. 1 ст. 13 Закону).

При цьому не пізніше п'яти днів з дня надходження заяви про порушення справи про банкрутство господарський суд може прийняти рішення про відмову у прийнятті заяви (ст. 14 Закону) або про повернення заяви без розгляду (ст. 15 Закону).

Перевірка обґрунтованості вимог заявника, а також з'ясування наявності підстав для порушення провадження у справі про банкрутство здійснюються господарським судом у підготовчому засіданні, яке проводиться в порядку, передбаченому Законом (ч. 1 ст. 16 Закону).

Підготовче засідання суду проводиться не пізніше чотирнадцятого дня з дня винесення ухвали про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство, а за наявності поважних причин (здійснення сплати грошових зобов'язань кредиторам тощо) – не пізніше тридцятого дня (ч. 2 ст. 12 Закону).

У підготовчому засіданні господарський суд розглядає подані документи, заслуховує пояснення сторін, оцінює обґрунтованість заперечень боржника, а також вирішує інші питання, пов'язані з розглядом справи.

Якщо справа порушується за заявою кредитора, господарський суд перевіряє обґрунтованість його вимог, їх безспірність, вжиття заходів щодо примусового стягнення за цими вимогами в порядку виконавчого провадження. У разі звернення до господарського суду боржника із заявою про порушення справи про банкрутство у підготовчому засіданні з'ясовуються ознаки неплатоспроможності боржника або її загрози. У разі якщо до господарського суду до дня підготовчого засідання надійшло кілька заяв і провадження справи про банкрутство порушено за однією з них, інші ухвалою господарського суду приєднуються до матеріалів справи і розглядаються одночасно. У разі визнання вимог заявника необґрунтованими господарський суд оцінює обґрунтованість вимог інших заяв кредиторів, приєднаних до матеріалів справи, і вирішує питання про порушення провадження у справі про банкрутство у порядку, передбаченому цією статтею.

За наслідками розгляду заяви про порушення справи про банкрутство та відзиву боржника господарський суд виносить ухвалу про:

порушення провадження у справі про банкрутство;

відмову у порушенні провадження у справі про банкрутство.

В ухвалі про порушення провадження у справі про банкрутство

зазначається про:

порушення провадження у справі про банкрутство;
визнання вимог кредитора та їх розмір;
введення мораторію на задоволення вимог кредиторів;
введення процедури розпорядження майном;
призначення розпорядника майна, встановлення розміру оплати його послуг та джерела її сплати;

вжиття заходів щодо забезпечення вимог кредиторів шляхом заборони боржнику та власнику майна (органу, уповноваженому управляти майном) боржника приймати рішення щодо ліквідації, реорганізації боржника, а також відчужувати основні засоби та предмети застави;

строк подання розпорядником майна до господарського суду відомостей про результати розгляду вимог кредиторів, який не може перевищувати місяця та двадцяти днів після дати проведення підготовчого засідання суду;

дату складення розпорядником майна реєстру вимог кредиторів та подання його на затвердження до господарського суду, яка не може бути пізніше місяця та двадцяти днів після дати проведення підготовчого засідання суду;

дату попереднього засідання суду, яке має відбутися не пізніше двох місяців та десяти днів, а в разі великої кількості кредиторів – не пізніше трьох місяців після дати проведення підготовчого засідання суду;

строк проведення розпорядником майна інвентаризації майна боржника, який не може перевищувати двох місяців, а в разі значного обсягу майна – трьох місяців після дати проведення підготовчого засідання суду.

Ухвала про порушення провадження у справі про банкрутство не пізніше трьох днів з дня її винесення надсилається боржнику, кредиторам (кредиторам) та іншим особам, які беруть участь або мають взяти участь у цій справі (власнику майна, органу, уповноваженому управляти майном боржника, тощо), органу доходів і зборів, місцевому загальному суду, органу державної виконавчої служби за місцезнаходженням (місцем проживання) боржника.

У разі вжиття заходів щодо забезпечення вимог кредиторів копія ухвали надсилається також установам, що здійснюють облік нерухомого та рухомого майна (органам державної реєстрації речових прав, державним нотаріальним конторам, органам державної автомобільної інспекції за місцезнаходженням (місцем проживання)) боржника тощо, установам банків, що обслуговують рахунки боржника, незалежним реєстраторам, особам, які ведуть облік цінних паперів, що належать боржнику (зберігачу, депозитарію, утримувачу), а також установі, що веде державні реєстри обтяжень майна (ч. 16 ст. 16 Закону).

2) Процедура розпорядження майном.

Процедура розпорядження майном вводиться господарським судом на строк, визначений ч. 2 ст. 22 Закону, одночасно з винесенням ухвали про порушення провадження у справі про банкрутство.

Під **розпорядженням майном** розуміється система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження, ефективного використання майнових активів боржника, проведення аналізу його фінансового становища, а також визначення наступної оптимальної процедури (санації, мирової угоди чи ліквідації) для задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів (ч. 1 ст. 22 Закону).

Процедура розпорядження майном боржника вводиться строком на сто п'ятнадцять календарних днів і може бути продовжена господарським судом за вмотивованим клопотанням розпорядника майна, комітету кредиторів або боржника не більше ніж на два місяці.

Конкурсні кредитори за вимогами, які виникли до дня порушення провадження у справі про банкрутство, зобов'язані подати до господарського суду письмові заяви з вимогами до боржника, а також документи, що їх підтверджують, протягом тридцяти днів від дня офіційного оприлюднення оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство (ч. 1 ст. 23 Закону). Розпорядник майна боржника не пізніше ніж на десятий день з дня, наступного після закінчення вказаного строку, з урахуванням результатів розгляду вимог кредиторів боржником повністю або частково визнає їх або відхиляє з обґрунтуванням підстав визнання чи відхилення, про що письмово повідомляє заявників і господарський суд, а також подає до суду письмовий звіт про надіслані всім кредиторам боржника повідомлення про результати розгляду грошових вимог та їх отримання кредиторами разом з копіями повідомлень про вручення поштового відправлення та описів вкладення в поштове відправлення або інших документів, що підтверджують надсилання повідомлення кредиторами (ч. 5 ст. 23 Закону).

Попереднє засідання господарського суду проводиться не пізніше двох місяців та десяти днів, а у разі великої кількості кредиторів – не пізніше трьох місяців після проведення підготовчого засідання суду. Про попереднє засідання суду повідомляються сторони, а також інші учасники провадження у справі про банкрутство, визнані такими відповідно до цього Закону. Обов'язок щодо такого повідомлення суд може покласти на розпорядника майна або боржника.

У попередньому засіданні господарський суд розглядає всі вимоги кредиторів, у тому числі щодо яких були заперечення боржника і які не були внесені розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів, а також ті, що визнані боржником та внесені розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів, і вирішує питання про його затвердження.

За результатами розгляду вимог кредиторів господарський суд виносить ухвалу, в якій зазначаються:

розмір та перелік усіх визнаних судом вимог кредиторів, які вносяться розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів;

розмір та перелік не визнаних судом вимог кредиторів;

дата проведення зборів кредиторів та комітету кредиторів;

дата підсумкового засідання суду, на якому буде винесено ухвалу про

санацію боржника чи постанову про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, чи ухвалу про припинення провадження у справі про банкрутство або ухвалу про продовження строку процедури розпорядження майном та відкладення підсумкового засідання суду, яке має відбутися у строки, встановлені ч. 2 ст. 22 Закону.

У реєстрі вимог кредиторів повинні міститися відомості про кожного кредитора, розмір його вимог за грошовими зобов'язаннями, черговість задоволення кожної вимоги (ст. 25 Закону).

Протягом десяти днів після винесення ухвали за результатами попереднього засідання господарського суду розпорядник майна письмово повідомляє кредиторів згідно з реєстром вимог кредиторів, уповноважену особу працівників боржника та уповноважену особу засновників (учасників, акціонерів) боржника про місце і час **проведення зборів кредиторів** та організовує їх проведення (ч. 1 ст. 26 Закону).

Учасниками зборів кредиторів боржника з правом вирішального голосу є конкурсні кредитори, визнані господарським судом та внесені до реєстру вимог кредиторів.

У зборах кредиторів боржника можуть брати участь із правом дорадчого голосу: кредитори, вимоги яких увійшли до реєстру вимог кредиторів окремо; представник працівників боржника; уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника; представник органу, уповноваженого управляти державним майном; арбітражний керуючий.

Перші збори кредиторів вважаються повноважними, якщо на них присутні кредитори, що мають не менше ніж дві треті голосів. Наступні збори вважаються повноважними у разі присутності на них кредиторів, що мають більше половини голосів. Кількість голосів кредиторів на зборах визначається відповідно до ч. 4 ст. 26 Закону.

Збори кредиторів у провадженні у справі про банкрутство скликаються арбітражним керуючим за його ініціативою, за ініціативою комітету кредиторів чи інших кредиторів, сума вимог яких становить не менше ніж третину всіх вимог, внесених до реєстру вимог кредиторів, або за ініціативою однієї третини кількості голосів кредиторів.

Збори кредиторів на вимогу комітету кредиторів або окремих кредиторів скликаються арбітражним керуючим (розпорядником майна, керуючим санацією, ліквідатором) та проводяться протягом двох тижнів з дня надходження письмової вимоги про їх скликання.

Збори кредиторів проводяться за місцезнаходженням боржника.

Конкурсні кредитори мають на зборах кредиторів кількість голосів, пропорційну сумі вимог кредиторів, включених до реєстру вимог кредиторів, та кратну одній тисячі гривень.

Під час визначення кількості голосів кредиторів з правом вирішального голосу не враховуються суми неустойки (штрафу, пені), інші фінансові санкції, моральна шкода, судовий збір у справі про банкрутство, заявлені або сплачені кредиторами в провадженні у справі про банкрутство.

До компетенції зборів кредиторів належить прийняття рішення про:

визначення кількісного складу та обрання членів комітету кредиторів;
дострокове припинення повноважень комітету кредиторів або окремих його членів;

схвалення плану санації боржника в процедурі розпорядження майном;
інші питання, передбачені Законом.

На час дії процедур банкрутства збори кредиторів обирають **комітет кредиторів** у складі не більше ніж сім осіб. Вибори комітету кредиторів проводяться відкритим голосуванням більшістю голосів присутніх на зборах кредиторів, визначених відповідно до частини четвертої цієї статті. Кредитор, що має двадцять п'ять і більше відсотків голосів, автоматично включається до складу комітету кредиторів.

Під час проведення процедур банкрутства інтереси всіх кредиторів представляє комітет кредиторів, утворений відповідно до Закону.

Протокольне рішення зборів кредиторів про утворення та склад комітету кредиторів подається до господарського суду.

До компетенції комітету кредиторів належить прийняття рішення про:

обрання голови комітету;

скликання зборів кредиторів;

звернення до господарського суду з клопотанням про відкриття процедури санації, визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури у випадках, передбачених Законом;

звернення до господарського суду з вимогою про визнання правочинів (договорів) боржника недійсними на будь-якій стадії процедури банкрутства;

звернення до господарського суду з клопотанням про призначення арбітражного керуючого (керуючого санацією, ліквідатора), припинення повноважень арбітражного керуючого (керуючого санацією, ліквідатора) та про призначення іншого арбітражного керуючого (керуючого санацією, ліквідатора);

підготовку та укладення мирової угоди;

схвалення плану санації боржника, змін та доповнень до нього у випадках, передбачених Законом;

визначення складу майна в разі продажу частини майна у процедурі санації боржника або ліквідації банкрута;

внесення пропозицій господарському суду щодо продовження або скорочення строку процедур розпорядження майном боржника чи санації боржника;

інші питання, передбачені Законом.

У роботі комітету мають право брати участь з правом дорадчого голосу арбітражний керуючий, представник працівників боржника, уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника, забезпечений кредитор та в разі необхідності представник органу, уповноваженого управляти державним майном, і представник органу місцевого самоврядування.

Рішення зборів (комітету) кредиторів вважається прийнятим більшістю голосів кредиторів, якщо за нього проголосували присутні на зборах

(комітеті) кредитори, кількість голосів яких визначається відповідно до частини четвертої цієї статті.

Проведення зборів кредиторів у зв'язку із зміною реєстру вимог кредиторів або обрання (переобрання) комітету кредиторів у зміненому чи новому складі не можуть бути самостійною підставою для зміни або перегляду попередньо прийнятих зборами або комітетом кредиторів рішень.

Засідання комітету кредиторів з питання введення наступної судової процедури, крім першого, повинно відбутися не пізніше п'яти днів до судового засідання.

У підсумковому засіданні суду у процедурі розпорядження майном боржника здійснюється перехід до наступної судової процедури (процедури санації, ліквідації, мирової угоди) або припиняється провадження у справі.

До закінчення процедури розпорядження майном боржника збори кредиторів зобов'язані прийняти одне з таких рішень:

схвалити план санації та подати до господарського суду клопотання про введення процедури санації і затвердження плану санації;

відхилити план санації та подати до господарського суду клопотання про введення процедури санації і зобов'язання керуючого санацією підготувати план санації;

подати до господарського суду клопотання про введення процедури санації і зобов'язання керуючого санацією підготувати план санації у разі його неподання боржником;

подати до господарського суду клопотання про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури;

подати до господарського суду клопотання про укладення мирової угоди.

У разі наявності обставин, що не надають комітету кредиторів можливості у встановлені строки прийняти одне з таких рішень, комітет кредиторів може прийняти рішення про звернення до господарського суду з клопотанням про продовження строку процедури розпорядження майном.

У підсумковому засіданні господарський суд за пропозицією розпорядника майна боржника та на підставі рішення зборів кредиторів приймає одне з таких судових рішень:

ухвалу про введення процедури санації та затвердження плану санації у разі схвалення плану санації боржника зборами кредиторів та погодження його забезпеченими кредиторами в порядку, встановленому ст. 30 Закону;

ухвалу про введення процедури санації та зобов'язання керуючого санацією підготувати план санації у разі відхилення плану санації боржника зборами кредиторів або неподання його боржником;

постанову про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури;

ухвалу про припинення провадження у справі про банкрутство;

ухвалу про продовження строку процедури розпорядження майном та відкладення підсумкового засідання суду в межах граничного строку, визначеного Законом.

У разі якщо комітетом кредиторів у межах строку дії процедури розпорядження майном не прийнято жодного з передбачених цією статтею рішень, господарський суд протягом п'яти днів після закінчення процедури розпорядження майном боржника за наявності ознак банкрутства приймає постанову про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, якщо інше не передбачено цією статтею.

У разі якщо комітетом кредиторів у межах строку дії процедури розпорядження майном не прийнято жодного з передбачених цією статтею рішень або прийняте рішення про звернення до господарського суду з клопотанням про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, господарський суд має право винести ухвалу про введення процедури санації у випадках:

якщо є достатні підстави вважати, що рішення комітету кредиторів про звернення до господарського суду з клопотанням про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури прийнято на шкоду більшості кредиторів – членів комітету кредиторів та встановлена реальна можливість відновити платоспроможність боржника;

якщо після проведення засідання комітету кредиторів виявились обставини, які дають достатні підстави вважати, що платоспроможність боржника може бути відновлена;

в інших випадках, передбачених Законом.

З дня визнання господарським судом боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури або введення процедури санації, або затвердження мирової угоди процедура розпорядження майном та повноваження розпорядника майна припиняються (ст. 27 Закону).

3) Санація – це система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства, боргів і активів та/або зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника (ст. 28 Закону).

Господарський суд за клопотанням комітету кредиторів виносить ухвалу про введення процедури санації строком на шість місяців.

За вмотивованим клопотанням керівника санації чи комітету кредиторів цей строк може бути продовжено господарським судом, але не більше ніж на дванадцять місяців.

Процедура санації боржника припиняється достроково в разі невиконання умов плану санації та/або в разі невиконання поточних зобов'язань боржника, у зв'язку з чим господарський суд визнає боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру (ч. 12 ст. 28 Закону).

Протягом трьох місяців з дня винесення ухвали про санацію боржника керуючий санацією у випадках, передбачених Законом, зобов'язаний подати суду розроблений та схвалений комітетом кредиторів **план санації боржника** (ч. 1 ст. 29 Закону).

План санації має містити заходи щодо відновлення платоспроможності боржника.

Заходами щодо відновлення платоспроможності боржника, які містить план санації, можуть бути:

- реструктуризація підприємства;
- перепрофілювання виробництва;
- закриття нерентабельних виробництв;
- відстрочення та/або розстрочення платежів або прощення (списання) частини боргів, про що укладається мирова угода;
- ліквідація дебіторської заборгованості;
- реструктуризація активів боржника відповідно до вимог Закону;
- продаж частини майна боржника;
- виконання зобов'язань боржника власником майна боржника та його відповідальність за невиконання взятих на себе зобов'язань;
- відчуження майна та погашення зобов'язань боржника шляхом заміщення активів;
- звільнення працівників боржника, які не можуть бути задіяні в процесі виконання плану санації;
- одержання кредиту для виплати вихідної допомоги працівникам боржника, які звільняються згідно з планом санації, що відшкодовується відповідно до вимог Закону позачергово за рахунок продажу майна боржника;
- інші способи відновлення платоспроможності боржника.

Під **реструктуризацією підприємства** розуміється здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, підвищенню ефективності виробництва, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції та повному або частковому задоволенню вимог кредиторів.

План санації вважається схваленим, якщо він підтриманий на засіданні комітету кредиторів більш як половиною голосів кредиторів – членів комітету кредиторів.

Комітет кредиторів може прийняти одне з таких рішень:

- схвалити план санації та подати його до господарського суду;
- відхилити план санації і звернутися до господарського суду з клопотанням про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури;
- відхилити план санації, звернутися до господарського суду з клопотанням про усунення арбітражного керуючого від виконання ним обов'язків керуючого санацією та про призначення нового керуючого санацією в порядку, встановленому цим Законом. Зазначене рішення має містити дату скликання чергового засідання комітету кредиторів для

розгляду нового плану санації.

Схвалений комітетом кредиторів план санації (зміни до нього) та протокол засідання комітету кредиторів про введення процедури санації подаються арбітражним керуючим до господарського суду.

Господарський суд затверджує схвалений та погоджений план санації боржника і виносить ухвалу про затвердження плану санації.

Якщо протягом шести місяців з дня винесення ухвали про санацію до господарського суду не буде поданий план санації боржника, господарський суд має право прийняти рішення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури відповідно до Закону.

За п'ятнадцять днів до закінчення строку проведення процедури санації, визначеного планом санації, а також за наявності підстав для дострокового припинення процедури санації **керуючий санацією зобов'язаний надати комітету кредиторів письмовий звіт** і повідомити членів комітету кредиторів про час і місце проведення засідання комітету кредиторів. Звіт керуючого санацією повинен містити:

баланс боржника на останню звітну дату;

розрахунок прибутків і збитків боржника;

відомості про наявність у боржника грошових коштів, які можуть бути спрямовані на задоволення вимог кредиторів боржника;

відомості про дебіторську заборгованість боржника на дату подання звіту та про нереалізовані права вимоги боржника;

відомості про стан кредиторської заборгованості боржника на дату подання звіту.

До звіту керуючого санацією додаються докази задоволення вимог конкурсних кредиторів згідно з реєстром вимог кредиторів. Одночасно із звітом *керуючий санацією вносить до комітету кредиторів одну з таких пропозицій про:*

прийняття рішення про дострокове припинення процедури санації у зв'язку з відновленням платоспроможності боржника;

прийняття рішення щодо припинення процедури санації і укладення мирової угоди;

звернення до закінчення строку процедури санації, визначеного в плані санації, до господарського суду з клопотанням про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури;

звернення до господарського суду з клопотанням про продовження процедури санації.

Звіт керуючого санацією повинен бути розглянутий комітетом кредиторів не пізніше десяти днів від дати його надходження та не пізніше закінчення строку процедури санації, визначеного в плані санації.

За наслідками розгляду звіту керуючого санацією *комітет кредиторів приймає рішення про звернення до господарського суду з клопотанням щодо:*

припинення процедури санації у зв'язку з виконанням плану санації і відновленням платоспроможності боржника;

припинення процедури санації, визнання боржника банкрутом і

відкриття ліквідаційної процедури;

припинення або продовження процедури санації та укладення мирової угоди.

У разі виникнення обставин, що є підставою для припинення процедури санації, комітет кредиторів може прийняти відповідне рішення за відсутності звіту керуючого санацією.

Якщо комітетом кредиторів не прийнято жодного з вказаних рішень або таке рішення не подано до господарського суду до закінчення строку процедури санації, визначеного в плані санації або протягом п'ятнадцяти днів з дня виникнення підстав для її дострокового припинення, господарський суд розглядає питання про припинення провадження у справі про банкрутство або про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури в порядку, передбаченому цим Законом.

Звіт керуючого санацією, розглянутий комітетом кредиторів, і протокол засідання комітету кредиторів не пізніше п'яти днів після дати проведення засідання комітету кредиторів надсилаються до господарського суду. До звіту керуючого санацією додаються реєстр вимог кредиторів і в разі скарги кредиторів, які голосували проти прийнятого комітетом кредиторів рішення або не брали участі в голосуванні.

Звіт керуючого санацією та скарги кредиторів розглядаються на засіданні господарського суду. Про час і місце такого розгляду повідомляються керуючий санацією та кредитори, які подали скарги.

Якщо комітет кредиторів прийняв рішення про припинення процедури санації у зв'язку з виконанням плану санації і відновленням платоспроможності боржника, звіт керуючого санацією підлягає затвердженню господарським судом, якщо інше не передбачено Законом. У разі встановлення господарським судом обґрунтованості скарг кредиторів щодо правопорушень у діях керуючого санацією господарський суд може відмовити у затвердженні звіту керуючого санацією. Про затвердження звіту керуючого санацією або про відмову в затвердженні зазначеного звіту чи затвердження мирової угоди виноситься ухвала.

Якщо розрахунки з кредиторами не проведено у строки, передбачені планом санації, та за умови відсутності внесення клопотання комітету кредиторів про продовження строків, передбачених планом санації, і відповідних змін до плану санації, господарський суд визнає боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру.

Продовження строку процедури санації в межах строку санації, визначеного Законом, здійснюється господарським судом після внесення відповідних змін (доповнень) до плану санації боржника. Зміни до плану санації схвалюються комітетом кредиторів та затверджуються господарським судом відповідно до вимог Закону.

4) Ліквідаційна процедура.

У випадках, передбачених Законом, **господарський суд у судовому засіданні за участю сторін приймає постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру** строком на дванадцять

місяців.

З дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури:

господарська діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції у разі можливості її продажу за виключенням укладення та виконання договорів, що мають на меті захист майна банкрута або забезпечення його збереження (підтримання) у належному стані, договорів оренди майна, яке тимчасово не використовується, на період до його продажу в процедурі ліквідації тощо;

строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута вважається таким, що настав;

у банкрута не виникає жодних додаткових зобов'язань (у тому числі зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів)), крім витрат, безпосередньо пов'язаних із здійсненням ліквідаційної процедури;

припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), процентів та інших економічних санкцій за всіма видами заборгованості банкрута;

відомості про фінансове становище банкрута перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю;

продаж майна банкрута допускається в порядку, передбаченому цим Законом;

скасовується арешт, накладений на майно боржника, визнаного банкрутом, чи інші обмеження щодо розпорядження майном такого боржника. Накладення нових арештів або інших обмежень щодо розпорядження майном банкрута не допускається;

вимоги за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, можуть пред'являтися тільки в межах ліквідаційної процедури протягом двох місяців з дня офіційного оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури. Зазначений строк є граничним і поновленню не підлягає. Кредитори, вимоги яких заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, або не заявлені взагалі, не є конкурсними, а їх вимоги погашаються в шосту чергу в ліквідаційній процедурі;

виконання зобов'язань боржника, визнаного банкрутом, здійснюється у випадках і порядку, передбачених Законом.

З дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури припиняються повноваження органів управління банкрута щодо управління банкрутом та розпорядження його майном, якщо цього не було зроблено раніше, керівник банкрута звільняється з роботи у зв'язку з банкрутством підприємства, а також припиняються повноваження власника (власників) майна банкрута.

Згідно зі ст. 39 Закону власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника у будь-який час до закінчення ліквідаційної процедури має право одночасно задовольнити усі вимоги конкурсних кредиторів відповідно до реєстру вимог кредиторів або надати боржнику грошові кошти, достатні для задоволення всіх вимог кредиторів, у порядку та на умовах,

передбачених ст. 31 Закону.

Власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника може брати участь в обговоренні звіту ліквідатора та мирової угоди, а також може заявляти клопотання про погашення заборгованості або перехід до процедури санації.

У разі виконання зобов'язань боржника власником майна боржника надання звіту ліквідатором відбувається у порядку, передбаченому ст. 46 Закону.

За результатами розгляду звіту ліквідатора господарський суд виносить ухвалу про припинення провадження у справі про банкрутство в разі задоволення всіх вимог кредиторів відповідно до реєстру вимог кредиторів.

У постанові про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури господарський суд призначає ліквідатора банкрута з урахуванням вимог, установлених Законом, з числа арбітражних керуючих, якщо інше не передбачено Законом.

За клопотанням ліквідатора, погодженим з комітетом кредиторів, господарський суд призначає членів ліквідаційної комісії. У разі ліквідації державного підприємства або підприємства, у статутному капіталі якого державна частка становить більш ніж п'ятдесят відсотків, господарський суд призначає членами ліквідаційної комісії представника органу, уповноваженого управляти державним майном, та за необхідності – представника органу місцевого самоврядування.

До складу ліквідаційної комісії банкрута включаються представники кредиторів, уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника, фінансових органів та профспілки, а в разі необхідності – також представники спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю, Антимонопольного комітету України, органу, уповноваженого управляти державним майном, та представник органів місцевого самоврядування (ст. 40 Закону).

Усі види майнових активів (майно та майнові права) банкрута, які належать йому на праві власності або господарського відання на дату відкриття ліквідаційної процедури та виявлені в ході ліквідаційної процедури, включаються до складу **ліквідаційної маси**, за винятком об'єктів житлового фонду, в тому числі гуртожитків, дитячих дошкільних закладів та об'єктів комунальної інфраструктури, що належать юридичній особі – банкруту, які передаються в порядку, встановленому законодавством, до комунальної власності відповідних територіальних громад без додаткових умов і фінансуються в установленому порядку (ч. 1 ст. 42 Закону).

Майно, яке підлягає реалізації у ліквідаційній процедурі, оцінюється ліквідатором. Початковою вартістю цілісного майнового комплексу є сукупність визнаних у встановленому Законом порядку вимог кредиторів (ч. 1 ст. 43).

Після проведення інвентаризації та оцінки майна ліквідатор здійснює продаж майна банкрута такими способами: проведення аукціону; продаж безпосередньо юридичній або фізичній особі.

Вибір способів продажу активів здійснюється ліквідатором з метою забезпечення його відчуження за найвищою ціною (ч. 1 ст. 44 Закону).

Згідно зі ст. 45 Закону кошти, одержані від продажу майна банкрута, спрямовуються на **задоволення вимог кредиторів** у порядку, встановленому цією статтею. При цьому:

1) у першу чергу задовольняються:

вимоги щодо виплати заборгованості із заробітної плати перед працюючими та звільненими працівниками банкрута, грошові компенсації за всі невикористані дні щорічної відпустки та додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, інші кошти, належні працівникам у зв'язку з оплачуваною відсутністю на роботі (оплата часу простою не з вини працівника, гарантії на час виконання державних або громадських обов'язків, гарантії і компенсації при службових відрядженнях, гарантії для працівників, що направляються для підвищення кваліфікації, гарантії для донорів, гарантії для працівників, що направляються на обстеження до медичного закладу, соціальні виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності за рахунок коштів підприємства тощо), а також вихідної допомоги, належної працівникам у зв'язку з припиненням трудових відносин та нарахованих на ці суми страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування, у тому числі відшкодування кредиту, отриманого на ці цілі;

вимоги кредиторів за договорами страхування;

витрати, пов'язані з провадженням у справі про банкрутство в господарському суді та роботою ліквідаційної комісії, у тому числі:

витрати на оплату судового збору;

витрати кредиторів на проведення аудиту, якщо аудит проводився за рішенням господарського суду за рахунок їхніх коштів;

витрати заявника на публікацію оголошення про порушення справи про банкрутство, введення процедури санації, визнання боржника банкрутом;

витрати на публікацію в офіційних друкованих органах інформації про порядок продажу майна банкрута;

витрати на публікацію в засобах масової інформації про поновлення провадження у справі про банкрутство у зв'язку з визнанням мирової угоди недійсною;

вимоги щодо виплати основної грошової винагороди арбітражному керуючому;

вимоги щодо відшкодування витрат арбітражного керуючого, пов'язаних з виконанням ним повноважень розпорядника майна, керуючого санацією боржника або ліквідатора банкрута;

витрати арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), пов'язані з утриманням і збереженням майнових активів банкрута;

витрати Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно, пов'язані з набуттям ним права регресної вимоги щодо зернового складу, – у розмірі всієї виплаченої ним суми відшкодування

вартості зерна;

2) у другу чергу задовольняються:

вимоги із зобов'язань, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, шляхом капіталізації у ліквідаційній процедурі відповідних платежів, у тому числі до Фонду соціального страхування України за громадян, які застраховані в цьому фонді, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, зобов'язань із сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування, крім вимог, задоволених позачергово, з повернення невикористаних коштів Фонду соціального страхування України, а також вимоги громадян – довіритель (вкладників) довірчих товариств або інших суб'єктів підприємницької діяльності, які залучали майно (кошти) довіритель (вкладників);

3) у третю чергу задовольняються:

вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);

вимоги центрального органу виконавчої влади, що здійснює управління державним резервом;

4) у четверту чергу задовольняються:

вимоги кредиторів, не забезпечені заставою, у тому числі і вимоги кредиторів, що виникли із зобов'язань у процедурі розпорядження майном боржника чи в процедурі санації боржника;

5) у п'яту чергу задовольняються:

вимоги щодо повернення внесків членів трудового колективу до статутного капіталу підприємства;

вимоги щодо виплати додаткової грошової винагороди керуючому санацією або ліквідатору у частині 5 відсотків обсягу стягнутих на користь боржника активів (повернення грошових коштів, майна, майнових прав), які на дату порушення провадження у справі про банкрутство перебували у третіх осіб;

вимоги щодо виплати додаткової грошової винагороди керуючому санацією або ліквідатору у частині 3 відсотків обсягу погашених вимог конкурсних кредиторів, які підлягають позачерговому задоволенню та віднесені до конкурсних згідно з Законом;

б) у шосту чергу задовольняються інші вимоги.

Вимоги кожної наступної черги задовольняються у міру надходження на рахунок коштів від продажу майна банкрута після повного задоволення вимог попередньої черги, крім випадків, установлених Законом.

У разі недостатності коштів, одержаних від продажу майна банкрута, для повного задоволення всіх вимог однієї черги вимоги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належить кожному кредиторові однієї черги.

У разі відмови кредитора від задоволення визнаної в установленому порядку вимоги ліквідатор (ліквідаційна комісія) не враховує суму грошових вимог цього кредитора.

Вимоги, не задоволені за недостатністю майна, вважаються погашеними.

У разі якщо на момент закінчення строку ліквідації залишилися непроданими активи боржника і негайний продаж матиме наслідком істотну втрату їх вартості, ліквідатор передає такі активи в управління визначеній господарським судом юридичній особі, яка зобов'язана вжити заходів щодо продовження погашення заборгованості кредиторів боржника за рахунок отриманих активів.

Ліквідатор у разі потреби передавання активів боржника, які залишаються непроданими на час закінчення процедури ліквідації, в управління іншій юридичній особі погоджує кандидатуру такої особи з комітетом кредиторів та звертається до господарського суду з відповідним клопотанням.

Таке клопотання ліквідатор надає господарському суду не пізніше ніж за два місяці до завершення процедури ліквідації і зазначає в ньому обсяг активів, що продавалися і не були продані, причини нездійснення продажу, а також загальну суму незадоволених вимог кредиторів.

Одночасно з клопотанням ліквідатор подає:

перелік непроданих активів боржника;

інформацію про кожний актив (його вартість (залишкову, ринкову та ліквідаційну, якщо така визначалася), ціну та порядок продажу, згідно з яким він продавався і не був проданий);

висновки про оцінку кожного активу, здійснену відповідно до законодавства України під час ліквідаційної процедури.

Управителем майна боржника не може бути юридична особа, яка:

є кредитором, пов'язаною особою або акціонером/учасником боржника;

не виконала зобов'язань перед боржником;

є стороною у судовій справі за участю боржника.

У разі якщо господарським судом винесено ухвалу про ліквідацію юридичної особи – банкрута, майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається власникові або уповноваженому ним органу, а майно державних підприємств – органу приватизації для прийняття рішень щодо подальшого розпорядження таким майном. У разі відмови власника або уповноваженого ним органу, а також органу приватизації прийняти таке майно або у випадку неможливості встановити місцезнаходження власника або уповноваженого ним органу, майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається безоплатно міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, закладам охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, закладам, в яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, дитячим будинкам сімейного типу, прийомним сім'ям, будинкам дитини при установах виконання покарань, установах виконання покарань, слідчим ізоляторам, військовим формуванням чи знищується (утилізується).

Погашення вимог кредиторів шляхом заліку зустрічних однорідних вимог проводиться за згодою кредитора (кредиторів) у випадках, якщо це не порушує майнові права інших кредиторів. Погашення вимог забезпечених

кредиторів за рахунок майна банкрута, що є предметом забезпечення, здійснюється в позачерговому порядку.

Після завершення всіх розрахунків з кредиторами ліквідатор подає до господарського суду звіт та ліквідаційний баланс, до якого додаються (ст. 46 Закону):

відомості за результатами інвентаризації майна боржника та перелік ліквідаційної маси;

відомості про реалізацію об'єктів ліквідаційної маси з посиланням на укладені договори купівлі-продажу;

копії договорів купівлі-продажу та акти приймання-передачі майна;

реєстр вимог кредиторів з даними про розміри погашених вимог кредиторів;

документи, які підтверджують погашення вимог кредиторів;

довідка архівної установи про прийняття документів, які відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню;

для акціонерних товариств – копія розпорядження про скасування реєстрації випуску акцій, засвідчена Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

для емітентів цінних паперів – копія звіту про наслідки погашення цінних паперів, засвідчена Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Звіт ліквідатора має бути схвалений комітетом кредиторів, власником майна (органом, уповноваженим управляти майном) боржника (для державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків).

Про час і місце судового засідання, у якому має розглядатися звіт і ліквідаційний баланс, господарський суд повідомляє ліквідатора та членів комітету кредиторів.

Господарський суд після заслуховування звіту ліквідатора та думки членів комітету кредиторів або окремих кредиторів виносить ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу.

Якщо за результатами ліквідаційної процедури після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна, господарський суд виносить ухвалу про ліквідацію юридичної особи – банкрута. Копія цієї ухвали надсилається органу, який здійснив державну реєстрацію юридичної особи – банкрута, та органам державної статистики для виключення юридичної особи з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, а також власнику майна та органам доходів і зборів за місцезнаходженням банкрута.

Якщо ліквідатор не виявив майнових активів, що підлягають включенню до складу ліквідаційної маси, він зобов'язаний подати господарському суду ліквідаційний баланс, який засвідчує відсутність у банкрута майна.

У разі якщо господарський суд дійшов висновку, що ліквідатор не виявив або не реалізував майнові активи банкрута у повному обсязі, суд виносить ухвалу про призначення нового ліквідатора в порядку,

встановленому Законом, якщо інше не передбачено Законом. Новий ліквідатор очолює ліквідаційну комісію і діє згідно з вимогами Закону.

Якщо майна банкрута вистачило для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, він вважається таким, що не має боргів і може продовжувати свою підприємницьку діяльність. У такому разі ліквідатор протягом п'яти днів з дня прийняття господарським судом відповідного рішення повідомляє про це орган або посадову особу органу, до компетенції якого належить призначення керівника (органів управління) боржника, у разі необхідності забезпечує проведення зборів чи засідання таких органів та продовжує виконувати повноваження керівника (органів управління) до їх призначення у встановленому порядку.

Господарський суд може винести ухвалу про ліквідацію юридичної особи, що звільнилася від боргів, лише у разі, якщо залишок її майнових активів менший, ніж вимагається для продовження нею господарської діяльності згідно із законодавством.

Якщо організаційно-правовою формою юридичної особи – банкрута є акціонерне товариство, то ліквідатор здійснює дії щодо припинення обігу акцій, передбачені законодавством.

Ліквідатор виконує свої повноваження до внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців запису про припинення юридичної особи – банкрута.

Тема 6. Право власності. Правовий режим майна суб'єктів господарювання.

1. Поняття власності та права власності в Україні.
2. Підстави виникнення та припинення права власності.
3. Сутність права господарського відання, права оперативного управління.
4. Поняття майна у сфері господарювання та джерела формування майна суб'єктів господарювання.

1. Поняття власності та права власності в Україні.

Власність як економічна категорія характеризується привласненням індивідумом чи групою індивідів матеріальних благ, які створені власне природою або людською працею в процесі виробництва. Таким чином, власність є суспільними відносинами, які складаються між людьми з приводу привласнення матеріальних благ.

Право власності в об'єктивному сенсі – це сукупність норм, які регулюють відносини по володінню, користуванню та розпорядженню власником своїм майном. В суб'єктивному сенсі – це закріплена за власником юридично забезпечена можливість здійснювати ним будь-які дії, що не суперечать закону щодо майна на власний розсуд.

Право власності є абсолютним, оскільки в такому правовідношенні управомоченій особі (власнику) протистоїть невизначена зобов'язаних осіб (невласників), кожна з яких зобов'язана утримуватися від порушення прав власника.

Зміст права власності складають:

- право володіння;
- право користування;
- право розпорядження.

Право володіння – це юридичне панування особи над річчю, а також фактичне та господарське посідання нею (чи фактична приналежність майна особі).

Володіння річчю може здійснюватись як власником, так і іншими особами на підставі договору з власником чи іншій правовій підставі. Володіння не власника речі визначається законним, якщо воно засновано на правовому титулі (договору чи іншій правовій підставі) та охороняється законом як і володіння власником.

Незаконне володіння може бути двох видів:

- ✓ добросовісне (коли володілець не знає і не може знати про незаконність свого володіння);
- ✓ недобросовісне (коли володілець знав чи повинен був знати про незаконність володіння).

Право користування – це гарантована законом та визнана за власником юридична можливість отримати (здобути) від речі її корисні господарські властивості в процесі особистого чи виробничого споживання, в т.ч.

отримувати плоди та доходи.

Право розпорядження – це визнана і гарантована законом можливість власника визначати юридичну долю речі, тобто можливість припинити право власності на неї або тимчасово зупинити здійснення прав володіння та користування.

ЦК передбачає наступні види форм власності:

- приватна;
- комунальна;
- державна;
- колективна (за ГК).

Суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи; об'єктами може бути будь-яке майно, крім його видів, які відповідно до закону не можуть знаходитись у власності таких осіб (ст. 325 ЦК).

В державній власності знаходиться майно, в т.ч. кошти, які належать державі України; від її імені та в її інтересах право власності здійснюють органи державної влади (ст. 326 ЦК).

У комунальній власності знаходиться майно, в т.ч. кошти, які належать територіальній громаді; управління ним здійснюють безпосередньо територіальна громада та створені нею органи місцевого самоврядування (ст. 327 ЦК).

Стаття 324 ЦК та стаття 13 Конституції закріплюють об'єкти права власності українського народу.

2. Підстави виникнення та припинення права власності.

Право власності виникає та припиняється на підставі юридичних фактів – способів (підстав) виникнення чи припинення такого права, тобто певних життєвих обставин, з якими закон пов'язує зазначені правові наслідки.

Підстави виникнення права власності поділяються на:

– *первісні*, коли право власності виникає вперше чи незалежно від волі попереднього власника (створення, виробництво, специфікація – переробка, заволодіння – окупація, націоналізація, знахідка, клад і перехід у власність безгосподарського майна, в т.ч. доглядової худоби);

– *похідні*, коли право власності виникає за волею попереднього власника (договори про передачу права власності, спадкування, приватизація, конфіскація та реквізиція).

Підстави припинення права власності передбачені ст. 346 ЦК. До них належать:

- 1) відчуження власником свого майна;
- 2) відмова власника від права власності;
- 3) припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі;
- 4) знищення майна;
- 5) викуп пам'яток культурної спадщини;

б) примусове відчуження земельних ділянок приватної власності, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності відповідно до закону;

7) звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника;

8) реквізиція. Згідно зі ст. 353 ЦК у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин, з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника на підставі та в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості;

9) конфіскація, тобто позбавлення права власності на майно за рішенням суду як санкція за вчинення правопорушення у випадках, встановлених законом (ст. 354 ЦК);

10) припинення юридичної особи чи смерть власника.

3. Сутність права господарського відання, права оперативного управління

Оснoву правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність становлять право власності та інші речові права: право господарського відання, право оперативного управління та право оперативного використання майна (ч. 1 ст. 133 ГК).

Право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках передбачених законодавством (ч. 1 ст. 136 ГК).

Право оперативного управління – це речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності в межах, встановлених законодавством та власником (уповноваженим ним органом) (ч. 1 ст. 137 ГК).

4. Поняття майна у сфері господарювання та джерела формування майна суб'єктів господарювання

Майном визначається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або зараховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Залежно від економічної форми, якої набуває майно в процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до:

* *основних фондів* (будинки, споруди, споруди та устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар і приладдя, господарський інвентар та інше майно тривалого використання, що віднесена законодавством до основних фондів);

* *оборотних засобів* (сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення, що віднесено законодавством до оборотних засобів);

* *коштів* (гроші в національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами та фінансових відносин відповідно до законодавства);

* *товарів*. Товарами у складі майна суб'єктів підприємництва визначаються вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи та послуги.

Джерелами формування майна суб'єктів господарювання є:

1. Грошові та матеріальні внески засновників.
2. Доходи від реалізації продукції (робіт, послуг).
3. Доходи від цінних паперів.
4. Капітальні вкладення і дотації з бюджетів.
5. Надходження від продажу (здачі в оренду майнових об'єктів (комплексів), що належать ним придбання майна іншим суб'єктам).
6. Кредити банків та інших кредиторів.
7. Безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій та громадян.
8. Інші джерела, незаборонені законом.

Тема 7. Господарські зобов'язання. Господарські договори.

1. Загальні положення про господарські зобов'язання.
2. Господарські договори та їх зміст.
3. Укладання господарських договорів.
4. Виконання господарських договорів та способи забезпечення зобов'язань.

1. Загальні положення про господарські зобов'язання.

Розділ 4 Господарського кодексу визначає господарські зобов'язання, відповідно до положень частини 1 ст. 173 Господарського кодексу, **господарським** визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених Господарським кодексом, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, в тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, в тому числі кредитор) мають право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язків.

Господарські зобов'язання можуть виникати:

- 1) безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність;
- 2) з акту управління господарською діяльністю;
- 3) з господарського договору та інших угод передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать;
- 4) внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання; придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав;
- 5) в результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів, а також внаслідок подій з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання (ст. 174 ГК).

Види господарських зобов'язань.

1) **Майново-господарські** – цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язків (ст. 175 ГК). Майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання, або між господарюючими і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, на підставі господарських договорів є господарсько-договірними зобов'язаннями (ст. 179 ГК).

2) **Організаційно-господарські** – це господарські зобов'язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, в силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну

управлінсько-господарську (організаційну) дію, або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язків.

3) Статтею 177 ГК також визначені **соціально-комунальні зобов'язання**: Суб'єкти господарювання зобов'язані за рішенням місцевої ради за рахунок своїх коштів відповідно до закону створювати спеціальні робочі місця для осіб з обмеженою працездатністю та організувати їх професійну підготовку. Суб'єкти господарювання відповідно до частини четвертої статті 175 ГК можуть, незалежно від статутної мети своєї діяльності, брати на себе зобов'язання про господарську допомогу у вирішенні питань соціального розвитку населених пунктів їх місцезнаходження, у будівництві й утриманні соціально-культурних об'єктів та об'єктів комунального господарства і побутового обслуговування, подавати іншу господарську допомогу з метою розв'язання місцевих проблем. Суб'єкти господарювання мають право брати участь у формуванні відповідних фондів місцевих рад, якщо інше не встановлено законом, та у виконанні робіт щодо комплексного економічного і соціального розвитку територій.

4) Статтею 178 ГК визначено зміст **публічних зобов'язань**: суб'єкт господарювання, який відповідно до закону та своїх установчих документів зобов'язаний здійснювати виконання робіт, надання послуг або продаж товарів кожному, хто до нього звертається на законних підставах, не має права відмовити у виконанні робіт, наданні послуг, продажу товару за наявності у нього такої можливості або надавати перевагу одному споживачеві перед іншими, крім випадків, передбачених законодавством.

2. Господарські договори та їх зміст.

Стаття 179 ГК встановлює загальні умови укладання господарських договорів. Так, зміст таких договорів може визначатися на основі:

вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству;

примірного договору, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст;

типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови;

договору приєднання, запропонованого однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту.

Зміст господарського договору становлять умови договору, визначені угодою його сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань, як погоджені сторонами, так і ті, що приймаються ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства (ч. 1 ст. 180 ГК).

Так, *зміст господарського договору становлять наступні види умов*:

1) істотні умови – предмет, ціна і строк договору – без досягнення згоди за істотними умовами договір не може бути укладений;

3) звичайні умови – можуть не включатись до тексту договору, як правило, передбачені законодавством (наприклад, щодо місця виконання зобов'язання);

4) випадкові умови – вони не притаманні даному договору.

Класифікація договорів:

1) в залежності від наявності у сторін прав та обов'язків:

а) односторонні (у однієї сторони є лише права, у іншої – обов'язки);

б) двосторонні (сторони мають кореспондуючі права та обов'язки: праву однієї сторони відповідає обов'язок іншої і навпаки):

2) в залежності від необхідності здійснення кореспондуючих прав компенсаційного характеру:

а) оплатні;

б) безоплатні. В цьому аспекті ЦК передбачено презумпцію оплатності договору:

3) в залежності від моменту, з якого договір вважається укладеним:

а) консенсуальні (договір вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди за всіма істотними умовами договору). Якщо договір потребує письмової форми, він вважається укладеним з моменту надання йому такої форми;

б) реальні (договір вважається укладеним з моменту передачі предмету договору).

У господарських договорах при їх укладанні необхідна наявність наступних обов'язкових умов:

– відповідність договорів чинному законодавству;

– відповідність договорів статутним цілям та завданням суб'єктів господарювання;

– укладання їх у відповідній формі, передбаченій саме для такого правочину (більшість господарських договорів укладаються у письмовій формі, але в деяких випадках передбачена необхідність додержання типової форми або можливість усної форми, зокрема, якщо договір виконується у момент його вчинення – ст. 216 ЦК);

– повинні підписуватися уповноваженими особами

– додатки до договорів, якщо вони передбачені, обов'язково повинні мати вказівку на це в тексті договору

– передбачати та деталізувати відповідальність сторін за порушення договірних зобов'язань

– вказувати на порядок врегулювання розбіжностей;

– передбачати можливість (неможливість) дострокового виконання договору чи виконання його частинами;

– форс-мажорні обставини;

– наслідки невиконання правочину у разі односторонньої відмови від виконання договору.

3. Укладання господарських договорів.

Загальний порядок укладання господарських договорів передбачений статтею 181 Господарського кодексу.

Господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів.

Проект договору може бути запропонований будь-якою з сторін. У разі якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках.

Сторона, яка одержала проект договору, у разі згоди з його умовами оформляє договір відповідно до вимог частини першої цієї статті і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у двадцятиденний строк після одержання договору.

За наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, яка одержала проект договору, складає протокол розбіжностей, про що робиться застереження у договорі, та у двадцятиденний строк надсилає другій стороні два примірники протоколу розбіжностей разом з підписаним договором.

Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана протягом двадцяти днів розглянути його, в цей же строк вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною та включити до договору всі прийняті пропозиції, а ті розбіжності, що залишились неврегульованими, передати в цей же строк до суду, якщо на це є згода другої сторони.

У разі досягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода повинна бути підтверджена у письмовій формі (протоколом узгодження розбіжностей, листами, телеграмами, телетайпограмами тощо).

Якщо сторона, яка одержала протокол розбіжностей щодо умов договору, заснованого на державному замовленні або такого, укладення якого є обов'язковим для сторін на підставі закону, або сторона — виконавець за договором, що в установленому порядку визнаний монополістом на певному ринку товарів (робіт, послуг), яка одержала протокол розбіжностей, не передасть у зазначений двадцятиденний строк до суду розбіжності, що залишились неврегульованими, то пропозиції другої сторони вважаються прийнятими.

У разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся). Якщо одна із сторін здійснила фактичні дії щодо його виконання, правові наслідки таких дій визначаються нормами Цивільного кодексу України.

Крім того, законодавець передбачає особливості укладання окремих видів господарських договорів:

- попередні договори (ст. 182 ГК);
- договори за державним замовленням (ст. 183 ГК);
- на основі вільного волевиявлення сторін, примірних та типових договорів (ст. 186 ГК);

- на біржах, ярмарках, публічних торгах (ст. 185ГК);
- організаційно-господарських договорів (ст. 186 ГК);
- господарських договорів за рішенням суду (ст. 187 ГК).

Стаття 188 ГК передбачає порядок зміни та розірвання господарських договорів. Так, зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором.

Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором.

Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду.

У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду.

Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду.

4. Виконання господарських договорів та способи забезпечення зобов'язань.

Виконання зобов'язань регулюється главою 48 розділу I книги 5 ЦК. Так, зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться (ст. 526 ЦК).

Місце виконання зобов'язання встановлюється у договорі. Якщо місце виконання зобов'язання не встановлено у договорі, виконання провадиться:

1) за зобов'язанням про передання нерухомого майна – за місцезнаходженням цього майна;

2) за зобов'язанням про передання товару (майна), що виникає на підставі договору перевезення, – за місцем здавання товару (майна) перевізникові;

3) за зобов'язанням про передання товару (майна), що виникає на підставі інших правочинів, – за місцем виготовлення або зберігання товару (майна), якщо це місце було відоме кредиторіві на момент виникнення зобов'язання;

4) за грошовим зобов'язанням – за місцем проживання кредитора, а якщо кредитором є юридична особа, – за її місцезнаходженням на момент виникнення зобов'язання. Якщо кредитор на момент виконання зобов'язання змінив місце проживання (місцезнаходження) і сповістив про це боржника, зобов'язання виконується за новим місцем проживання (місцезнаходженням) кредитора з віднесенням на кредитора всіх витрат, пов'язаних із зміною місця виконання;

5) за іншим зобов'язанням – за місцем проживання (місцезнаходженням) боржника.

Зобов'язання може бути виконане в іншому місці, якщо це встановлено актами цивільного законодавства або впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту (ст. 532 ЦК).

Глава 49 розділу I книги 5 ЦК регулює забезпечення виконання зобов'язання. Так, відповідно до положень ст. 546 ЦК виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком. Крім того, договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання.

1. **Неустойкою (штрафом, пенєю)** є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання. При цьому предметом неустойки може бути грошова сума, рухоме і нерухоме майно (ч. 1 ст. 549 та ч. 1 ст. 551 ЦК).

Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання (ч. 2 ст. 549 ЦК).

Пенєю є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання (ч. 3 ст. 549 ЦК).

2. **За договором поруки** поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником (ч. 1 ст. 553 ЦК).

3. **За гарантією** банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником (ч. 1 ст. 560 ЦК).

4. **Завдатком** є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторіві боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання (ч. 1 ст. 570 ЦК).

5. **В силу застави** кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави) (ч. 1 ст. 572 ЦК).

Відповідно до положень ст. 4 Закону України "Про заставу" від 2.10.1992 р. предметом застави можуть бути майно та майнові права. Предметом застави може бути майно, яке відповідно до законодавства України може бути відчужено заставадавцем та на яке може бути звернено стягнення, а також майно, яке стане власністю заставадавця після укладення договору застави, в тому числі продукція, плоди та інші прибутки (майбутній урожай, приплід худоби тощо), якщо це передбачено договором.

Предметом застави не можуть бути національні культурні та історичні цінності, що перебувають у державній власності і занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національного культурного надбання. Також предметом застави не можуть бути вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких забороняється законом.

Предметом застави не можуть бути об'єкти державної власності, приватизація яких заборонена законодавчими актами, а також майнові комплекси державних підприємств та їх структурних підрозділів, що знаходяться у процесі корпоратизації. Предметом застави підприємств державної форми власності,

приватизація яких заборонена законодавчими актами, та їх структурних підрозділів, що знаходяться в процесі корпоратизації, можуть бути їх товари в обороті або в переробці.

Стаття 575 ЦК передбачає два види застави – іпотеку та заклад. Так, **іпотекою** є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи; а **закладом** є застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом — у володіння третій особі.

Законом України “Про заставу” крім зазначених видів передбачено заставу майна, майнових прав, а також товарів в обороті або у переробці.

Кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов’язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторів пов’язаних з нею витрат та інших збитків має право **притримати** її у себе до виконання боржником зобов’язання (ч. 1 ст. 594 ЦК).

ТЕМА 8. Господарсько-правова відповідальність

1. Поняття та види господарсько-правової відповідальності
2. Підстави господарсько-правової відповідальності
3. Загальна характеристика господарсько-правових санкцій

1. Поняття та види господарсько-правової відповідальності

Господарсько-правова відповідальність є комплексним правовим інститутом господарського права, предметом регулювання якого є господарські правопорушення.

Господарсько-правова відповідальність може бути визначена як правовідносина, які виникають внаслідок вчинення господарського правопорушення між суб'єктами господарювання або між суб'єктом господарювання та органом державної влади чи органом місцевого самоврядування, в результаті чого суб'єкт господарювання, винний у вчиненні правопорушення зазнає несприятливих наслідків майнового або організаційного характеру, які передбачені господарсько-правовими санкціями.

Можна виділити наступні ознаки господарсько-правової відповідальності:

по-перше, за формою така відповідальність є юридичною, яка полягає у негативній оцінці поведінки правопорушника з боку держави і в прямій вимозі або санкції закону застосувати до нього заходи майнового впливу у вигляді відшкодування збитків, сплати неустойки, штрафу, пені або інші несприятливі для правопорушника правові наслідки. Загальним принципом цієї відповідальності є державна забезпеченість щодо застосування передбачених договором чи законом майнових та інших господарських санкцій завдяки системі спеціальних і загальних правозахисних державних органів, функцією яких є саме застосування господарських санкцій;

по-друге, за змістом господарсько-правова відповідальність загалом є матеріальною і застосовується у формі певної системи майнових (економічних) санкцій, передбачених або дозволених нормами господарського законодавства. Господарське законодавство закріплює принцип повної майнової відповідальності суб'єктів господарювання аж до оголошення банкрутом (ч. 4 ст. 205 ГК);

по-третє, підставою застосування є господарське правопорушення – протиправна дія або бездіяльність правопорушника. Господарсько-правова, як і цивільно-правова відповідальність, базується на принципі презумпції вини правопорушника.

Застосування господарських санкцій повинно гарантувати захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, в тому числі відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих внаслідок правопорушення, та забезпечувати правопорядок у сфері господарювання (ч. 2 ст. 216 ГК).

Таким чином, господарсько-правова відповідальність покликана стимулювати належне виконання учасниками господарських відносин господарських зобов'язань. Її головною метою є забезпечення правопорядку в сфері економіки (в господарських відносинах).

Реалізації цієї мети покликані сприяти принципи, на яких базується

господарсько-правова відповідальність, закріплені в ч. 3 ст. 216 ГК:

- потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;
- передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;
- сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання і також відшкодування збитків не звільняють правопорушника і без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі;
- у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

Функції господарської відповідальності:

- *компенсаційна функція* (відновлення порушеного майнового стану потерпілого шляхом застосування на його користь компенсаційних, майнових санкцій, які стягуються з правопорушника й усунення наслідків неправомірної поведінки суб'єкта господарювання);
- *превентивна (попереджувальна) функція* (завдяки застосуванню відповідальності, не тільки усувається факт правопорушення, але й застосовується правові заходи, спрямовані на усунення його причин та умов);
- *охоронна функція* (полягає в охороні законних прав та інтересів учасників господарського обігу та споживачів);
- *стимулююча функція* (можливість чи загроза застосування до правопорушника економічних (майнових) санкцій у разі вчинення ним правопорушення спонукає особу до припинення правопорушення і реального виконання зобов'язання);
- *інформаційна функція* (для учасників господарського обігу інформація про застосування до суб'єкта господарювання – правопорушника заходів відповідальності є питанням доцільності продовження чи існування господарських відносин з таким суб'єктом).

Залежно від юридичної підстави (норм, які порушуються) розрізняють: договірні та позадоговірні порушення. Відповідно, виділяють і *договірну та позадоговірну господарсько-правову відповідальність*. Договірна відповідальність пов'язана з невиконанням або неналежним виконанням суб'єктом господарювання договірних зобов'язань. Позадоговірна відповідальність настає у випадку спричинення шкоди, порушення законодавства про економічну конкуренцію, придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав тощо).

В залежності від розміру господарсько-правова відповідальність може бути:

- а) *солідарною* (ґрунтується на принципі “один за всіх”, що означає її неподільність між солідарними боржниками. Кредитор має змогу задовольнити свої вимоги відразу від одного боржника, наприклад, найбільш платоспроможного. Солідарні боржники залишаються зобов'язаними до моменту повного виконання свого обов'язку, незважаючи на факт виконання іншим боржником певної частини вимог. Така відповідальність має місце у випадках спільного спричинення шкоди, учасників повного товариства між собою за

зобов'язаннями такого товариства тощо);

б) *часткова* (окрема відповідальність кожного із співборжників перед кредитором у певній частині, визначеній договором або законом, наприклад, учасників товариства з обмеженою відповідальністю, за зобов'язаннями товариства);

в) *субсидіарна* (має додатковий щодо відповідальності правопорушника характер. Насамперед вимоги висуваються до боржника, і лише у разі неотримання від нього їх задоволення повністю або частково – до особи, яка несе додаткову (субсидіарну) відповідальність. Таку відповідальність, наприклад, несуть учасники товариства з додатковою відповідальністю за зобов'язаннями товариства).

2. Підстави господарсько-правової відповідальності

Відповідно до ст. 219 ГК *підставою господарсько-правової відповідальності* учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання (ст. 219 ГК).

Господарське правопорушення – це протиправна дія або бездіяльність учасника господарських відносин, яка не відповідає вимогам норм господарського права, не узгоджується з юридичними обов'язками зазначеного учасника, порушує суб'єктивні права іншого учасника господарських відносин або третіх осіб. Згідно з положеннями ст. 610 ЦК, порушенням зобов'язання є його *невиконання* або *виконання з порушенням умов*, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання).

В залежності від юридичної підстави розрізняються *договірні* та *позадоговірні* правопорушення. В свою чергу, як зазначає В.С. Щербіна, договірні правопорушення поділяються на:

– *правопорушення на стадії виникнення зобов'язань*: порушення порядку, змісту та строків укладання договорів (статті 179, 180 ГК); процедури врегулювання розбіжностей, що виникають при їх укладанні (ст. 181 ГК); вчинення зобов'язання з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства (ст. 207 ГК);

– *порушення строків виконання* договірних та інших господарських зобов'язань щодо поставки продукції та товарів (найпоширеніші в господарській практиці), перевезення вантажів виконання робіт тощо. Прострочення виконання зобов'язання загалом тягне за собою обов'язок зобов'язаного суб'єкта відшкодувати завдані простроченням збитки (статті 220, 221, 224 ГК), сплату боржником визначеної законом чи договором неустойки, штрафу, пені (статті 230, 231 ГК), застосування оперативно-господарських санкцій (ст. 236 ГК);

– *порушення господарських зобов'язань щодо якості* поставленої продукції (товарів), виконаних робіт, наданих послуг (правові наслідки таких порушень встановлені, зокрема статтями 224, 231, 268 ГК);

– *порушення державної дисципліни цін*, пов'язані з виконанням договорів. Закон України від 3 грудня 1990 р. “Про ціни і ціноутворення” встановлює, що у разі порушення підприємством ціни (при реалізації за договором продукції) надлишково одержана сума підлягає вилученню в доход відповідного бюджету;

– порушення у сфері кредитних та розрахункових відносин, пов'язані з виконанням господарських договорів (як правило, це порушення виконання грошових зобов'язань, штрафні санкції за які встановлюються відповідно до ч. 6 ст. 231 ГК);

– порушення господарських зобов'язань щодо перевезень вантажів: зобов'язань з планів перевезень (неподача перевізних засобів, непред'явлення вантажів до перевезення); простій транспортних засобів під навантаженням і розвантаженням понад встановлені терміни; втрата, нестача, пошкодження вантажу; прострочення доставки вантажу тощо. Відповідальність за ці правопорушення встановлена, крім статей 313 і 314 ГК також транспортними кодексами і статутами;

До позадоговірних правопорушень належать:

– порушення законодавства про захист економічної конкуренції (антиконкурентні узгоджені дії; зловживання монопольним (домінуючим) становищем; антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю), відповідальність за які встановлена нормами глави 28 ГК, а також нормативно-правовими актами антимонопольно-конкурентного законодавства;

– порушення прав власника як поєднаних, так і не поєднаних з позбавленням прав володіння;

– спричинення шкоди;

– придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав тощо.

Науковці виділяють наступні **види правових підстав господарсько-правової відповідальності**:

– нормативні (сукупність норм права про відповідальність учасників господарських відносин);

– господарська правосуб'єктність сторін – боржника і кредитора. Сторонами правовідносин щодо застосування відповідальності цього виду можуть бути суб'єкти господарювання, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також інші учасники господарських відносин (ч. 1 ст. 2; ч. 1 ст. 216 ГК);

– правопорушення у сфері господарювання (ч. 1 ст. 218 ГК), тобто протиправні дії або бездіяльність правопорушника, що порушує права і законні інтереси потерпілої сторони чи заважають їх реалізації. Ця підстава складається з чотирьох елементів – умов господарсько-правової відповідальності:

а) *факт господарського правопорушення*, тобто порушення норми закону, умови договору, державного контракту тощо, внаслідок чого завдаються збитки або інша шкода майновим правам та інтересам потерпілого (кредитора). Господарське порушення є наслідком протиправної поведінки господарського порушника. Це може бути дія чи бездіяльність, що порушують правову норму, планове завдання, умови договору тощо;

б) *збитки, завдані порушенням господарського зобов'язання або установлених вимог щодо здійснення господарської діяльності*;

в) *причинний зв'язок* між протиправною поведінкою порушника і завданими

потерпілому збитками. Це повинен бути причинно-необхідний зв'язок, коли протиправна дія чи бездіяльність є об'єктивною причиною такого наслідку, як збитки або інша шкода, завдані потерпілому (кредиторові);

г) *вина* правопорушника – учасника господарських відносин. Це негативне суб'єктивне ставлення правопорушника до прав і законних інтересів потерпілого. При цьому слід мати на увазі застереження закону, згідно з яким учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що вжив усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів (ч. 2 ст. 218 ГК).

Сукупність (склад) чотирьох названих умов утворює юридично-фактичні підстави господарсько-правової відповідальності.

Для застосування майнової відповідальності у вигляді відшкодування збитків необхідна наявність усіх чотирьох умов, тоді як для застосування неустойки (штрафу, пені), оперативно-господарських та адміністративно-господарських санкцій досить лише одного з них: факту господарського правопорушення.

Статтею 219 ГК встановлено межі господарсько-правової відповідальності, а також випадки, у яких розмір відповідальності учасника господарських відносин може бути зменшено або суб'єкт може бути звільнений від відповідальності.

За загальним правилом (ч. 1 ст. 219 ГК) за невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань чи порушення правил здійснення господарської діяльності правопорушник відповідає належним йому на праві власності або закріпленім за ним на праві господарського відання чи оперативного управління майном, якщо інше не передбачено ГК та іншими законами.

Так, засновники суб'єкта господарювання не відповідають за зобов'язаннями цього суб'єкта, крім випадків, передбачених законом або установчими документами про створення даного суб'єкта (учасники товариства з додатковою відповідальністю у разі недостатності майна товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників (ч. 4 ст. 80 ГК); учасники повного товариства несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (ч. 5 ст. 80 ГК); таку ж відповідальність несуть і повні учасники командитного товариства (ч. 6 ст. 80 ГК). Однак об'єднання підприємств не відповідає за зобов'язаннями його учасників, а підприємства – учасники не відповідають за зобов'язаннями

об'єднання, якщо інше не передбачено установчим договором або статутом об'єднання (ч. 4 ст. 123 ГК).

Згідно з ч. 3 ст. 219 ГК суд має право зменшити розмір відповідальності або звільнити відповідача від відповідальності, якщо правопорушенню сприяли неправомірні дії (бездіяльність) другої сторони зобов'язання.

Сторони зобов'язання можуть передбачити певні обставини, які через надзвичайний характер цих обставин є підставою для звільнення їх від господарської відповідальності у випадку порушення зобов'язання через дані обставини, а також порядок засвідчення факту виникнення таких обставин (ч. 4 ст. 219 ГК). Мова йде про обставини непереборної сили (форс-мажорні обставини).

Крім того, відповідно до ст. 617 ЦК особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку. Проте згідно з ЦК не вважається випадком, зокрема, недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку товарів, потрібних для виконання зобов'язання, відсутність у боржника необхідних коштів.

Статті 220 і 221 ГК передбачають окремі випадки відповідальності боржника і кредитора за неналежне виконання зобов'язань (у вигляді відшкодування збитків), що полягає в порушенні строку виконання, та інші правові наслідки такого прострочення (відмова кредитора від прийняття виконання, що втратило для нього інтерес; відстрочення виконання на строк прострочення кредитора).

3. Загальна характеристика господарсько-правових санкцій.

Господарськими санкціями визнаються (ч. 1 ст. 217 ГК) заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки. У сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій: відшкодування збитків, штрафні санкції, оперативно-господарські санкції, а також адміністративно-господарські санкції.

1. **Відшкодування збитків** передбачає відновлення майнового стану суб'єкта господарювання за рахунок іншого суб'єкта – правопорушника. Саме цей вид відповідальності передбачає наявність всіх умов господарсько-правової відповідальності.

Господарський кодекс у ч. 1 ст. 224 визначає юридичні підстави застосування відшкодування збитків: “Учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено”.

Законодавцем також визначено види витрат управленої сторони, які є збитками. Під **збитками** розуміють витрати, зроблені управленою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також неодержані нею доходи, які управлена сторона одержала б у разі виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

Згідно з ч. 1 ст. 225 ГК до складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включаються:

- вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства;
- додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною;
- неoderжаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною;
- матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом.

Частини 3 й 4 ст. 225 ГК встановлюють певні вимоги щодо визначення розміру збитків: при визначенні розміру збитків, якщо інше не передбачено законом або договором, враховуються ціни, що існували за місцем виконання зобов'язання на день задоволення боржником у добровільному порядку вимоги сторони, яка зазнала збитків, а у разі якщо вимогу не задоволено у добровільному порядку, – на день подання до суду відповідного позову про стягнення збитків. Виходячи з конкретних обставин, суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ціни на день винесення рішення суду.

Умови і порядок відшкодування збитків встановлені ст. 226 ГК, відповідно до якої учасник господарських відносин, який вчинив господарське правопорушення, зобов'язаний вжити необхідних заходів щодо запобігання збиткам у господарській сфері інших учасників господарських відносин або щодо зменшення їх розміру, а у разі якщо збитків завдано іншим суб'єктам, – зобов'язаний відшкодувати на вимогу цих суб'єктів збитки у добровільному порядку в повному обсязі, якщо законом або договором сторін не передбачено відшкодування збитків в іншому обсязі.

Сторона, яка порушила своє зобов'язання або напевно знала, що порушить його при настанні строку виконання, повинна невідкладно повідомити про це другу сторону. У протилежному випадку ця сторона позбавляється права посилатися на невжиття другою стороною заходів щодо запобігання збиткам та вимагати відповідного зменшення розміру збитків.

Сторона господарського зобов'язання позбавляється права на відшкодування збитків у разі якщо вона була своєчасно попереджена другою стороною про можливе невиконання нею зобов'язання і могла запобігти виникненню збитків своїми діями, але не зробила цього, крім випадків, якщо законом або договором не передбачено інше.

Не підлягають відшкодуванню збитки, завдані правомірною відмовою зобов'язаної сторони від подальшого виконання зобов'язання.

У разі невиконання зобов'язання про передачу їй індивідуально визначеної речі (речей, визначених родовими ознаками) управнена сторона має право вимагати відібрання цієї речі (речей) у зобов'язаної сторони або вимагати відшкодування останньою збитків.

У разі невиконання зобов'язання виконати певну роботу (надати послугу)

управнена сторона має право виконати цю роботу самостійно або доручити її виконання (надання послуги) третім особам, якщо інше не передбачено законом або зобов'язанням, та вимагати відшкодування збитків, завданих невиконанням зобов'язання.

Відшкодування збитків, завданих неналежним виконанням зобов'язання, не звільняє зобов'язану сторону від виконання зобов'язання в натурі, крім випадків, зазначених у ч. 3 ст. 193 ГК (коли інше не передбачено законом або договором або управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання).

Відшкодування збитків як майнова санкція застосовується:

– у відносинах купівлі-продажу між суб'єктами господарювання. Так, згідно зі ст. 659 ЦК продавець зобов'язаний повідомити покупця про всі права третіх осіб на товар, що продається (права наймача, право застави, право довірчого користування тощо). У разі вилучення за рішенням суду товару у покупця на користь третьої особи на підставах, що виникли до продажу товару, продавець має відшкодувати покупцеві завдані збитки, якщо покупець не знав або не міг знати про наявність цих підстав (ч. 1 ст. 661 ЦК). Якщо проданий товар неналежної якості, покупець як один з альтернативних варіантів може вимагати відшкодування витрат на усунення недоліків товару (ч. 1 ст. 678 ЦК);

– у відносинах комерційного посередництва (агентської діяльності). У разі порушення агентського договору суб'єктом, якого представляє комерційний агент, останній має право на одержання винагороди у розмірах, передбачених агентським договором, а також на відшкодування збитків, понесених ним внаслідок невиконання або неналежного виконання договору другою стороною (ч. 3 ст. 303 ГК);

– за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором підряду на капітальне будівництво винна сторона сплачує штрафні санкції, а також відшкодовує другій стороні збитки (зроблені другою стороною витрати, втрату або пошкодження її майна, неодержані доходи) в сумі, не покритій штрафними санкціями, якщо інший порядок не встановлено законом (ч. 1 ст. 322 ГК).

Чинним господарським законодавством передбачаються й інші випадки відшкодування збитків суб'єктами господарювання.

Відшкодування збитків відбувається в претензійно-позовному порядку.

2. Штрафні санкції – це господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання (ч. 1 ст. 230 ГК).

Неустойка – грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання. При цьому предметом неустойки може бути грошова сума, рухоме і нерухоме майно (ч. 1 ст. 549 та ч. 1 ст. 551 ЦК).

Штраф обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання, *пеня* – у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Аналіз статті 230 ГК дозволяє зробити наступні висновки, що штрафні санкції:

по-перше, завжди застосовуються у вигляді грошової суми (хоча діючий Цивільний кодекс України передбачає як предмет неустойки рухоме і нерухоме майно);

по-друге, підставою застосування штрафних санкцій є:

– порушення учасником господарських відносин правил здійснення господарської діяльності (хоча згідно з ч. 1 ст. 238 ГК до порушника за такі порушення застосовуються адміністративно-господарські санкції; тим більше, що в подальших статтях, присвячених штрафним санкціям, про порушення правил здійснення господарської діяльності як підставу застосування штрафних санкцій мова не йде);

– невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання;

по-третьє, суб'єктами права застосування штрафних санкцій є учасники відносин у сфері господарювання, зазначені у ст. 2 ГК;

по-четверте, законом щодо окремих видів зобов'язань може бути визначений розмір штрафних санкцій, зміна якого за погодженням сторін не допускається.

За загальним правилом розмір штрафних санкцій передбачається законом чи договором. Пріоритет у визначенні розміру санкцій надається закону, і лише в тих випадках, коли розмір штрафних санкцій законом не визначено, санкції застосовуються в розмірі, передбаченому договором (ч. 4 ст. 231 ГК).

ГК передбачає різні способи встановлення розміру санкцій договором:

а) у відсотковому відношенні до суми невиконаної частини зобов'язання;

б) у певній, визначеній грошовій сумі;

в) у відсотковому відношенні до суми зобов'язання незалежно від ступеня його виконання;

г) у кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг).

Певні особливості має встановлення санкцій за порушення господарського зобов'язання, в якому хоча б одна сторона є суб'єктом господарювання, що належить до *державного сектора* економіки, або порушення пов'язане з виконанням *державного контракту*, або виконання зобов'язання фінансується за рахунок *Державного бюджету* України чи за рахунок *державного кредиту*. За такі порушення штрафні санкції застосовуються (якщо інше не передбачено законом чи договором) у таких розмірах:

– за порушення умов зобов'язання щодо якості (комплектності) товарів (робіт, послуг) стягується штраф у розмірі двадцяти відсотків вартості неякісних (некомплектних) товарів (робіт, послуг);

– за порушення строків виконання зобов'язання стягується пеня у розмірі 0,1% вартості товарів (робіт, послуг), з яких допущено прострочення виконання за кожний день прострочення, а за прострочення понад тридцять днів додатково стягується штраф у розмірі 7% вказаної вартості.

Законом може бути визначений розмір штрафних санкцій також за інші порушення окремих видів господарських зобов'язань, зазначених вище.

У разі недосягнення згоди між сторонами щодо встановлення та розміру

штрафних санкцій за порушення зобов'язання переддоговірний спір може бути вирішений в судовому порядку за заявою заінтересованої сторони відповідно до вимог ГК і ГПК.

Штрафні санкції за порушення *грошових зобов'язань* встановлюються у відсотках, розмір яких визначається обліковою ставкою НБУ, за весь час користування чужими коштами, якщо інший розмір відсотків не передбачено законом або договором.

Розмір штрафних санкцій, що застосовуються у *внутрішньогосподарських відносинах* за порушення зобов'язань, визначається відповідним суб'єктом господарювання – господарською організацією.

Порядок застосування штрафних санкцій (співвідношення між збитками і неустойкою) встановлено ст. 232 ГК. Цей порядок дещо відрізняється від співвідношення стягнення збитків і неустойки, встановленого ст. 624 ЦК.

За загальним правилом господарського законодавства якщо за невиконання або неналежне виконання зобов'язання встановлено штрафні санкції, то збитки відшкодовуються в частині, не покритій цими санкціями (*залікова неустойка*).

Законом або договором можуть бути передбачені випадки коли:

- допускається стягнення тільки штрафних санкцій (*виключна неустойка*);
- збитки можуть бути стягнуті у повній сумі понад штрафні санкції (*штрафна неустойка*);
- за вибором кредитора можуть бути стягнуті або збитки, або штрафні санкції (*альтернативна неустойка*).

Вимогу щодо сплати штрафних санкцій за господарське правопорушення може заявити учасник господарських відносин, права чи законні інтереси якого порушено, а у випадках, передбачених законом, – уповноважений орган, наділений господарською компетенцією.

Відсотки за неправомірне користування чужими коштами справляються по день сплати суми цих коштів кредитору, якщо законом або договором не встановлено для нарахування відсотків інший строк. За грошовим зобов'язанням боржник не повинен платити відсотки за час прострочення кредитора.

Нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконане.

У випадках, передбачених законом, штрафні санкції за порушення господарських зобов'язань стягуються судом у доход держави.

Статтею 233 ГК вперше в господарському законодавстві передбачено можливість і підстави зменшення розміру штрафних санкцій: у разі якщо належні до сплати штрафні санкції надмірно великі порівняно зі збитками кредитора, суд має право зменшити розмір санкцій. При цьому слід брати до уваги: ступінь виконання зобов'язання боржником; майновий стан сторін, які беруть участь у зобов'язанні; не лише майнові, а й інші інтереси сторін, що заслуговують на увагу. Якщо порушення зобов'язання не завдало збитків іншим учасникам господарських відносин, суд може з урахуванням інтересів боржника зменшити розмір належних до сплати штрафних санкцій.

3. Оперативно-господарські санкції – це заходи оперативного впливу на

правопорушника, з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, то використовується самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку (ч. 1 ст. 235 ГК).

Специфіка оперативно-господарських санкцій полягає у застосуванні їх самими сторонами без звернення до судових або інших уповноважених органів, і без згоди іншої сторони зобов'язання, але лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором. І вони застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання.

Відповідно до ч. 1 ст. 236 ГК сторони можуть передбачати у господарських договорах використання таких видів оперативно-господарських санкцій:

а) одностороння відмова від виконання зобов'язання управненою стороною, із звільненням її від відповідальності за це – у разі порушення зобов'язання другою стороною:

– відмова від оплати за зобов'язанням, що виконане неналежним чином або достроково виконане боржником без згоди другої сторони;

– відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок тощо;

б) відмова управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку боржника в безакцентному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію, тощо);

в) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання, зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо;

г) відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання.

Перелік оперативно-господарських санкцій, встановлений у ч. 1 ст. 236 ГК, не є вичерпним. Сторони можуть передбачити у договорі також інші оперативно-господарські санкції.

Підставою для застосування оперативно-господарських санкцій є факт порушення господарського зобов'язання другою стороною. Оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання (ст. 237 ГК).

Порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором. У разі незгоди з застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона може звернутися до суду з заявою про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням.

Оперативно-господарські санкції можуть застосовуватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій.

4. Адміністративно-господарські санкції – це заходи організаційно-

правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків (ч. 1 ст. 238 ГК). Вони встановлюються виключно законом і застосовуються уповноваженими органами державної влади або місцевого самоврядування.

Можна визначити наступні особливості застосування адміністративно-господарських санкцій:

а) підставою їх застосування є порушення встановлених законодавчими актами *правил здійснення господарської діяльності*;

б) застосовуються лише до *суб'єктів господарювання* (а не до всіх учасників господарських відносин);

в) можуть бути застосовані *уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування*;

г) є *заходами організаційно-правового або майнового характеру*;

д) спрямовані на *припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків*;

е) можуть бути встановлені *виключно законами*;

є) можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання *протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня порушення* цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом.

До суб'єктів господарювання можуть бути застосовані *такі адміністративно-господарські санкції*:

1) *вилучення прибутку (доходу)*. Прибуток (доход), одержаний суб'єктом господарювання внаслідок порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності, а також суми прихованого (заниженого) прибутку (доходу) чи суми податку, несплаченого за прихований об'єкт оподаткування, підлягають вилученню в доход відповідного бюджету в порядку, встановленому законом.

Крім того, з суб'єкта господарювання стягується у випадках і порядку, передбачених законом, штраф, але не більш як у двократному розмірі від вилученої суми, а у разі повторного порушення протягом року після застосування цієї санкції – у трикратному розмірі від вилученої суми.

Перелік порушень, за які до суб'єкта господарювання застосовуються зазначені санкції, а також порядок їх застосування визначаються законами;

2) *адміністративно-господарський штраф* (ст. 241 ГК) – це грошова сума, що сплачується суб'єктом господарювання до відповідного бюджету у разі порушення ним встановлених правил здійснення господарської діяльності.

Перелік порушень, за які з суб'єкта господарювання стягується штраф, розмір і порядок його стягнення визначаються законами, що регулюють податкові та інші відносини, в яких допущено правопорушення.

Адміністративно-господарський штраф може застосовуватися у визначених законом випадках одночасно з іншими адміністративно-господарськими санкціями, передбаченими ст. 239 ГК;

3) *стягнення зборів (обов'язкових платежів)*;

4) *застосування антидемпінгових, компенсаційних чи спеціальних заходів*

може мати місце у разі здійснення окремими учасниками господарських відносин зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаної з одержанням незаконної переваги на ринку України (здійснення демпінгового імпорту, субсидованого імпорту, а також інших дій, які визначаються законом як недобросовісна конкуренція), що завдало шкоди економіці України або спричинило загрозу виникнення такої шкоди;

5) *припинення експортно-імпортних операцій* (ч. 1 ст. 245 ГК) як санкція застосовується у випадках недобросовісної конкуренції, розміщення валютних цінностей з порушенням встановленого законодавством порядку на рахунках та вкладах за межами України, а також в інших випадках, якщо дії учасників зовнішньоекономічної діяльності завдають шкоди економіці України;

б) *застосування індивідуального режиму ліцензування* – це санкція, що застосовується за порушення суб'єктами господарювання правил здійснення зовнішньоекономічної діяльності щодо антимонопольних заходів, заборони недобросовісної конкуренції та інших правил, якими встановлюються певні обмеження чи заборони у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;

7) *зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності; анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; обмеження або обмеження чи зупинення діяльності суб'єкта господарювання.* Ці три види санкцій тісно пов'язані між собою підставами застосування.

Як встановлено ст. 246 ГК, здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю і здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля, забороняється.

У разі здійснення господарської діяльності з порушенням і екологічних вимог діяльність суб'єкта господарювання може бути обмежена або зупинена Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, а також іншими уповноваженими органами в порядку, встановленому законом.

Підстави і порядок обмеження та зупинення діяльності суб'єктів господарювання, а також повноваження уповноважених органів приймати відповідні рішення встановлюються законом.

До суб'єктів господарювання можуть застосовуватися й інші адміністративно-господарські санкції, встановлені ГК та іншими законами.

Суб'єкт господарювання має право оскаржити до суду рішення будь-якого органу державної влади або органу місцевого самоврядування щодо застосування до нього адміністративно-господарських санкцій (ч. 1 ст. 249 ГК).

У разі прийняття органом державної влади або органом місцевого самоврядування акта, що не відповідає законодавства порушує права чи законні інтереси суб'єкта господарювання останній відповідно до ст. 20 ГК має право звернутися до п із заявою про визнання такого акта недійсним.

Збитки, завдані суб'єкту господарювання у зв'язку з неправомірним застосуванням до нього адміністративно-господарських санкцій, підлягають відшкодуванню в порядку, встановленому ГК та іншими законами.

Тема 9. Захист прав суб'єктів підприємницької діяльності

1. Система господарських судів в Україні та їх повноваження.
2. Сутність досудового врегулювання господарських спорів.
3. Підвідомчість та підсудність справ господарському суду.
4. Загальна характеристика позовної давності.
5. Вирішення господарських спорів господарським судом.

1. Система господарських судів в Україні та їх повноваження.

Господарський суд є незалежним органом у вирішенні усіх господарських спорів, які виникають між юридичними особами, державними та іншими органами, а також при розгляді справ про банкрутство.

Господарські суди являють собою єдину триланкову систему спеціалізованих судів, яку складають: місцеві господарські суди, апеляційні господарські суди, Вищий господарський суд України.

Таблиця 1. Система господарських судів

Система господарських судів		
Місцеві господарські суди: – Автономної Республіки Крим – областей – міст Києва та Севастополя (ч. 2 ст. 21 Закону)	Апеляційні господарські суди утворюються в апеляційних округах відповідно до указу Президента України (ч. 3 ст. 26 Закону).	Вищий господарський суд України

Місцевий суд є судом першої інстанції і розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності.

Місцеві господарські суди розглядають справи, які виникають з господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені процесуальним законом до їх підсудності (ч. 3 ст. 22 Закону).

Місцевий суд складається з суддів місцевого суду, з числа яких призначаються голова та заступник голови суду. У місцевому суді, кількість суддів в якому перевищує п'ятнадцять, може бути призначено не більше двох заступників голови суду (ч. 4 ст. 21 Закону). Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 18 Закону в судах загальної юрисдикції може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ.

Кількість суддів у суді визначається Державною судовою адміністрацією України за поданням Міністра юстиції України на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду, з урахуванням обсягу роботи суду та в межах видатків, затверджених у Державному бюджеті України на утримання судів (ч. 4 ст. 19 Закону України "Про судоустрій та статус суддів").

Суддя місцевого суду здійснює судочинство в порядку, встановленому процесуальним законом, а також інші повноваження, визначені законом (ст. 23 Закону).

Згідно з ч. 1 ст. 26 Закону України "Про судоустрій та статус суддів" у системі судів загальної юрисдикції діють *апеляційні суди* як суди апеляційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення.

Апеляційними судами з розгляду господарських справ є апеляційні господарські суди, які утворюються в апеляційних округах відповідно до указу Президента України.

До складу апеляційного суду входять судді, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, з числа яких призначаються голова суду та його заступники. В апеляційному суді, кількість суддів в якому перевищує тридцять п'ять, може бути призначено не більше трьох заступників голови суду (ч. 4 ст. 26 Закону). Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 18 Закону в судах загальної юрисдикції може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ.

Кількість суддів у суді визначається Державною судовою адміністрацією України за поданням Міністра юстиції України на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду, з урахуванням обсягу роботи суду та в межах видатків, затверджених у Державному бюджеті України на утримання судів (ч. 4 ст. 19 Закону України "Про судоустрій та статус суддів").

У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ у межах відповідної судової юрисдикції. Судову палату очолює секретар судової палати, який призначається з числа суддів цього суду. Рішення про утворення судової палати, її склад, а також про призначення секретаря судової палати приймаються зборами суддів апеляційного суду за пропозицією голови суду. Секретар судової палати організовує роботу відповідної палати, контролює здійснення аналізу та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати, інформує збори суддів апеляційного суду про діяльність судової палати (ч. 5 ст. 26 Закону).

Повноваження апеляційного господарського суду полягають в тому, що він: 1) розглядає справи відповідної судової юрисдикції в апеляційному порядку згідно з процесуальним законом; 2) у випадках, передбачених процесуальним законом, розглядає справи відповідної судової юрисдикції як суд першої інстанції; 3) аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику; 4) надає місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства; 5) здійснює інші повноваження, визначені законом (ст. 27 Закону).

Суддя апеляційного суду здійснює судочинство в порядку, встановленому процесуальним законом, а також інші повноваження, визначені законом (ст. 28 Закону).

Відповідно до ч. 1. ст. 31 Закону в системі судів загальної юрисдикції діють вищі спеціалізовані суди як суди касаційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ. Вищими спеціалізованими судами є: Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України. Отже, вищим судовим органом в системі господарських судів України є *Вищий господарський суд України*.

До складу вищого спеціалізованого суду входять судді, обрані на посаду судді безстроково, з числа яких призначаються голова суду та його заступники.

У вищому спеціалізованому суді, кількість суддів у якому перевищує сорок п'ять, може бути призначено не більше трьох заступників голови суду.

У вищому спеціалізованому суді утворюються палати з розгляду окремих категорій справ у межах відповідної судової юрисдикції. Судову палату очолює секретар судової палати, який призначається з числа суддів цього суду. Рішення про утворення судової палати, її склад, а також про призначення секретаря судової палати приймаються зборами суддів вищого спеціалізованого суду за пропозицією голови суду. Секретар судової палати організовує роботу відповідної палати, контролює здійснення аналізу та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати, інформує збори суддів вищого спеціалізованого суду про діяльність судової палати.

У вищому спеціалізованому суді діє пленум вищого спеціалізованого суду для вирішення питань, визначених зазначеним Законом. Склад і порядок діяльності пленуму вищого спеціалізованого суду визначаються вказаним Законом.

При вищому спеціалізованому суді утворюється Науково-консультативна рада, статус якої визначається Законом України “Про судоустрій та статус суддів”.

Вищий спеціалізований суд має офіційний друкований орган та може бути співзасновником інших друкованих видань (ч. ч. 3-7 ст. 31 Закону).

Повноваження Вищого господарського суду України: 1) розглядає справи відповідної судової юрисдикції в касаційному порядку згідно з процесуальним законом; 2) у випадках, передбачених процесуальним законом, розглядає справи відповідної судової юрисдикції як суд першої або апеляційної інстанції; 3) аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику; 4) надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції; 5) здійснює інші повноваження, визначені законом (ст. 32 Закону).

Розгляд справ у Вищому господарському суді України здійснюється колегіально.

Суддя Вищого господарського суду України здійснює судочинство в порядку, встановленому процесуальним законом, а також інші повноваження, визначені законом (ст. 33 Закону). Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 18 Закону в судах загальної юрисдикції може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ.

Кількість суддів у суді визначається Державною судовою адміністрацією України за поданням Міністра юстиції України на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду, з урахуванням обсягу роботи суду та в межах видатків, затверджених у Державному бюджеті України на утримання судів (ч. 4 ст. 19 Закону України “Про судоустрій та статус суддів”).

Суддя Вищого господарського суду України має помічника. Помічником судді може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту.

Пленум вищого спеціалізованого суду діє у складі всіх суддів вищого спеціалізованого суду для вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням єдності судової практики у справах відповідної судової юрисдикції, та інших питань, віднесених до його повноважень цим Законом. Він: 1) призначає за поданням голови вищого спеціалізованого суду з числа суддів вищого спеціалізованого суду та звільняє з посади секретаря пленуму вищого спеціалізованого суду; 2) узагальнює з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції практику застосування матеріального і процесуального закону; 3) заслуховує інформацію про стан правосуддя у відповідній судовій юрисдикції та практику вирішення окремих категорій справ; 4) приймає рішення про звернення до Верховного Суду України про направлення конституційного подання щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України; 5) затверджує Регламент пленуму вищого спеціалізованого суду; 6) за результатами узагальнення судової практики дає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування спеціалізованими судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції; 7) затверджує положення про Науково-консультативну раду вищого спеціалізованого суду та визначає її персональний склад; 8) визначає персональний склад редакційної колегії друкованого органу вищого спеціалізованого суду; 9) розглядає та вирішує інші питання, віднесені законом до його повноважень.

Пленум вищого спеціалізованого суду скликається головою вищого спеціалізованого суду в разі потреби або на вимогу не менш як п'ятої частини від складу суддів вищого спеціалізованого суду, але не рідше двох разів на рік. Про день і час скликання пленуму його учасники повідомляються не пізніше як за десять днів до засідання. У цей же строк надсилаються матеріали щодо питань, які виносяться на розгляд пленуму.

Засідання пленуму вищого спеціалізованого суду є повноважним за умови присутності на ньому не менше двох третин від складу пленуму. На засідання пленуму можуть бути запрошені судді судів відповідної спеціалізації, представники органів державної влади, наукових установ, громадських організацій, засобів масової інформації та інші особи.

Постанови пленуму приймаються відкритим голосуванням більшістю голосів членів пленуму, підписуються головуючим на засіданні пленуму та секретарем пленуму і публікуються в офіційному друкованому органі вищого спеціалізованого суду.

Секретар пленуму вищого спеціалізованого суду організовує роботу секретаріату пленуму, підготовку засідань пленуму, забезпечує ведення протоколу та контролює виконання постанов, прийнятих пленумом вищого спеціалізованого суду (ст. 36 Закону).

Науково-консультативна рада утворюється при вищому спеціалізованому суді з числа висококваліфікованих фахівців у галузі права для

попереднього розгляду проектів постанов вищого спеціалізованого суду, підготовка яких потребує наукового забезпечення. Порядок організації та діяльності Науково-консультативної ради визначається положенням, що затверджується пленумом вищого спеціалізованого суду.

Вищий спеціалізований суд має офіційний друкований орган, в якому публікуються матеріали судової практики вищого спеціалізованого суду та інших судів відповідної судової юрисдикції, матеріали з питань організації діяльності судів відповідної судової юрисдикції та інші матеріали (ст. 38 Закону).

2. Сутність досудового врегулювання господарських спорів.

Досудове врегулювання регламентується розділом 2 Господарського процесуального Кодексу України (далі – ГПК).

Досудове врегулювання спорів являє собою систему заходів, які застосовуються організаціями, майнові права яких порушені, для безпосереднього вирішення спору до звернення до господарського суду. Таке врегулювання включає не тільки пред'явлення претензій та інших вимог контрагентові, але й розгляд і добровільне задоволення вимог сторони, яка пред'явила законну й обґрунтовану претензію.

Відповідно до ст. 5 ГПК України сторони застосовують заходи досудового врегулювання господарського спору за домовленістю між собою.

Спір передається до господарського суду лише після пред'явлення претензії, яка вихилена чи на яку не надано відповіді. Досудове врегулювання є обов'язковим у випадках, коли сторони домовилися про це у договорі (ст. 5 ГПК).

Загальний порядок досудового врегулювання встановлений ГПК, але спеціальними нормативними актами може встановлюватися інший порядок досудового врегулювання.

Стаття 6 ГПК встановлює загальний термін розгляду претензій – 1 місяць. Відповідно до ч. 5 ст. 7 ГПК особи, які отримали претензію, зобов'язані задовольнити обґрунтовані вимоги заявника.

Претензія – це письмовий процесуальний документ, який містить вимоги підприємства-кредитора до підприємства-боржника про відновлення чи захист порушеного права. Реквізити претензії передбачені у ст. 6 ГПК.

Підприємства та організації, чиї права і законні інтереси порушено, з метою безпосереднього врегулювання спору з порушником цих прав та інтересів звертаються до нього з письмовою претензією (ч. 2 ст. 6 ГПК).

По-перше, у претензії потрібно викласти досить повні і вичерпні дані про учасників спору. Заявник претензії зобов'язаний навести: своє повне найменування; галузь, у яку входить, тобто вищу організацію; поштові і банківські реквізити. Ці дані можуть міститися на фірмовому бланку листа, якщо такий є, або в кутковому штампелі. Якщо таких даних бракує, в тексті претензії слід навести недостатні дані. За сукупністю цих формальних даних суддя господарського суду робить висновок про статус заявника, тобто чи є він юридичною особою, чи має право пред'являти вимоги в господарський суд.

Також у претензії зазначаються повне найменування і поштові реквізити підприємства, організації, яким претензія пред'являється. Досить часто заявник не може повідомити якихось додаткових даних про іншу організацію, крім назви, оскільки у нього їх просто немає. Це трапляється тоді, коли сторони, укладаючи договір, не фіксують ці формальні дані, вважаючи їх зайвими.

Також вказується дата пред'явлення і номер претензії.

По-друге, у претензії викладаються обставини, на підставі яких пред'явлено претензію; докази, що підтверджують ці обставини; посилання на відповідні нормативні акти. (Наприклад, нестача продукції, встановлена в процесі приймання, не якість партії продукції, про виплату санкцій за недопоставку, за порушення різноманітних умов договору підяду, перевезень та ін.) У підтвердження вимог до претензії слід посилатися на відповідні документи: по нестачі – акт приймання, в тому числі комерційний акт; по неякості – акт приймання (експертизи); по недопоставці – договір і розрахунок суми недопоставки. У підтвердження вимог доцільно зробити посилання на закон, нормативний акт, договір.

По-третє, необхідно точно і конкретно сформулювати вимоги заявника претензії, наприклад: “Прошу стягнути 150 тис. гривень нестачі продукції”.

По-четверте, слід визначити суму претензії і зробити її розрахунок, якщо претензія підлягає грошовій оцінці. У разі нестачі, пересортиці, браку розрахунок – це різниця сум по рахунку і фактично одержаній продукції. Коли це передбачено умовами договору, додається сума штрафу. У справах про відшкодування збитків необхідно залучати значну кількість документів, здійснювати їх обробку, щоб вивести суму збитків, які виникли у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням договірних зобов'язань.

Також необхідно зазначити платіжні реквізити заявника претензії.

По-п'яте, в обґрунтування претензії заявник має додати до неї необхідний мінімум документів (доказів), що підтверджують заявлені вимоги (в оригіналі чи копії).

До претензії, пов'язаної з транспортними правовідносинами, додаються відповідні документи, які обґрунтовують кожний різновид претензії. При повній втраті вантажу необхідні такі документи: оригінал рахунку і транспортної накладної (або вантажна квитанція, довідка станції відправлення) з відміткою на ній станції призначення про неприбуття вантажу; розрахунок та інші.

До претензій про часткову втрату або пошкодження вантажу додаються: оригінал транспортного документа, комерційний акт (рівноцінний акт приймання, коли це припускається відповідними правилами, якщо у складанні комерційного акту відмовлено), рахунок, акт експертизи, витрати на ремонт, розрахунок, ін.

До претензії про стягнення штрафу за порушення узгодженого плану перевезень вантажів додаються: облікова картка на цей місяць (планова узгоджена заявка), різноманітні акти, розрахунок суми штрафу.

Відповідно до ч. 4 ст. 6 ГПК документи, що підтверджують вимоги заявника, додаються в оригіналах чи належним чином засвідчених копіях.

Документи, які є у другої сторони, можуть не додаватися до претензії із зазначенням про це у претензії.

У законі (ст. 7 ГПК) встановлено два види строків розгляду пред'явленої претензії. Передбачено, так би мовити, загальний строк в один місяць, який обчислюється з дня одержання претензії (тобто без строку обігу пошти). Встановлено і спеціальний строк в два місяці. Він застосовується в тих випадках, коли обов'язковими для обох сторін правилами або договором передбачено право перепроверки забракованої продукції (товарів) підприємством-виготовлювачем, і стосується претензій, пов'язаних з якістю та комплектністю продукції (товарів).

Пред'явлена претензія розглядається на підставах, викладених в ній, а обґрунтованість вимог заявника з'ясовується на підставі наданих документів.

Відповідно до ч. 5 ст. 7 ГПК підприємства та організації, що одержали претензію, зобов'язані задовольнити обґрунтовані вимоги заявника. На пред'явлену претензію інша сторона зобов'язана дати відповідь, в якій повинна повідомити своє відношення до заявлених вимог. Відповідь подається у письмовій формі (лист, телеграма, піктограма, факс тощо). У відповіді на претензію друга сторона зазначає наступне (ст. 8):

1) свої точні реквізити: найменування, вищу організацію, поштові і банківські реквізити. Всі ці відомості мають міститися на фірмовому бланку (штампі). Якщо на бланку їх немає, то вони мають бути викладені у тексті відповіді. Ці ж дані вказуються щодо тих підприємств чи організацій, яким надсилається відповідь. Також зазначається дата і номер відповіді;

2) реквізити пред'явленої претензії, на яку дається відповідь, – її номер і дату;

3) якщо претензія повністю або частково задовольняється, то повідомляються дані про те, яким документом і коли буде або вже перерахована визначена сума (визнана сума, назва, номер і дата розрахункового документа на перерахування цієї суми чи строк та засіб задоволення претензії, якщо вона не підлягає грошовій оцінці);

4) якщо претензія відхиляється повністю або частково, – мотиви, за якими вона не може бути задоволена з посиланням на відповідні документи, інші докази, які можуть бути надіслані заявникові, а також посиланням на відповідне законодавство. В тих випадках, коли задовольняється якась частина претензії, то також додається обґрунтування відхиленню інших частин і повідомляється про назву, номер і дату розрахункового документа на перерахування цієї суми чи строк та засіб задоволення претензії, якщо вона не підлягає грошовій оцінці;

5) перелік доданих до відповіді документів та інших доказів.

Якщо претензія відхиляється повністю, то заявникові повинно бути повернено оригінали документів, які додаються до претензії.

Якщо претензію відхилено повністю або частково, то в підтвердження мотивів можуть бути покладені певні докази. Вони можуть знаходитися у заявника, і тоді на них треба посилатися. Коли ж такі документи є тільки у другої сторони, то вони мають бути надіслані заявникові претензії.

Відповідь на претензію підписується повноважною особою підприємства, організації або їх представником і надсилається рекомендованим або цінним листом чи вручається під розписку.

Частини 5 і 6 ст. 8 ГПК встановлює процедуру задоволення претензій. Якщо претензію про сплату грошових коштів, до якої додано платіжну вимогу-доручення, визнано повністю або частково, у платіжній вимозі-дорученні зазначається визнана сума. Платіжні вимоги-доручення виконуються установами банків у порядку, встановленому Національним банком України.

За необґрунтоване списання у безспірному порядку претензійної суми винна сторона сплачує другій стороні штраф в розмірі 10 процентів від списаної суми (ч. 7 ст. 8 ГПК України).

Стаття 10 ГПК передбачає досудове врегулювання розбіжностей, які виникли при укладанні господарських договорів.

3. Підвідомчість та підсудність справ господарському суду.

Підвідомчість – це визначення кола справ, які належать до компетенції того чи іншого органу. Підвідомчість справ господарському суду визначає коло справ, які належать до компетенції господарського суду, тобто вирішуються господарським судом.

Критеріями, що визначають підвідомчість справ господарському суду, є:

- 1) характер спірного правовідношення;
- 2) суб'єктний склад учасників спору.

Стаття 12 ГПК встановлює перелік справ, підвідомчих господарському суду. *Господарському суду підвідомчі:*

а) справи у спорах, які виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів, у тому числі щодо приватизації майна, та з інших підстав;

б) справи про банкрутство;

в) справи за заявами органів Антимонопольного комітету України, Рахункової палати з питань, що віднесених законодавчими актами до їх компетенції;

г) справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів;

д) справи у спорах щодо обліку прав на цінні папери;

е) справи у спорах, що виникають із земельних відносин, в яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності, за винятком тих, що віднесено до компетенції адміністративних судів;

є) справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб

боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також справ у спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган, визначений Податковим кодексом України;

ж) справи за заявами про затвердження планів санації боржника до порушення справи про банкрутство.

Підсудність передбачає розмежування компетенції між господарськими судами (дозволяє розподілити підвідомчі господарським судам спори між ланками господарських судів).

В залежності від роду справ, що підлягають вирішенню, та території, на яку розповсюджується юрисдикція того чи іншого суду, виділяють підсудність родову (предметну) і територіальну або просторову (місцеву).

Родова підсудність справ допомагає визначити, суд якого рівня системи господарських судів повинен прийняти конкретні справу до свого провадження як суд першої інстанції в залежності від предмету спору. Загальне правило родової підсудності справ передбачає, що місцеві господарські суди вирішують усі підвідомчі господарським судам спори (ст. 13 ГПК).

Територіальною є підсудність справи суду в залежності від території, на яку розповсюджується юрисдикція даного суду. За нею розмежується компетенція однорідних судів (однієї ланки судової системи). Як правило, територіальна підсудність поділяється на загальну, альтернативну (за вибором позивача), договірну, виключну та підсудність по зв'язку справ.

Загальна підсудність визначається місцезнаходженням відповідача. Так, згідно із ст. 15 ГПК справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні і розірванні господарських договорів, справи у спорах про визнання договорів недійсними розглядаються господарським судом за місцезнаходженням сторони, яка зобов'язана за договором здійснити на користь другої сторони певні дії, а саме: передати майно, виконати роботу, надати послуги, сплатити гроші тощо.

Справи у спорах, що виникають при виконанні господарських договорів, з інших підстав, а також справи про визнання недійсними актів розглядаються господарським судом за місцезнаходженням відповідача.

Справи про банкрутство розглядаються господарським судом за місцезнаходженням боржника.

Якщо юридичну особу представляє уповноважений нею підрозділ, територіальна підсудність визначається з урахуванням частин 1-3 ст. 15 ГПК (правило загальної територіальної підсудності) залежно від місцезнаходження відособленого підрозділу.

Альтернативною вважається підсудність, при якій справа може розглядатися одним з декількох вказаних в законі судів за вибором позивача.

Справи у спорах за участю декількох відповідачів розглядаються господарським судом за місцезнаходженням одного з відповідачів за вибором позивача.

Справи у спорах за участю боржника і стягувача про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням відповідача або місцем виконання виконавчого напису нотаріуса за вибором позивача.

Місце розгляду справи з господарського спору, в якому однією з сторін є апеляційний господарський суд, господарський суд Автономної Республіки Крим, господарський суд області, міст Києва та Севастополя, визначає Вищий господарський суд.

Виключною є підсудність, що допускає розгляд певних категорій справ лише судами, вказаними в законі (ст. 16 ГПК):

- віднесені до підсудності господарського суду справи у спорах, що виникають з договору перевезень, у яких одним з відповідачів є орган транспорту, розглядається господарським судом за місцезнаходженням цього органу;

- справи у спорах про право власності на майно або про витребування із чужого незаконного володіння або про усунення перешкод у користуванні майном розглядається за місцезнаходженням майна;

- справи у спорах про порушення майнових прав інтелектуальної власності розглядаються за місцем вчинення порушення;

- справи у спорах, в яких відповідачем є вищий або центральний орган виконавчої влади, Національний банк України, Рахункова палата, Верховна Рада Автономної Республіки Крим або Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, а також справи, матеріали яких містять державну таємницю розглядаються господарським судом м. Києва;

- справи у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарського товариства, що пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням господарського товариства згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців;

- справи у спорах щодо обліку прав на цінні папери розглядаються господарським судом за місцезнаходженням емітента;

- справи у спорах, що виникають із земельних відносин, в яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності, за винятком тих, що віднесено до компетенції адміністративних судів, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням об'єктів земельних відносин або основної їх частини, за винятком справ, передбачених ч. 4 ст. 16 ГПК (справи у спорах, в яких відповідачем є вищий або центральний орган виконавчої влади, Національний банк України, Рахункова палата, Верховна Рада Автономної Республіки Крим або Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, а також справи, матеріали яких містять державну

таємницю розглядаються господарським судом м. Києва);

– справи у майнових спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також справ у спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган, визначений Податковим кодексом України, розглядаються господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство.

4. Загальна характеристика позовної давності.

Позовна давність визначається у діючому законодавстві як строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 ЦК).

Позовна давність встановлюється законом. На відміну від положень ЦК 1960 р. новий ЦК передбачив, що позовна давність, встановлена законом, може бути збільшена за домовленістю сторін (про що укладається договір у письмовій формі. Позовна давність, встановлена законом, не може бути скорочена за домовленістю сторін (ст. 259 ЦК).

Позовна давність не поширюється на окремі види цивільних правовідносин, які мають особливе значення, зокрема, на вимоги, що випливають з порушення особистих немайнових прав (крім випадків, прямо вказаних у законі). Особисте немайнове право, яке є правом на належну оцінку особистості суспільством, вимагає більш повного захисту, який не може бути обмежений якимись термінами. Тому не підпадає під дію давності, наприклад, вимога на вимогу вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу; вимога про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю; вимога власника або іншої особи про визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушено його право власності або інше речове право; вимога страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування); вимога центрального органу виконавчої влади, що здійснює управління державним резервом, стосовно виконання зобов'язань, що випливають із Закону України "Про державний матеріальний резерв" (ст. 268 ЦК).

Згідно з ч. 2 ст. 268 ЦК законодавством можуть бути встановлені також інші вимоги, на які позовна давність не поширюється.

Види позовної давності:

- 1) загальна (ст. 257 ЦК);
- 2) спеціальна (ст. 258 ЦК).

Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки (ст. 257

ЦК). Цей строк є загальним тому, що він застосовується до усіх вимог, крім тих, для яких законодавством встановлені спеціальні строки.

Спеціальні строки застосовуються до відносин, які мають певну специфіку, особливості правового регулювання. Позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог: 1) про стягнення неустойки (штрафу, пені); 2) про спростування недостовірної інформації, поміщеної у засобах масової інформації. У цьому разі позовна давність обчислюється від дня поміщення цих відомостей у засобах масової інформації або від дня, коли особа довідалася чи могла довідатися про ці відомості; 3) про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності (ст. 362 ЦК); 4) у зв'язку з недоліками проданого товару (ст. 681 ЦК); 5) про розірвання договору дарування (ст. 728 ЦК); 6) у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти (ст. 925 ЦК); 7) про оскарження дій виконавця заповіту (ст. 1293 ЦК).

Скорочена позовна давність встановлена і для деяких інших вимог (так, транспортними статутами позовна давність у два місяці встановлюється за позовами, що впливають із перевезень вантажу, пасажирів, та багажу, а також за позовами до органів зв'язку про відшкодування збитків, за втрату, нестачу чи пошкодження поштових відправлень чи невиплату сум грошових переказів). Вони повинні стимулювати максимально швидкий вплив на учасників цивільних правовідносин, в особливості на тих, які не виконують чи неналежно виконують зобов'язання, яким закон надає особливе значення.

Стаття 258 ЦК встановлює і більш тривалу позовну давність.

Для обчислення позовної давності важливо визначити її початковий момент. Згідно зі ст. 261 ЦК, **перебіг позовної давності** починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

уваги можливість настання таких обставин, які носять об'єктивний характер (незалежний від поведінки особи), і передбачає випадки зупинення позовної давності з урахуванням неможливості здійснення права на позов під час дії цих обставин.

Зупинення позовної давності означає, що період часу, під час якого мала місце передбачена законом обставина, не зараховується у позовну давність. Враховується лише час, який пройшов до і після зупинення давності.

Відповідно до ст. 263 ЦК **перебіг позовної давності зупиняється**:

1) якщо пред'явленню позову перешкоджала надзвичайна або невідворотна за даних умов подія (непереборна сила);

2) у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, встановлених законом;

3) у разі зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини;

4) якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних Сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан.

У разі виникнення вказаних обставин перебіг позовної давності

зупиняється на весь час існування цих обставин (ч.2 ст. 263 ЦК). Від дня припинення обставин, що були підставою для зупинення перебігу позовної давності, перебіг позовної давності продовжується з урахуванням часу, що минув до його зупинення.

Зупинення перебігу позовної давності означає фактичне її збільшення з метою надання зацікавленій особі можливості звернутися до суду за захистом порушеного права в межах достатнього для цього періоду часу.

Переривання позовної давності полягає в тому, що час, який пройшов до переривання строку, у новий строк не зараховується і перебіг позовної давності після переривання починається спочатку (ст. 264 ЦК).

Підставою для переривання позовної давності є подання позову у встановленому порядку до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач. Таким чином, позов, який подано з порушенням підвідомчості справ, без додержання обов'язкового вирішення спору у претензійному порядку, який подано недієздатною особою чи особою, яка не має повноважень на ведення справи, позовної давності не перериває.

Якщо позов подано і прийнято його судом, але залишено без розгляду, то це не зупиняє позовної давності. Якщо суд залишив без розгляду позов, пред'явлений у кримінальному процесі, час від дня пред'явлення позову до набрання законної сили рішенням суду, яким позов було залишено без розгляду, не зараховується до позовної давності. Якщо частина строку, що залишилася, є меншою ніж шість місяців, вона продовжується до шести місяців (ст. 265 ЦК).

Перебіг позовної давності переривається вчиненням особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку (ч. 1 ст. 264 ЦК). Мова йде про такі дії, які не привели до виконання боржником свого обов'язку (наприклад, прохання про відстрочку виконання).

Крім зупинення і переривання, можливо і **відновлення позовної давності**. У законі вказано, що якщо суд визнає поважними причини пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту (ч. 5 ст. 267 ЦК).

Судова практика при вирішенні питання про поважність причин пропущення позовної давності виходить з конкретних обставин справи. І лише тоді, коли у результаті всебічного і повного розгляду справи буде визнана поважною причина пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту. Висновок про поважність причин пропуску терміну давності повинен бути викладений у рішенні органу, який розглядає спір.

5. Вирішення господарських спорів господарським судом.

Порушення справи в господарському суді відбувається шляхом подання позовної заяви (позовне провадження).

Позовна заява – це встановлена законом форма звернення до суду за судовим захистом і вирішенням спору про право.

Господарсько-правове законодавство встановило вимоги щодо форми та

змісту позовної заяви, оскільки тільки при додержанні цих вимог позовна заява може виконати роль процесуального засобу порушення судової діяльності, спрямованої на захист суб'єктивних прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави. Так, відповідно до ст. 54 ГПК позовна заява повинна містити:

1) найменування господарського суду, до якого подається заява; найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб), ідентифікаційні коди суб'єкта господарської діяльності за їх наявності (для юридичних осіб) або індивідуальні ідентифікаційні номери за їх наявності (для фізичних осіб – платників податків) – виходячи із змісту п. 2 ст. 63 ГПК це є повним найменуванням сторін;

2) документи, що підтверджують за громадянином статус суб'єкта підприємницької діяльності;

3) зазначення ціни позову, якщо позов підлягає грошовій оцінці; суми договору (у спорах, що виникають при укладанні, зміні та розірванні господарських договорів);

4) зміст позовних вимог; якщо позов подано до кількох відповідачів, – зміст позовних вимог щодо кожного з них;

5) виклад обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги; зазначення доказів, що підтверджують позов; обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспорується; законодавство, на підставі якого подається позов;

6) відомості про вжиття заходів досудового врегулювання, якщо такі проводилися;

7) відомості про вжиття запобіжних заходів відповідно до розділу V¹ ГПК;

8) перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви.

Крім того, у позовній заяві можуть бути вказані й інші відомості, якщо вони необхідні для правильного вирішення спору.

Позовна заява подається до господарського суду у письмовій формі й підписується повноважною особою позивача або його представником, прокурором чи його заступником, громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності або його представником.

Ціна позову визначається (ст. 55 ГПК):

- у позовах про стягнення грошей – стягуваною сумою або сумою, оспоруваною за виконавчим або іншим документом, за яким стягнення провадиться у безспірному (безакцептному) порядку;

- у позовах про витребування майна – вартістю майна, що витребується;

- у позовах, які складаються з кількох самостійних вимог, – загальною сумою усіх вимог;

- у позовах про стягнення іноземної валюти – в іноземній валюті та у гривнях відповідно до офіційного курсу, встановленого НБУ на день подання позову.

У ціну позову включаються також вказані у позовній заяві суми

неустойки (штрафу, пені), а якщо вони не вказані, – суми їх, визначені суддею господарського суду.

Суми неустойки визначаються виходячи з договору, укладеного між учасниками спору, або якщо така неустойка передбачена нормативними актами України, коли застосовується матеріальне право України, або нормативними актами іншої держави, коли застосовується матеріальне право цієї держави.

Ціну позову вказує позивач. Але у випадках неправильного зазначення ціни позову вона визначається суддею (ст. 55 ГПК).

Позовна вимога може полягати у стягненні грошової суми, передачі майна, визнанні права або перетворенні спірних правовідносин.

Згідно зі ст. 57 ГПК до позовної заяви додаються документи, які підтверджують:

1) вжиття заходів досудового врегулювання господарського спору у випадках, передбачених ст. 5 ГПК, з кожним з відповідачів (у спорах, що виникають при укладанні, зміні чи розірванні договорів, – відповідно до договору, проект договору, лист, який містить вимогу про укладання, зміну чи розірвання договору, відомості про пропозиції однієї сторони і розгляд їх у встановленому порядку, відповідь другої сторони, якщо її одержано, та інші документи; у спорах, що виникають при виконанні договорів та з інших підстав, – копія претензії, докази її надсилання відповідачу, копія відповіді на претензію, якщо відповідь одержано).

Документами, які підтверджують відправлення претензії, є поштова квитанція про прийняття поштових відправлень, засвідчена копія списку або виписка з нього з відміткою дати поштової квитанції про прийняття поштових відправлень за цим списком, якщо претензія відправлялась за списком, засвідчена виписка з журналу записів при відправленні претензії по телетайпу, факсу;

2) відправлення відповідачеві копії позовної заяви і доданих до неї документів. Таким підтвердженням можуть бути поштові квитанції, розписка в одержанні, а також інші документи, що підтверджують відправлення претензії;

3) сплату судового збору у встановленому порядку і розмірі;

4) обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги.

До заяви про визнання акта недійсним додається також копія оспорюваного акта або засвідчений витяг з нього.

До позовної заяви, підписаної представником позивача, додається довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника позивача.

Суддя після розгляду позовної заяви приймає одне з наступних рішень протягом 3 днів:

- приймає справу до провадження;
- відмовляє у прийнятті позовної заяви (ст. 62 ГПК);
- повертає позовну заяву без розгляду (ст. 63 ГПК).

Підготовка справи до судового розгляду – суддя повинен виконати дії щодо підготовки, передбачені ст. 65 ГПК. Метою цієї стадії є збір необхідних доказів та матеріалів тощо, а також створення умов для належного розгляду

справи. У статті 65 ГПК України лише позначений перелік підготовчих дій судді, до того переважно організаційного, а не процесуального характеру. Відповідно до основних завдань підготовки справи до розгляду й особливостями, притаманними кожній конкретній справі, визначається і коло тих процесуальних дій, які повинні вчинити суддя при її підготовці. За своїм характером і напрямком усі ці питання можна поділити на такі групи:

1) уточнення предмета доказування, виявлення та витребування необхідних для розгляду справи доказів;

2) виявлення всіх заінтересованих у вирішенні справи підприємств і організацій та залучення їх до участі у справі, а також виключення з числа відповідачів тих підприємств і організацій, які залучені до участі у справі безпідставно;

3) прийняття заходів до забезпечення позову; створення умов, що забезпечують правильний і своєчасний розгляд справи.

Судовий розгляд поділяється на наступні етапи:

– підготовчий етап (в якому складі суду здійснюється розгляд, яка справа, за участю яких осіб слухається, суддя перевіряє явку учасників);

– власне судовий розгляд (суддя роз'яснює сторонам їх права та обов'язки, пропонує порядок ведення справ: як правило, спершу слухають пояснення позивачів, їх представників та третіх осіб на стороні позивача, потім – пояснення відповідачів, їх представників та третіх осіб на стороні відповідача, розглядають письмові та речові докази, заслуховують заключення експерта та пояснення інших сторін).

Строк розгляду справи у господарському суді – 2 місяці.

Рішення господарського суду набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано (апеляційна скарга подається на рішення місцевого господарського суду протягом десяти днів, а на ухвалу місцевого господарського суду – протягом п'яти днів з дня їх оголошення місцевим господарським судом). У разі якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частину рішення, зазначений строк обчислюється з дня підписання рішення, оформленого відповідно до статті 84 ГПК). У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним господарським судом.

Виконання рішення господарського суду відбувається на підставі наказу господарського суду.